



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines


Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

The image shows the front cover of an antique book. The cover is decorated with a traditional marbled paper pattern, specifically a 'stone' or 'shell' pattern, featuring repeating, overlapping crescent shapes in shades of blue, green, and yellow against a dark brown background. The spine of the book is bound in a dark, possibly black, material. In the lower portion of the spine, there is a small rectangular label with gold-leaf lettering. The text on the label is arranged in two lines: '101. j.' on the top line and '122.' on the bottom line. A thin gold-leaf line runs horizontally across the spine, separating the label area from the rest of the cover.

101. j.

122.







DISSERTATIO

QUA

BARNABAE EPISTOLA

INTERPOLATA DEMONSTRETUR

AUCTORE



CAROLO HEYDECKE

SEMINARII HOMILETICI GUELFERBYTANI SODALI, PASTORE DESIGN.
NEGENBORNENSI ET AMELUNXBORNENSI.

BRUNSVIGAE.

HARALD BRUHN.

1874.

29

101. 1. 122.

1

2

Viro summe venerando, illustrissimo, doctissimo

Guilielmo Hille

theologiae doctori, monasterii amelunxbornensis abbati, duci Brunsvigae a
consiliis ecclesiasticis, directorii seminarii homiletici guelferbytani sodali,
commendario prioris classis ordinis Henrici Leonis etc.

die festissimo quem munere suo theologico per
quinque decennia deo adjuvante feliciter
functus celebrat

hoc quantulumcunque

gratae mentis documentum pia veneratione dedicat

auctor.



De qua agitur hoc opusculo sententia, nostram Barnabae epistolam interpolatam esse, primum defensa et argumentis superstructa est a me in scripto, quo institui quaestionem: „De ratione quae intercedit inter epistolam Barnabae et epistolam ad Hebraeos“, a facultate theologica lipsiensi concertationi instituendae anno MDCCCLXIX propositam. Quod scriptum quum primo praemio publice ornatum atque a doctissimo summeque venerabili theologiae profes. lips. Tischendorffo litteris laudatum esset, in animum induxi, ut illam sententiam nova, ampliore et subtiliore exquisitione instituta certioribus argumentis firmarem. Hanc dissertationem ad examen pro ministerio subeundum consistorio ducat. brunsvic. summe venerabili traditam atque a viro doctissimo, amplissimo Hille laudatam pio animo huic illustrissimo viro dedico, ut festissimo ipsius die demonstret meam erga eum venerationem, reverenter eum orans, ut has mei studii primitias benevolus accipiat gratae meae mentis documentum.

Guelferbyti, die festi Pentecostes 1874.

Auctor.



Scriptorum eorum, quae nomine: „opera patrum apostolicorum“ nobis tradita sunt, nullum virorum doctorum oculos tantopere in se vertit, quantopere epistola, quae Barnabae nomen praefert; nullum, ad quod animum attendamus, dignius est. Verum nullum etiam tam diversa ratione dijudicatum est. Laudatum ab aliis et pro genuino scripto apostoli Barnabae habitum, spurium ab aliis rejectum et apostolo, qui spiritu sancto plenus fuisse dicitur, minime dignum est existimatum. Quam enim epistolam patres ecclesiastici: Clemens Alexandrinus, Origenes, Eusebius, Hieronymus viro apostolico Barnabae tribuendam esse comprobaverunt, hanc viri docti recentiores fere omnes apostolo Barnabae abjudicaverunt. Postquam enim Hefele Barnabae epistolae authenticam defensam nostris adhuc temporibus ab Henkio (De epistola, quae Barnabae tribuitur, authentia, Jen. 1827), Rördamo (Commentatio de authentia epistolae Barnabae, Hafniae 1828), Frankio (Guerike et Rudelbach: Zeitschrift für luth. Theol. 1840 fasc. 2) tam subtili inquisitione quam gravibus argumentis impugnavit (Hefele: Das Sendschreiben des Apostels Barnabas aufs Neue untersucht, übersetzt und erklärt, Tübing. 1840 pag. 147—195; cf. Hefele: patrum apost. opp.; edit. quart. Tubg. 1845. proleg. XII. sq.), nullus vir doctus propugnator authenticam exstitit. Ab interpolatore eam corruptam esse quidam suspicantes epistolae fidem servare conati sunt. Quae suspitio jam ab Js. Vossio (epist. gen. 8. Ignat. Martyris etc. Amst. 1646. pag. 317) et Clerico (hist. eccl. pag. 474: „brevem crediderim initio fuisse hanc epistolam et simplicem, sed ab interpolatore corruptam, ut carius veniret“) commota nostra aetate a D. Schenkeliio argumentis superstructa est (Theol. Studien und Critiken 1837. II. Band pag. 652 sq.). At et haec sententia Schenkeli, qui capita I—VI et XIII—XIV apostolo Barnabae tribuenda esse, reliqua omnia capp. VII—XII et XV—XXI ab interpolatore quodam adjecta esse defendit, ab Hefelio gravibus argumentis refutata est (Tübinger theol. Quartalschrift Jahrg. 1839 Heft 1 pag. 50—108. et: Das Sendschreiben des Apost. Barnab. pag. 196—215) et viris doctis Hilgenfeldio, Volkmaro, Müllero, Weizsäckerio, aliis approbantibus superata in oblivione jacet. Schenkelius et ipse, quam parum ponderis haberent ea, quae ad firmandam suam sententiam protulit, intellexisse videtur, quoniam ad refutationem hefelianam

non respondit. Videtur mihi quidem merito contradictum esse cum rationi, qua Schenkelius spurias partes a genuina epistolae parte separandas censuerit, tum ipsi etiam argumentationi, qua suam sententiam stabilire conatus sit. Attamen epistolam nostram subtiliter perscrutatis nobis persuasum est, sententiam schenkelianam ipsam, *nostram Barnabae epistolam interpolatam esse*, nullam dubitationem habere. Quod hanc sententiam certioribus argumentis stabilire possumus, non mediocriter debemus inventioni codicis sinaitici, quippe in quo textum graecum nostrae Barnabae epistolae, cujus capita I—V (usque ad verba: αὐτὸς ἐαντιῶ) antea graece deperdita ex vetere interprete latino supplenda erant, integrum traditum habeamus.

Summam inquisitionis nostrae ut brevibus primum constituamus, explicare nos conaturos esse denuntiamus, nostrae epistolae capita I—IV et XIII—XXI genuinam apostoli Barnabae epistolam continere, reliqua capita V—XII ab interpolatore quodam interjecta esse.

Hanc sententiam nostram ut magis perspicuam reddamus, et quid nobis videatur de discernendis spuris epistolae partibus a genuinis continua serie disputemus, sententiarum ordinem totius epistolae breviter primum perlustremus.

Consilium suum in conscribenda epistola noster hoc fuisse declarat: cap. I, v. 5*): *ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν*: ut cum fide vestra perfectam habeatis et scientiam. v. 6: *τρία οὖν δόγματα ἔστιν κυρίου ζωῆς ἐλπίς, ἀρχὴ καὶ τέλος* (ita duce vetere interprete legendum esse cum Hilgenfeldio probo; corrupte et confuse codex sinait: *ζωή· πίστις ἐλπίς· ἀρχὴ καὶ τέλος ἡμῶν καὶ δικαιοσύνη κρισεὼς ἀρχὴ καὶ τέλος ἀγάπη εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλιασεὼς ἐργῶν ἐν δικαιοσύναις μαρτυρία*): tres igitur (οὖν i. e. quum ad perfecte vivendum scientia quoque necessaria sit) Domini constitutiones sunt: spes vitae, initium (sc. vitae i. e. *πίστις*) et perfectio (sc. vitae i. e. *γνῶσις*). Quarum duas priores (*ζωῆς ἐλπίς* et *ζωῆς ἀρχὴ*) lectoribus esse, quum scriptori persuasum esset (cf. v. 4: *ὅτι μεγάλη πίστις καὶ ἀγάπη* (fides efficax diligendi) *ἐγκατατοικεῖ ἐν ὑμῖν ἐλπίδι ζωῆς αὐτοῦ*), tertiam adjicere voluit constitutionem sc. *γνῶσιν*, qua scientia perfectam redderet vitam fide inchoatam (cf. cap. II, 2 et 3: *τῆς οὖν πίστεως ἡμῶν εἶσιν βοήθειά φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. τούτων μενόντων τὰ πρὸς κύριον ἀγνώως συννευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις*). Haec scientia petitur ex divinis revelationibus: cap. I, v. 7: *ἐγνώρισεν γὰρ ἡμῖν ὁ θεσπέτης διὰ τῶν προφητῶν τὰ παρεληλυθότα καὶ τὰ ἐνεστώτα καὶ τῶν μελλόντων δοὺς ἀπαρχὰς ἡμῖν γνώσεως* (cf. cap. II, 4): *aperuit enim nobis Dominus per prophetas universam salutis institutionem*:

*) Sequimur in afferendis locis partitionem capitum in J. G. Mülleri de nostra epistola commentario propositam (J. G. Müller: Erklärung des Barbr. Ein Anhang zu de Wette's exeg. Handbuch zum N. T. Leipzig, Hirzel 1869).

res praeteritas (τὰ παρελευθότα i. e. *veterem salutis oeconomiam, qua regnum suum praemonstraret*, cf. v. 6: ζωῆς ἐλπῆς) *et res instantes* (τὰ ἐνεσιτώτα i. e. *res quas regno suo instituto* (cf. v. 6: ζωῆς ἀρχῆ) *respicendas poneret*, cf. cap. IV, 1: δεῖ οὖν ἡμᾶς περὶ τῶν ἐνεσιτῶτων ἐπιπολὺ ἐρευνῶντας ἐκζητεῖν τὰ δυνάμενα ἡμᾶς σωῆσαι et cap. XVII; ἐφ' ὅσον ἦν ἐν δυνατῶ καὶ ἀπλότητι δηλώσαι ὑμῖν, ἔλλπει μου ἡ ψυχὴ τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλειπόμεναί με τι τῶν ἀνηκόντων ὑμῖν εἰς σωτηρίαν ἐνεσιτῶτων, ita cum text. vulg. lego) *et rerum futurarum initia* (τῶν μελλόντων ἀπαρχαί i. e. *res, quales de consummata vita in regno millenario* (cf. v. 6; ζωῆς τέλος) *exspectandas daret*, cf. cap. XVII: ἐὰν γὰρ περὶ τῶν μελλόντων γράφω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κείσθαι (conferatur infra). Has res ita ad effectum datas esse, ut Dominus loquutus sit, scriptor lectoribus sua argumentatione ostendere vult, qua demonstratione adverso illo tempore laetiores eos redditurum se esse putat: v. 7 et 8: ὧν τὰ καθ' ἕκαστα βλέποντες ἐνεργούμενα, καθὼς ἐλάλησεν, ὀφειλομεν πλουσιώτεραν καὶ ἠηλότερον προσάγειν τῷ βασιμῶ αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ὑποδεξέω ὄλιγα, δεῖ ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε cf. cap. II, 1.

Ergo, his verbis scriptorem argumentationis dispositionem proposuisse, mihi quidem videtur. Hanc quomodo persequutus sit videamus.

Prima argumentationis pars, qua disserturum se esse scriptor denuntiavit, quemadmodum in rebus praeteritis per prophetas patefactis vera Christianorum Deum colendi ratio praemonstrata sit, capite II. ita instituta est, ut ex ipsis Domini verbis disputetur, instituta judaica: sacrificia, sabbata, jejunium, qualia a Judaeis acta et celebrata sint, talia Deo non probata fuisse; constitutum fuisse a Deo, ut ea nova Domini Jesu Christi lege abrogarentur (cap. II, 4—6). Quare cap. II, 7—10 ex iis, quae de sacrificiis, et cap. III. ex iis, quae de jejunio scripta sint, demonstratur, Christianorum Deo sacra faciendi et jejunandi rationem jam a prophetis Deo probatam pronuntiatam esse. Itaque ipsa jam lex judaica ad novam quandam legem spectasse scriptori videbatur; attribuit religioni judaicae in divina salutis institutione locum praeparandi ad veram Christianorum religionem ejusque vim in eo posuit, ut palam faceret, qua via homines ad Deum accedere possent: cap. II, 9: ὅτι ἡμῖν λέγει, θεῶν ἡμᾶς ὁμοίως πλανωμένους ἐκείνους ζητεῖν, πῶς προσάγωμεν αὐτῶ. Quam ob rem ea, quae in sacris libris scripta leguntur, scriptori partim ad Judaeos referenda videbantur, partim ad Christianos; ad illos ea, quibus doceretur, religiones judaicas, quia minime placerent Deo, abrogandas esse, ad hos ea, quibus doceretur, qua verissima ratione Deus vellet, ut coleretur: cap. III, 1: Λέγει οὖν πάλιν περὶ τούτων πρὸς αὐτούς κ. τ. λ. v. 3: πρὸς ἡμᾶς δὲ λέγει κ. τ. λ. — Tali modo quum cap. II. et III. ex Domini revelationibus disputatum sit, quae spiritualia sacrificia et jejunia ut fierent Deus

voluerit, eadem argumentandi ratione disputari exspectamus de *sabbatis*; nam ne *horum* quidem celebrandorum rationem Judaeis usitatum Deo probatam esse scriptor supra: cap. II. 5 jam denuntiaverat. Quare quum miramur, quod ineunte capite IV. ad secundam jam argumentationis partem, qua de rebus instantibus ex revelationibus prophetarum lectoribus lumen se allaturum esse scriptor supra dixit, transitur (cap. IV, 1; *Δεῖ οὖν ἡμᾶς περὶ τῶν ἐνεστώτων ἐπιπολὺ ἐρευνησάντας ἐκζητεῖν τὰ δυναμένα ἡμᾶς σώζειν*), tum maxime miramur, quod exspectatam illam de sabbatis rem in extrema didactica epistola — qua continentur capita I—XVII — videlicet capite XV. disputatam eamque eadem, quam in capp. II. et III, adhibitam videmus, argumentandi ratione perductam reperimus. Hujus didacticae epistolae capp. XIII—XVI, cum quod ad rem, tum quod ad argumentandi rationem attinet, ad *pri-*
mam dissertationis partem convenire mihi videntur, *non ad secundam*. Nexu cum antecedentibus carent; nam cum Schenkelio consentio, caput XIII. cum capite XII, antecedentibus, non cohaerere. Perspicuum est hoc non tam ex eo, quod in cap. XIII. *ῥογα* quaedam disputatio introducitur (ita Schenkelius), quam ex ea ratione, qua hanc introductam et peractam videmus. Nescio enim quo jure scriptor cap. XIII, 1 significationibus: *οὗτος ὁ λαός* — *ἢ ὁ πρῶτος* et: *εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους* uti possit, nisi in antecedente jam argumentatione eandem rationem distinguendi inter populum Judaeorum et Christianorum adhibuerit. *Hanc vero in antecedentibus capitibus frustra quaeras.*

Quod caput XIII. ut contextu cum antecedentibus capitibus caret, ita optimum et verborum et cogitationum nexum *cum cap. III. praebet*. Qui enim scriptor in extremo capite III. docuit, praevidisse Deum misericordem, quomodo in simplicitate crediturus esset *populus, quem comparavisset in dilecto suo filio* (cap. III, 6: *εἰς τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκραιψύνη πιστεύσει ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ, προεφανέρωσεν ἡμῖν περὶ πάντων, ἵνα μὴ προσρησώμεθα ὡς ἐπὶ ἄλλοι τῷ ἐκείνων νόμῳ*), idem cap. XIII. sq. composite demonstrare pergit, hunc populum christianum typis figurisque per patres, Abrahamum, Isaacum, Jacobum (cap. XIII) et per Mosem (cap. XIV) factis praemonstratum esse *populum haeredis*. Ita de instituta re ordine deducens quaerit: Videamus igitur, utrum hic populus haeres sit, an ille prior, et utrum testamentum ad nos, an ad illos pertineat cap. XIII, 1: *Ἰδωμεν οὖν, εἰ οὗτος ὁ λαός κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους*. Conferas hanc in rem potissimum: cap. XIII, 1; *οὗτος ὁ λαός* et: *εἰς ἡμᾶς* (i. e. *Christiani*) cum cap. III, 6: *ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ* et: *προεφανέρωσεν ἡμῖν*; item cap. XIII, 1: *ἢ ὁ πρῶτος* et: *ἢ εἰς ἐκείνους* (i. e. *Judaei*) cum cap. III, 6: *τῷ ἐκείνων νόμῳ*.

Hac quaestione capitibus XIII. et XIV. absoluta scriptor eadem, qua in capp. II. et III. usus est, argumentandi ratione

pergit explicare: capite XV: quo spirituali modo sabbatum celebratum Deus voluerit. Cujus celebrationem Deo probatam in *sanctitate pectoris* positam esse postquam praeclare explanavit, eodem et ipso praeclaro modo capite XVI. explicare pergit, Deum se cultum velle non in quovis templo manibus facto, sed in templo *humani animi* regeneratione et sanctificatione in nomine Domini aedificato (conferatur infra). Hac argumentatione per capp. II—III et XIII—XVI constituto ordine progressa scriptor lectoribus aperit, quae *de rebus praeteritis* ad ecclesiam christianam spectantibus manifestata esse sibi videantur. Haec *prima* dispositionis pars, postulandum esse mihi quidem videtur, ut excipiat *secunda* parte, in qua de revelationibus prophetarum ad res *instantes* spectantibus acturum se esse scriptor supra dixit. His de rebus in nostro capite IV. scriptorem egisse apparet cf. cap. IV, 1: *Δεῖ οὖν ἡμᾶς περὶ τῶν ἐνεστώτων ἐπιπολῶ ἐρευνῶντας ἐκζητεῖν τὰ δυνάμενα ἡμᾶς σώζειν.* Hoc caput ab initio in eodem in quo nunc legatur loco positum fuisse nego. Nam id in loco esse probanti tibi demonstrandum est, insequentia capita omnia eadem re disputata et eadem ratione disputandi adhibita cum hoc capite juncta esse (conferatur infra). Quam autem appareat, *de rebus instantibus non disputatum esse nisi in cap. IV* (cf. v. 3—5; v. 9 sq. conferatur infra), nec tamen ad aliam rem disputandam transiturum se esse in insequentibus capitibus scriptor indicaverit, haec *secunda* argumentationis pars mihi videtur non disputationi capitis V. sq. praeposita fuisse, sed locum habuisse in extrema epistola. Hoc enim capite IV. totam didacticam quam vocant epistolae partem (sc. capp. I—XVII) absolutam esse, elucet non minus ex multis adhortationibus in hoc capite allatis et in capitis ultima potissimum parte cumulatis (cap. IV, 1—3; 9—14), quam ex eo modo, quo in extremo capite IV. ad exordium epistolae respicitur cunctaque disquisitio breviter comprehenditur. Conferas hanc in rem cap. IV, 11: *ἵνα ἐν τοῖς δικαιομασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν* cum cap. I, 2: *μεγάλον μὲν ὄντων καὶ πλουσίων τῶν τοῦ θεοῦ δικαιομάτων — ὑπερευφραίνομαι* (coll. v. 8); conf. cap. IV, 11: *γενόμεθα πνευματικοί* cum cap. I, 2: *δαρσαῖς πνευματικῆς, χάριν εἰλήφατε.* v. 3: *διὸ καὶ μᾶλλον συγχαίρω ἐμάντιψ, ἐλπίζων σωθῆναι, ὅτι ἀληθῶς βλέπω ἐν ὑμῖν ἐκκεχυμένον ἀπὸ τοῦ πλουσίου τῆς ἀγάπης κυρίου πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς* (coll. v. 5); item conferas cap. IV, 9: *διὸ προσέχωμεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις οὐδὲν γὰρ ὠφελήσει ὑμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς πλυστικῆς ὑμῶν, ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ καὶ τοῖς μέλλουσιν σκανδαλοῖς, ὡς πρέπει υἱοῖς θεοῦ, ἀντιστώμεν, ἵνα μὴ σῆχῃ παρελθούσιν ὁ μέλας* et v. 13: *προσέχωμεν, ἵνα μήποτε ἐπαναπαυόμενοι ὡς κλητοὶ ἐκκαθυπνώσωμεν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν καὶ ὁ πονηρὸς ἄρχων λαβὼν τὴν καθ' ἡμῶν ἐξουσίαν ἀπάσῃαι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κυρίου* cum cap. II, 1: *Ἡμερῶν οὖν οὐσῶν πονηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀντενεργοῦντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν, ὀφείλομεν ἑαυτοῖς προς-*

έχοντες έκζητεῖν τὰ δικαιώματα κυρίου et v. 10: ἀκριβέεσθαι οὐν ὀφείλομεν, ἀδελφοί, περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἵνα μὴ ὁ πονηρὸς παρείσθυσιν πλάνης ποιήσας ἐν ἡμῖν ἐσφενδονήσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ζωῆς ἡμῶν; conferas etiam cap. IV, 1: φύγωμεν οὐν τελείως ἀπὸ παντῶν τῶν ἔργων τῆς ἀνομιᾶς, μήποτε καταλάβῃ ἡμᾶς τὰ ἔργα τῆς ἀνομιᾶς cum cap. XV, 7: οὐκέτι οὔσης τῆς ἀνομιᾶς et cf. cap. IV, 1: μισήσωμεν τὴν πλάνην τοῦ νῦν καιροῦ cum cap. XIV, 5: καρδίας παραδεδομένης τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ et cf. cap. IV, 11: γενώμεθα πνευματικοί, γενώμεθα ναὸς τέλειος τῷ Θεῷ cum cap. XVI, 6 sq. v. 10: τοῦτ' ἔστιν πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ. Quibus cognitissimus qui animadverterit, quanto studio scriptor, quae lectoribus curae cordique esse voluerit, in extremo capite IV. commonuerit (cf. iteratam formulam: προσέχωμεν v. 9 et 13 et 14; cf. potissimum v. 14: ἐτι δὲ κἀκεῖνο, ἀδελφοί μου, νοεῖτε), is non dubitabit, quin scriptor hoc nostro capite IV. argumentationis suae finem fecerit, ipsius Domini dicto concludens: προσέχωμεν, μήποτε πολλοὶ κλητοί, ὄλγοι δὲ ἐκλεκτοὶ εὐρεθῶμεν.

Haec disputatione, quae „περὶ τῶν ἐνεστιῶτων“ inscribitur, quum scriptor non de rebus praesentibus solis egisset, sed ad initia jam futurorum prospexisset (cf. cap. IV, 3—5), nihil earum rerum instantium, quae ad lectorum salutem spectarent, omisisse sibi videri potuit, et vaticinia praenuntiare nolens, quod lectores non de ipsis rebus futuris instituerit, in epilogo ita se excusare: cap. XVII: Ἐφ' ὅσον ἦν ἐν δυνατῷ καὶ ἀπλότῃ δηλώσαι ὑμῖν, ἐλπίζει μου ἡ ψυχὴ τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλελοιπέναι μέ τι τῶν ἀνηκόντων ὑμῖν εἰς σωτηρίαν, ἐνεστιῶτων. Ἐάν γὰρ περὶ τῶν μελλόντων γράψω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κεῖσθαι.

Vides ergo, quam bene congruant ea, quae demonstraturum se esse scriptor in prooemio denuntiaverit: cap. I, 7: ἐγνώρισεν γὰρ ἡμῖν ὁ θεσπότης διὰ τῶν προφητῶν „τὰ παρεληλυθότα“ καὶ „τὰ ἐνεστιῶτα“ καὶ „τῶν μελλόντων δοῦς ἀπαρχὰς ἡμῖν γνώσεως“ (noli negligere, scriptum non esse: καὶ τὰ μέλλοντα, sed: καὶ τῶν μελλόντων δοῦς ἀπαρχὰς ἡμῖν γνώσεως) cum iis, quae disputasse se scriptor in epilogo indicaverit, si quidem probas argumentationem ita processisse, sicuti nobis probatum est.

Haec didacticae epistolae argumentatio concluditur verbis: ταῦτα μὲν οὕτως, quibus verbis omnibus codicibus probatis apparet, scriptorem ad aliam quandam explicationem spectasse. Ad novam quandam expositionem transiturum se esse quum scriptor in insequenti capite XVIII. indicaverit: Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐφ' ἑτέραν γνώσιν καὶ διδαχὴν, patet, hanc alteram, quam paraeneticam vocant interpretes, totius scripti partem cum priore parte cohaerere. Hanc non solum nexu verborum, sed etiam contextu sententiarum junctam esse cum iis capitibus, quae contextu juncta esse hactenus exposuimus, apertum erit comparanti hos paraeneticæ partis locos cum his simillimis locis partis didacticae; cap. XVIII, 1: Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐφ' ἑτέραν γνώσιν καὶ διδαχὴν cum cap. I, 5;

ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. cf. cap. XVIII, 1: Ὅδοι δύο εἰσὶν διδασχῆς καὶ ἐξουσίας, ἢ τε τοῦ φωτός καὶ ἢ τοῦ σκότους cum cap. IV, 10: μισήσωμεν τελείως τὰ ἔργα τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ. cf. cap. XVIII, 2: ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τοῦ νῦν τῆς ἀνομίας cum cap. IV, 9: ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ ἀντιστῶμεν, ἵνα μὴ σχῆ παρελθούσιν ὁ μέλας v. 13: καὶ ὁ πονηρὸς ἄρχων, λαβὼν τὴν καθ' ἡμῶν ἐξουσίαν ἀποσῆται ἡμᾶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κυρίου (col. cap. XXI, 1: ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ δοξασθήσεται). cf. cap. XIX, 8: ὅσον δύνασαι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς σου ἀγνεύσεις et v. 10: ἢ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάση εἰς λύτρωσιν ἀμαρτιῶν σου cum cap. XIV, 6: λύτρωσάμενον ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους ἐκείνου ἐάντῳ λαὸν ἄγων (col. cap. XV, 7: αὐτοῦ ἀγιοσθέντες πρώτον); cf. cap. XIX, 9: ἀγαπήσεις ὡς κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ σου πάντα τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον κυρίου. ἢ διὰ λόγου κοπιῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι καὶ μελετῶν εἰς τὸ σωσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ cum cap. XVI, 10: ὁ γὰρ ποθῶν σωθῆναι βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κατοικοῦντα καὶ λαλοῦντα. cf. cap. XIX, 10: καὶ ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πρόσσωπα ἐάντῳ et v. 12: οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συνάγων cum cap. IV, 10: μὴ καθ' ἑαυτοῦ ἐνδύνοντες μονάζετε ὡς ἤδη δεδικαιωμένοι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνεργόμενοι συνζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος cf. cap. XIX, 11: γνῶση δέ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης et cap. XXI, 1: ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ δοξασθήσεται ὁ ἐκεῖνα ἐκλεγόμενος μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολείται. διὰ τοῦτο ἀνάστασις, διὰ τοῦτο ἀνταπόδοσις et v. 3: ἔγγυς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ et cap. XIX, 10: μνησθήση ἡμέραν κρίσεως νυκτὸς καὶ ἡμέρας cum cap. IV, 12: ὁ κύριος ἀπροσωπολήπτως κρίνει τὸν κόσμον. ἕκαστος καθὼς ἐπόησεν κομίζεται. ἐὰν ἢ ἀγαθός, ἢ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ προσηγήσεται αὐτοῦ ἐὰν ἢ πονηρός, ὁ μισθὸς τῆς πονηρίας ἐμπροσθεν αὐτοῦ et cum cap. XIV, 9: καλέσαι ἐναντιὸν κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως; cf. cap. XXI, 1: καλὸν οὐκ ἔστιν, μαθόντα τὰ δικαιώματα κυρίου, ὅσα προεγράπται, ἐν ταῦτοις περιπατεῖν et v. 5: γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ cum cap. II, 1: ὀφείλομεν ἐάντοις προσέχοντες ἐκζητεῖν τὰ δικαιώματα κυρίου et cap. IV, 11: φυλάσσειν ἀγωνισώμεθα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν et cap. XVI, 9: ἢ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδασχῆς (cf. cap. XVIII, 1: ἐφ' ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδασχὴν ὁδοὶ δύο εἰσὶν διδασχῆς). cf. cap. XXI, 5: ὁ δὲ θεός, ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, δώη ὑμῖν σοφίαν, σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἐπομονήν cum cap. II, 3: τούτων (cf. v. 1 et 2) μενόντων τὰ πρὸς κύριον ἀγνώως συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. cf. cap. XXI, 3: ἔγγυς γὰρ ἡ ἡμέρα ἐν ἣ συναπολείται πάντα τῷ πονηρῷ. ἔγγυς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ cum cap. IV, 3: τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν (col. cap. XV, 5). cf. cap. XXI, 9: διὸ μάλλον ἐσπού-

δασα γράψαι ἀφ' ὧν ἠδυνήθην εἰς τὸ εὐφραῖναι ὑμᾶς cum cap. I, 5: ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν (col. cap. I, 8).

Qui loci quum evidentissime inter se congruant, *similis vero convenientia paraeneticæ partis cum iis, quæ adhuc restant, capitibus* (capp. V—XII) *omnino non exstet*, contra Schenkelium, qui paraeneticam epistolæ partem (sc. capp. XVIII—XXI) ab interpolatore quodam adjectam esse defendit, perbene confirmatur nostra sententia, nostram Barnabæ epistolam continuatione serieque sententiarum cunctam contineri, si secundum eam, quam in prooemio donuntiatam reperimus, dispositionem capita I—III et XIII—XVI et IV et XVII—XXI inter se connectenda censemus.

Disputantibus nobis, capita V—XII ad propositam illam dispositionem referri non posse, explanandum nunc est, quam aliam viam rationemque argumentandi ea capita sequi nobis videantur.

Caput V. cum antecedentibus comparanti id caput et nexu et contextu cum antecedentibus capitibus cadere perspicuum erit; nullo enim unquam antecedente capite quidquam reperimus, ad quod disputationem, quam cap. V seq. explicatam legimus, dico: Dominum Jesum Christum ad redimendos homines pati necesse fuisse, referre possimus. Quæ quamquam ita sunt, ne nova quidem hæc disputatio introducta, sed velutsi de passione Christi supra jam disputatum sit, ita adjuncta est: *Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπέμεινεν ὁ κύριος παραδοῦναι τὴν σάρκα εἰς καταφθοράν, ἵνα κ. τ. λ.* Hinc ergo patet, hanc disputationem non in loco esse. Quaeritur, ad quid melius asseratur. Hanc in rem probanda est nostra sententia, caput V. sequentia ad supplendas sententias capitibus XIV. composita esse. Hoc eo probatur, quod unaquæque sententia capitibus XIV. in capite V. completa et in insequentibus capitibus VI—XII argumentis superstructa est. Argumentatio cap. XIV, 1 sq., Judæos testamentum patribus promissum non acceptum habuisse: v. 1: *Ναὶ ἀλλὰ τὴν διαθήκην ἣν ᾤμοσεν τοῖς πατράσι δοῦναι τῷ λαῷ εἰ δέδοικεν, ζητιώμεν δέδοικεν αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διατάξ ἁμαρτίας αὐτῶν* in capite V. seq. explicatione completa est, Judæos merito in sempiternum rejectos esse: v. 4: *λέγει δὲ ἡ γραφή· Οὐκ ἀδίκως ἐκτινέται δίκτυα πτερωτοῖς. τοῦτο λέγει ὅτι δικαίως ἀπολείται ἄνθρωπος, ὃς ἔχων ὁδοῦ δικαιοσύνης γινώσκων ἑαυτὸν εἰς ὁδὸν σκότους ἀποσυνέχει.* v. 11 et 12: *ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν ἀνακεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς προφήτας αὐτοῦ. οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινεν. λέγει γὰρ ὁ θεὸς τὴν πλήρην τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὅτι ἐξ αὐτῶν· Ὅταν πατάξωσιν τὸν ποιμένα ἑαυτῶν, τότε σκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς* (conferatur infra). Sententia capitibus XIV, 4, Dominum Christianis testamentum dedisse *patiēdo pro iis*: v. 4: *αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας* in cap. V. fusius ita explicata est, ut quaestio instituat, *cur necessarium fuerit, Dominum pati*: v. 1: *Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπέμεινεν ὁ κύριος παραδοῦναι τὴν σάρκα εἰς καταφθοράν, ἵνα τῇ ἀφίσει τῶν ἁμαρτιῶν ἀγνωσθῶμεν ὅ ἐστιν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ὀαντισματος αὐτοῦ. γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ κ. τ. λ.* v. 5: *ἔτι δὲ καὶ τοῦτο, ἀδελφοί μου*

εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν — v. 6: πῶς οὖν ὑπέμεινεν ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώπων παθεῖν; μάθετε κ. τ. λ. cf. v. 12: οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινεν v. 13: αὐτὸς δὲ ἡθελῆσεν οὕτως παθεῖν ἕδει γὰρ, ἵνα ἐπὶ ξίλου πάθῃ κ. τ. λ. (conferatur infra). Locus cap. XIV, 5 sq., quo refertur, Dominum in terris apparuisse, ut homines a tenebris liberaret, novumque sanctum populum sibi pararet, completus est in capite V. demonstratione, cur Dominum apparere et carnem induere necesse fuerit; qui si non carne indutus in terras venisset, non vitae, sed perniciæ hominibus fuisset, quippe qui ne solem quidem, opus manuum ejus, aspicere valentes ejus ipsius adspectum sustinere non potuissent: v. 10: εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκί, πῶς ἂν ἐσώθησαν οἱ ἀνθρώποι βλέποντες αὐτόν, οἳ γε τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἤλιον, ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, βλέποντες οὐκ ἰσχυοῦσιν εἰς τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀνοφθαλμῆσαν· οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκί (coll. v. 7 et 11; conferatur infra). Locus cap. XIV, 4, quo præstantia novi foederis prae vetere ex principatu Christi domini prae Mose ministro demonstrata est, in capite V. expositione completus est, quanto elatior dominus sit; esse eum ipsum dominum orbis terrarum, mediatorem omnium rerum et creandarum et creatarum, creatorem terrae, solis, siderum etc. cf. cap. XIV, 4: Μωϋσῆς θεράπων ὧν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν ἔδωκεν (cf. v. 5: κυρίου Ἰησοῦ, αὐτὸς φανεῖς v. 7—9), cum cap. V, 5: εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὧν παντὸς τοῦ κόσμου κυριος, φ εἶπεν ὁ θεὸς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν v. 6: οἱ προφῆται ἀπ' αὐτοῦ ἔχοντες τὴν χάριν εἰς αὐτὸν ἐπροφήτησαν κ. τ. λ. (cf. v. 10. conferatur infra). Hæe sententiæ in capite V. brevibus prolatae *insequentibus capitibus VI—XII argumentis ita firmatae sunt, ut necessitatem incarnationis et passionis Domini apertis Dei verbis et multis typis figurisque* præmonstratam esse ostendatur, et Judaeorum animi caecitas in perspiciendis his typis figurisque atque obstinatio in curandis veris Dei mandatis declarentur (vid. infra).

Itaque quum non dubium esse possit, quin hæc quoque explicatio capitum V—XII proprio argumento contineatur, oritur disceptatio, qua re hoc argumentum a dispositione in cap. I, 7 nuntiata ita abhorreat, ut ab uno scriptore tractatum esse non possit.

Quod priusquam explicamus respondebimus interroganti, quo factum sit, ut quod supplementum putemus, id annexum sit ad locum, ubi non habeamus quo referatur. Ponis, quod suppleatur, id adjungi ad eam argumentationem, ad quam firmandam supplementum sit. Hanc in rem judico, supplementum (cap. V—XII) subjunctum fuisse capiti XIV., si ab eodem, qui caput XIV. scripserit, scriptore compositum esset hanc ob causam, ut eo sententiæ capitis XIV. argumentis confirmarentur. Si vero hæc capita conscripta esse probas ab alio quodam scriptore, qui id potissimum

egerit, ut adjecta ea esse dissimularet, non miraberis, quod ea argumentationi ei, ad quam supplendam concepta esse videantur, non postposita, sed praeposita vides. Ita sententia nostra probatur, interpolatorem supplementum suum ante caput XIII, posuisse, quippe quod caput cum capite XIV. arcte cohaerere ei appareret. Eo factum erat, ut didacticae epistolae partis tria capita (nostra capita I—III) supplementum antecederent, quinque capita (nostra capita XIII—XVI et IV.) sequerentur. Quo interjectio supplemento quum dispositionis partes tam impari modo pertractatas esse appareret, ut prima pars quindecim capitibus contineretur, pars secunda uno tantum capite ultimo (sc. IV.), atque interpolator supplementum cum epistola optime commiscuisse arbitraretur, si in ipsam mediam epistolam id posuisset, adjunxit ultimum didacticae epistolae caput (sc. nostrum caput IV. cf. supra pag. 11) ad caput III; quo evenit, ut quatuor capita supplementum antecederent, quatuor sequerentur. Nexu verborum supplementum cum antecedentibus his capitibus conjunxisse sibi videbatur, si ineunte sua argumentatione dispositionem ex capite I, 7 repetens ad antecedentem dissertationem de rebus praeteritis (capp. II. et III.) et de rebus instantibus (cap. IV.) tractatam *respicientem se effingeret*. Quam ob rem *verba capitis V, 3: οὐκ οὖν ὑπερευχαριστεῖν ὀφειλομεν τῷ κυρίῳ, ὅτι καὶ τὰ παρεληλυθότα ἡμῶν ἐγνώρισεν, καὶ ἐν τοῖς ἐνεστώσιν ἡμᾶς ἐσόφισεν, καὶ εἰς τὰ μέλλοντα οὐκ ἐσμὲν ἀσύνετοι* ab interpolatore *inserta esse* suspicor. Contextum rerum optimum restituisse sibi videbatur, si eandem argumentationem, ex qua in capite XIV. eas sententias, quas supplevit, deductas esse vidit: cap. XIV, v. 1—3 supplemento quoque praeponeret. *Explicatio* enim, quae in medio capite IV. legitur: v. 6—9: *συνίεναι οὖν ὀφείλετε. ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ἐρωτῶ ὑμᾶς κ. τ. λ. . . . γράφειν ἐσπούδασα ἐγὼ περίφημα ἡμῶν* hanc ad rem *ab interpolatore interjecta esse* mihi videtur. Nam primum quidem haud scio, quomodo probetur, *eundem scriptorem* de re eadem iisdem fere verbis bis disputasse. Deinde contextum sententiarum capitis IV. his versibus *interruptionem esse* nemo negabit; verba enim noni versus: *διὸ προσέχωμεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις κ. τ. λ.*, quae hoc loco non habent, quo referantur, versui quinto adjungenda esse apparet. Tum miror, cur nostro jam loco *de eadem re disputetur*, quam explicaturum se esse scriptor ineunte demum capite XIII. et XIV. indicat, ubi continua cogitationum serie hanc rem tractat. Denique minime placet, qua ratione hoc loco hanc disputationem et introductam et conclusam videamus; interpolator enim hos versus eo modo cum capite IV. copulavit, ut novam quandam explicationem incipere simulans in principio et exitu argumentationis quendam modum dicendi in antecedentibus capitibus repertum imitaretur; quam ad rem conferas verba capitis IV, 6: *ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ἐρωτῶ ὑμᾶς ὡς εἰς ἕξ ἡμῶν* cum capite I, 8: *ὡς εἰς ἕξ ἡμῶν ὑποδείξω ὀλίγα*; verba capitis IV, 6: *ἰδίως δὲ καὶ πάντας ἀγαπῶν ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου* cum cap. I, 4: *καὶ πάντως ἀναγκάζομαι κατὰ εἰς*

τοῦτο ἀγαπᾶν ὑμᾶς ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου; verba capitis IV, 6: προσέχειν νῦν ἑαυτοῖς καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαι τισιν ἐπισωρευόντας ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν cum cap. IV, 2: μὴ δῶμεν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ ἄνεσιν ὡστε ἔχειν αὐτὴν ἐξουσίαν μετὰ ἀμαρτωλῶν καὶ πονηρῶν συντρέχειν, μήποτε ὁμοιωθῶμεν αὐτοῖς; item conferas verba nimis modeste dicta capitis IV, 9: πολλὰ δὲ θέλων γράφειν, οὐχ ὡς διδασκαλος, ἀλλ' ὡς πρῶται ἀγαπῶντι ἀφ' ὧν ἔχομεν μὴ ἕλλπειν (coll. cap. XVII) γράφειν ἐσπούδασα (coll. cap. I, 5: μέρος τι μεταδοῦναι ἀφ' οὗ ἔλαβον... ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν) ἐγὼ περὶ ψῆμα ὑμῶν cum verbis sincere dictis capitis I, 8, ubi scriptor ineunte explicatione lectoribus professus est, se eos docturum esse, non tamquam si esset eorum magister, sed tamquam ex iis unus: ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος ἀλλ' ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ὑποδείξω ἄλλα, δι' ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε (animadvertas in hoc loco legi: ἐν τοῖς παροῦσιν; his de rebus praesentibus quum interpolator in capite IV. disputatum esse videret, bene ad haec verba respicientem se effingere potuit); similem interpolatoris nimiam dicendi modestiam legitimus cap. VI, 5: Ἀπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνήτε, ἐγὼ περὶ ψῆμα τῆς ἀγάπης ὑμῶν et cap. IX, 9: Οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον· ἀλλὰ οἶδα, ὅτι ἀξιοὶ ἐστε ὑμέις.

Bene ergo confirmatur sententia nostra, capita V—XII ad supplendos capitis XIV versus 4—9 scripta esse, hac sententia, capitis IV versus 6—9 ex capite XIV, 1—3 interjectos esse eam ob causam, ut supplementum V—XII cum praeposito capite IV. connexum esset eadem argumentatione, ex qua sententiae capitis XIV. deductae erant (sc. v. 1—3).

Hactenus quum in primis constituerimus, quae in epistola partes genuinae et quae interjectae esse, et quapropter hae partes, sicuti positae eas nunc habeamus, ita positae esse nobis videantur, disputabimus nunc, quibus argumentis has epistolae partes ab uno scriptore compositas esse negemus. Hanc disputationem confecerimus, si multas et maximas inter has epistolae partes diversitates exstare demonstraverimus, quae alio modo nullo explicari possint, nisi has partes a diversis scriptoribus, diverso scribendi consilio atque modo, diverso tempore compositas esse iudicemus. Hanc explicationem ita agemus, ut eam, quam pro genuina habeamus, partem in omnibus notam judaeo-christianam prae se ferre demonstremus, contineri eam argumento et ratione disputandi, ex quibus pateat, eam compositam esse a scriptore christiano ex *Judaeis* converso ad lectores et ipsos ex *Judaeis* conversos; eam contra partem, quam interpolatam ducamus (cap. V—XII), a scriptore christiano ex *Ethnicis* converso ratione disputandi *Judaeis* infestissima conscriptam esse.

De quibus hic disceptatur quaestiones apud viros doctos tantopere in controversia sunt, ut ne una quidem omnium adhuc absoluta sit. Quae ab aliis probantur, ea ab aliis improbantur. Alii contendunt, epistolam a scriptore judaeo-christiano confectam esse ad societatem et ipsam judaeo-christianam (ita Hefe-

vid. Sendschr. pag. 129 ff.), defendunt alii, tribuendam eam esse scriptori ethnico-christiano, qui conscripserit ad Christianos ex Ethnicis conversos (ita Hilgenfeld, Apost. Väter pag. 32 ff. et Heberle, vid.: Stud. d. würt. Geist. 1846 XVIII, 1. pag. 32 ff.), alii illos inter se conciliaturi volunt, scriptam eam esse ad societatem judaeo-christianam cum Ethnico-christianis commixtam (ita Weizsäcker, vid. Zur Kritik des Barbr. pag. 5 ff. et J. G. Müller vid.: Erkl. des Barbr. pag. 11 ff.). Hinc quum jam pateat, in epistola et alia adesse, quae ad hanc, et alia, quae ad illam sententiam statuendam moveant, nihil vani agere videbimur demonstrare conaturi, unam epistolae partem — sc. eam quam genuinam putamus — a scriptore christiano ex Judaeis converso, alteram — sc. eam, quam interpolatam ducimus — ab Ethnico-Christianis quodam conscriptam esse. Quam sententiam ut continua argumentatione firmemus, primum exponamus, quid hanc in rem nobis videatur de epistolae re argumento.

Viri docti in eo consentiunt, scriptoris consilium in componenda epistola fuisse disputandi, instituta judaica Christianis nihil jam valere (vid. Menardi iudicium in: J. B. Cotelerii: Sanctorum patrum qui temporibus apost. floruerunt opp. pag. 9^b. Georgii Rosenmüller: hist. interpretationis librorum sacrorum pag. 45. cf. Hefele: Sendschr. pag. 130; Hilg.: Apost. Väter pag. 37; Weizsäcker: pag. 12; Müller: pag. 8). Hoc argumentum quia ratione pertractatum sit, ea Hefelio videbatur planum fieri, epistolam ad lectores Judaeo-Christianos datam esse (Hefele: Sendschreiben pag. 129 sq.). Hilgenfeldius contra disputavit (Hilg.: Apost. Väter pag. 35). Haec controversia non componitur, nisi illud argumentum a duobus scriptoribus diverso disputandi consilio et ratione pertractatum esse censemus. Itaque demonstrare conabimur, scriptorem Judaeo-Christianum genuinae partis epistolae a partibus Judaeo-Christianorum disputantem hoc argumento lectores Judaeo-Christianos voluisse docere, religiones judaicas ab ipsis quoque administratas nova Domini Jesu Christi lege abrogatas esse (*καταργεῖν*) — ex qua significatione: „abrogationis“ jam patet, eas ex ejus iudicio valuisse usque ad Christi tempora — cf. cap. II, 6: *ταῦτα οὖν κατήργησεν, ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ᾖ, μὴ ἀνθρώποποιοῦτον ἔχη τὴν προσφοράν.* cap. XVI, 2: *ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν; μάθετε*), scriptorem vero Ethnico-Christianum adjectae partis epistolae a parte antejudaica argumentantem *adversarios* observationem institutorum judaicorum omnibus Christianis necessarium postulantes *oppugnare voluisse* demonstratione, instituta judaica ne ullius unquam veritatis fuisse, nec aliam vim habuisse, nisi quibus Christus ejusque regnum typice praemonstrarentur (conferatur infra). Itaque interpretum sententiam, scriptorem epistolae illo argumento voluisse oppugnare judaizantes i. e. Christianos eos, qui religionem christianam Judaeis solis destinatam esse rati instituta judaica Christianis

observanda postularent, et argumentatione sua lectores arcere, quominus judaizantium doctrinae faventes ad observationem horum institutorum reverterentur, comprobo quod ad *interpolatam epistolae partem* attinet (conferatur infra), quod ad genuinae epistolae partem rejicio.

Epistolae auctori illum errorem impugnandum non fuisse, ex epistolae prooemio jam elucet; unde tantum abest, ut is lectores periclitantes viderit, in religionem judaicam recidere, ut eos de abundantia magnarum et multarum virtutum abunde praedicet: „Supra modum, inquit, exhilaror beatis et praeclaris spiritibus vestris quod sic naturalem gratiam accepistis“ (cap. I, 2). „Propter quod plurimum gratulor mihi speranti liberatum iri, quia vere video in vobis infusum spiritum ab honesto fonte Dei“ (cap. I, 3). „Ideo et ego cogor diligere vos super animam meam, quia magnitudo fidei et dilectio habitat in vobis et spes vitae illius“ (cap. I, 4).

Auctor quum persuasum habeat, se ex quo tempore lectoribus praesens concionatus sit, in percipienda doctrina christiana profecisse, intelligentiam suam cum lectoribus communicare eorumque fidem in scientia ponere voluit: cap. I, 3^b: *πεπεισμένους ὄντων τούτου καὶ συνειδώς ἐμαντῶ ὅτι ἐν ὑμῖν λαλήσας πολλά ἐπίσταμαι — ὅτι ἐν ἐμοὶ συνώδευσεν ἐν ὁσῶ δικαιοσύνης κύριος κ. τ. λ. ν. 5: λογιζόμενος ὄντων τούτου ὅτι ἐὰν μελήσῃ μοι περὶ ὑμῶν τοῦ μέρους τι μεταδοῦναι ἀφ' οὗ ἔλαβον, ὅτι ἔσται μοι τοιοῦτοῖς πνεύμασιν ὑπηρηθησάντι εἰς μισθόν, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελεβῶν ἔχητε καὶ τὴν γνώσιν.* Ergo instituire voluit lectores rebus christianis iisque quum essent Christiani ex Judaeis conversi (conferatur infra), qui religiones judaicas administravissent, ex verbo divino planum facere, non Judaeorum, sed spiritualem Christianorum cultum veram Dei esse et Deo gratam venerationem. Hanc rem eo consilio lectoribus explicaturum se esse noster affirmat, ut eorum animos adverso illo tempore laetiores reddat: cap. I, 8: *ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς εἰς ἐξ ἱμῶν ὑποδείξω ὀλίγα, δι' ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε.* Itaque tempora eaque adversa ad inquirenda decreta divina ei ansam dederunt. „Quum dies sint nequissimi,“ ineunte sua argumentatione affert, „et adversarius habeat hujus saeculi potestatem, debemus attente inquirere decreta Domini“ (cap. II, 1). Ergo *non errores quidam* ad scribendam eum moverunt, sed *quaedam calamitates*. Quae quales fuerint ex cap. XVI perspicitur, ubi eadem ratione, qua capitibus II et III et XV sacrificia (cap. II), jejunium (cap. III), sabbata (cap. XV) abrogata esse demonstrata sunt, abolitio cultus templi ex ejus eversione declaratur (conferatur infra). Hanc eversionem novissimis diebus esse eventuram quum promissum esse auctor afferat: cap. XVI, 5: *λέγει γὰρ ἡ γραφή· καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν κ. τ. λ. — καὶ ἐγένετο καθ' ὃ ἐλήλησεν κύριος* (conferatur infra), et novissimos hos dies appropinquasse dilucide eloquatur: cap. IV, 3

τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν κ. τ. λ. et cap. XXI, 3: ἔγγυς γὰρ ἡ ἡμέρα, ἐν ἧ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ, ἔγγυς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ (coll. cap. XV, 4 et 5), bene firmatur nostra sententia — quam argumentis superstructam videas infra — epistolae auctorem haud multo post excidium Hierosolymorum epistolam scripsisse eo consilio, ut, quod hoc excidio patefactum esse ipsi videretur, videlicet: religionem judaicam abrogatam esse, id ex Domini decretis per prophetas palam factis confirmaret. Noluit igitur auctor quosdam homines oppugnare, qui aliter atque ipse docerent, sed studuit animos lectorum formidolosis eventibus populi judaici excitatos et territos (cf. cap. IV, 14) sedare et laetiores reddere (cf. cap. I, 8^b: δι' ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε. cap. IV, 11^b: ἵνα ἐν τοῖς δικαιοῦμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν. cf. cap. XVII) explicatione, ex voluntate Dei constitutum fuisse, ut religio judaica abrogaretur religione christiana: cap. II, 6: ταῦτα (sc. instituta judaica cf. v. 4 et 5) οὖν κατήργησεν, ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ᾖν, μὴ ἀνθρωποποίητον ἔχη τὴν προσφορὰν. cap. XIV, 5: ἐφανερώθη δέ, ἵνα κακῆνοι τελειωθῶσιν ταῖς ἀμαρτήμασιν, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ κληρονομοῦντες διαθήκην κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν κ. τ. λ. Verum videamus nunc, ex quibus potissimum locis iisque genuinae partis epistolae interpretes sententiam, scriptorem oppugnare judaizantes, deducant.

Affertur hanc in rem cap. III, 6, qui locus in codice sinaitico plane corruptus (cod.: εἴνα . . . ἐπιλυτοὶ τῷ ἐκινῶν νομῶν) duce vetere interprete (qui vertit: ut non incurramus tamquam proselyti ad illorum legem) ita restituendus esse videtur: εἰς τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος (sc. θεός) . . . προεφάνηρωσεν ἡμῖν περὶ πάντων, ἵνα μὴ προσρησώμεθα ὡς ἐπῆλυτοὶ τῷ ἐκείνων νόμῳ (conferatur Volk. Monumentum vetust. pag. 9). Müllerus interpretans, Deum haec omnia praenuntiasse, ne Christiani observatione legis judaicae proselyti religionis judaicae fierent, arbitratur, scriptorem hoc loco lectores Ethnico-Christianos monuisse, ne proselyti religionis judaicae fieri periclitarentur (Müller: pag. 94; conferatur Hilg.: Apost. Väter pag. 35). Respicienti mihi antecedentia, quibus expositum est, Deum per prophetas pronuntiasse, quomodo voluntatem suam lege judaica palam factam intelligi vellet, qua ratione a judaica plane remota sacra ipsi fieri (cap. II), jejuniis celebrari (cap. III) mallet, illis verbis hic sensus inesse videtur: Pronuntiavit haec omnia Deus, ne nos (sc. Christiani; conferatur infra) tamquam (ne neglexeris vocem ὡς, ex qua elucet, hoc loco translate dici) proselyti (de verbo ἐπῆλυτοὶ vid. Müller: pag. 93) i. e. faventes judaicae rationi legem divinam intelligendi et observandi, illabamur illorum legi i. e. legi judaice (falso) intellectae. Complectitur ergo his verbis scriptor suam explicationem ex Judaeorum ritu sacrorum et jejuniis deductam, *Judaeos* veram voluntatis divinae intelligentiam non habuisse, datam eam esse *Christianis*; quorum sit, ut verum suum cultum Dei *servent*

neve in judaicam rationem divinae voluntatis intelligendae et observandae recidant. Docet ergo scriptor hoc loco lectores, quae docere sibi proposuit, non oppugnat eos, qui aliter atque ipse docuerint.

Ad eandem rem adhibetur cap. IV, 1. Neque vero errores quidam hoc loco oppugnantur, sed vitia et injuriae exagitantur. Verba enim τὴν πλάνην τοῦ νῦν καιροῦ non de errore judaizandi, ut Hefelio placet (Hefele: patrum apost. opp. vid. ad hunc locum), sed sicut antecedentem vocem ἀνομία ethice dicta esse (ut nos dicimus: Verderbtheit der jetzigen Zeit vid. II. Petr. II, 18; conferatur Müller pag. 96: ἀνομία im moralischen Sinne. Es sind die Sünden des Weges der Finsterniss cap. XVIII, 2), ex contextu liquet, quo lectores monentur, ut peccata (v. 1: φύγωμεν οὖν τελείως ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων τῆς ἀνομίας (sc. Judaeorum), μήποτε καταλάβη ἡμᾶς τὰ ἔργα τῆς ἀνομίας· καὶ μωσήσωμεν τὴν πλάνην τοῦ νῦν καιροῦ, ἵνα εἰς τὸν μέλλοντα ἀγαπηθῶμεν) et peccatores (v. 2: μὴ δῶμεν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ ἄνεσιν, ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἕξοستان μετὰ ἁμαρτωλῶν καὶ πονηρῶν συνιρέχειν, μήποτε ὁμοιωθῶμεν αὐτοῖς) caveant (vid. cap. IV, 9: εἰάν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ . . . ἀντιστάμεν et cap. XVIII, 2: καιροῦ τοῦ νῦν τῆς ἀνομίας; conferatur Müller pag. 97: Von den Juden sowohl, als von den judaisirenden Judenchristen kann der Ausdruck nur in Beziehung auf ihre Sündhaftigkeit und Gottlosigkeit gesagt sein).

Eandem argumentationis vim interpretes attribuunt loco cap. IV, 10: μὴ καθ' ἑαυτοῖς ἐνδύοντες μονάζετε ὡς ἤδη δεδικαιωμένοι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι συζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος. Dicunt, eos, qui se sejungere a concione videntur, judaizantes fuisse (cf. Müller pag. 119: Die Trennenden sind also solche Judenchristen, die im Briefe bekämpft werden und zwar ebenfalls in Verbindung mit der Warnung vor der Sünde. Es sind Leute von der Richtung des Carpocrates, die nicht so lange nach der Abfassung unseres Briefs als Ebioniten auch die äussere Trennung vollzogen, pag. 120: Am einfachsten bezieht man nun diese Ermahnung auf die im ganzen Briefe bekämpften Judaisten). Quum autem haec adhortatio in medio aliarum breviter commemorata legatur (conferatur verba antecedentia: φύγωμεν ἀπὸ πάσης ματαιότητος καὶ μωσήσωμεν τελείως τὰ ἔργα τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ), qua similiter idem monitum est in cap. XIX, 12: οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συνάγων, nec lectores vituperentur, quod sese jam sejunxerint (conferatur I. Cor. 1, 10 sq.; 11, 18 sq.; 12, 25; Hebr. 10, 25), sed admoneantur, ne se sejungant, ex nostro loco nihil elici potest, quod illam sententiam confirmet. Scriptor ipse verbis: καθ' ἑαυτοῦς ἐνδύοντες et: ὡς ἤδη δεδικαιωμένοι et: συζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος indicasse videtur, quos his verbis intelligi voluerit, videlicet eos, qui tamquam justificati ex communibus Christianorum conventibus fructum percipere se posse negaverint, qui error nescio cur tantum judaizantium fuisse possit putari.

Gravissimum vero argumentum ex cap. IV, 6—9 et cap. XIV, 1—3 petitur. Comprobo locum cap. IV, 6—9 ex cap. XIV, 1—3 insertum (conferatur supra) eo consilio adhibitum esse, quo judaizantes refellerentur; nego vero, disputatione cap. XIV, 1—3 auctorem voluisse impugnare alios quos adversarios nisi Judaeos. Qui locus cap. XIV, 1—3 cur non eandem atque locus cap. IV, 6—9 demonstrandi vim habeat quaeritur. Ea de causa, quod ea quae his locis disputantur, non eodem consilio disputantur. Scriptor capitis XIV, 1—3, qui continua cogitationum serie in cap. XIII. explicaverat, Christianos, non Judaeos ad accipiendam divinae promissionis haereditatem praedestinos esse, — Deum enim, quum patribus promitteret, se posteris testamentum daturum esse, ad populum Christianorum, non Judaeorum prospexisse (cap. XIII, 1 sq.: *Ἰδωμεν δέ, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους. ἀκούσατε οὖν περὶ τοῦ λαοῦ τὴν λέγει ἡ γραφή.*) — eadem disputandi ratione in capite XIV. pergens quaerit, quomodo cum illa sua sententia congruat, quod Deus juraverit, se testamentum Judaeorum populo esse daturum, et respondet, dedisse Deum hoc testamentum Mosi, ut ad Judaeos id afferret, hos autem propter peccata sua non dignos fuisse, qui id acciperent: cap. XIV, 1: *Ναί. ἀλλὰ τὴν διαθήκην, ἣν ὤμοσεν τοῖς πατράσι δόντων τῷ λαῷ, εἰ δέδωκεν, ζητῶμεν. δέδωκεν αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.* Scriptor ergo capitis XIV 1—3 lectoribus ex verbo divino demonstrare voluit, Judaeos verum Dei testamentum non habuisse, reservatum hoc esse Christianis: cap. XIV, 4: *Μωϋσῆς μὲν ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. πῶς δὲ ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε.* Disputavit hoc idcirco, ut lectoribus judaeo-christianis, qui fidem christianam in religione judaica positam esse rati interitu civitatis judaicae et eversione templi hierosolymitani ipsum fidei christianae fundamentum concussum esse arbitrarentur, planum faceret, constitutum esse ex voluntate Dei, ut religio judaica fide christiana abrogaretur. Ergo non oppugnat scriptor hoc loco quosdam lectorum errores, sed eos instituit rebus christianis (conferatur cap. XIII et cap. XIV, 1), ex verbo divino iis persuadere studens, non jam Judaeos, sed se ipsos Christianos verum Domini testamentum acceptum habere (cap. XIII, 6: *Βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικεν, τὸν λαὸν τοῦτον εἶναι πρῶτον καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον.* cap. XIV, 4: *αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας.* v. 5: *ἐφανερῶθη δὲ, ἵνα . . . ἡμεῖς δι' αὐτοῦ κληρονομούμεντες διαθήκην κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν, ὅς εἰς τοῦτο ἠτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανεῖς . . . διάθῃται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ*), i. e. fide christiana veram Dei venerationem contineri, religionem christianam veram esse religionem (conferatur cap. XVI, 6 sq.; cap. II, 9 et 10; cap. III, 3 sq. v. 6; cap. XIV, 6; cap. XV, 6 et 7).

Longe alio consilio interpolator disputationem ex cap. XIV, 1—3 haustam adhibuit. Is lectores monet, ut caveant eos, qui doceant, testamentum Christianorum *et Judaeorum* esse: cap. IV,

6: Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο ἐρωτῶ ὑμᾶς, ὡς εἰς ἕξ ὑμῶν ὄν, ἰδίως δὲ καὶ πάντας ἀγαπῶν ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου, προσέχειν νῦν ἑαυτοῖς καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαί τισιν ἐπισωρευόντας ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν λέγοντας, ὅτι ἡ διαθήκη ἐκείνων καὶ ἡμῶν ἐστίν. ἡμῶν μὲν ἄλλ' ἐκεῖνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπώλεσαν αὐτήν, λαβόντος ἤδη τοῦ Μωϋσέως. Interpretes in interpretatione hujus loci valde differunt. Volkmarus adjicit ad hunc locum: monument. vest. pag. 13: Judaici Christiani initebantur in lege mosaica, quasi in aeternum etiam ecclesiae observanda. Lex V. T. pariter Judaeorum est, inquebant, quam nostra: quod igitur ad legem ipsam attinet non alii sumus atque sincere Judaei. Huic Judaismo adversatur auctor: „Revera lex mosaica nostra est (sc. spirituali ratione intelligenda et explenda), sed tantum nostra, non Judaeorum, qui eam perdidit, et cultores Christi prorsus alieni sunt ab Judaeis“. — At nescio, quare probetur, voce „διαθήκη“ in nostro loco aliud quidquam (sc. legem mosaicam) intelligi, quam in loco cap. XIV, 1—3, ubi hac voce testamentum Dei patribus promissum indicari plane elucet (conferatur cap. XIII, 1 et 6; cap. XIV, 1 et 4 et 5).

Weizsaeckerus nostrum locum cum versu decimo capitis IV. convenientem reddere studens cum codice sinaitico legere mavult: ὅτι ἡ διαθήκη ὑμῶν μὲν ἄλλ' ἐκεῖνοι κ. τ. λ. (vid.: Zur Kritik des Barbr. pag. 10 sq.) Hanc vero lectionem corruptam esse quum ex contextu appareat, videtur non legendum esse nisi duce veteri interprete lat.: ὅτι ἡ διαθήκη ἐκείνων καὶ ἡμῶν ἐστίν. ἡμῶν μὲν ἄλλ' ἐκεῖνοι κ. τ. λ., quae lectio etiam a Volkmaro, Hilgenfeldio, Müllero recepta est.

Müllerus ad hunc locum adjicit: pag. 112: Die im Briefe bekämpften Judaisten behaupteten, der Bund der Juden gelte ebenso gut auch den Christen. Antwort des Verfassers: Ja, aber nur den Christen. Denn die Juden haben ihn von Anfang an verloren.

Neque nos improbamus, hoc loco judaizantes oppugnari, qui religionem christianam nihil esse nisi reformatam et bene emendatam religionem judaicam arbitrati docuerint, testamentum Domini Judaeis et Christianis commune esse i. e. testamentum Judaeorum et Christianorum unumidemque esse. Hos, arbitramur, ut refutaret interpolator argumentationem cap. XIV, 1—3 premens disputavit, Judaeos Domini testamentum non modo nunquam accepisse, sed testamentum promissum in perpetuum perdidisse. Ad hanc rem disputandam eum argumentationem cap. XIV, 1—3 adhibuisse, ex eo patet, quod illorum versuum causam disputandi in nostro loco ita immutavit, ut loco verborum cap. XIV, 1: αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν (conferatur τ. 4: Μωϋσῆς μὲν ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι) poneret verba cap. IV, 6: ἀλλ' ἐκεῖνοι οὕτως (i. e. hac ratione) εἰς τέλος ἀπώλεσαν αὐτήν, λαβόντος ἤδη τοῦ Μωϋσέως, et loco verborum cap. XIV, 2: καὶ λαβὼν Μωϋσῆς κατέφερεν πρὸς τὸν λαὸν δοῦνας scriberet cap. IV, 8: ἀλλὰ ἐπιστραφέντες ἐπὶ τὰ εἶδωλα ἀπώλεσαν αὐτήν, et loco verborum cap. XIV, 3: καὶ ἔρριψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς πλάκας, καὶ συνετριβήσαν αἱ πλάκες τῆς

διαθήκης κυρίου mutaret cap. IV, 8: *καὶ ἔρριψεν τὰς δύο πλάκας ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ συνετριβή αὐτῶν ἡ διαθήκη*. Non forte haec verba permutata esse mihi quidem videntur; si vero quodam consilio, consilio Judaeo-Christianis infesto. Ergo interpolator hoc loco judaizantes ita impugnavit, ut ipsam veritatem religionis Judaeorum infitiaretur. (Eodem Judaeis infestissimo animo fuisse interpolatorem capitum V—XII explicatum vid. infra.)

Explicavimus, diversos locorum cap. IV, 6—9 et cap. XIV, 1—3 scriptores diverso consilio disputasse, auctorem epistolae argumentatione cap. XIV, 1—3 voluisse *lectoribus de veritate religionis christianae persuadere*, epistolae interpolatorem argumentatione sua voluisse *adversarios judaizantes oppugnare* (conferatur infra). Itaque quum sententiam interpretibus usitatum, scriptorem epistolae argumento, instituta judaica Christianis non valere, haec voluisse oppugnare adversarios judaizantes, quod ad *genuinam epistolae partem attinet* refutasse nobis videamur, haec sententia ita emendanda est, ut illud argumentandi consilium soli epistolae interpolatori tribuatur (conferatur infra). Hac nostra explicatione simul demonstrasse nobis videmur, genuinam epistolae partem datam esse ad lectores, qui cum populo judaico intime copulati fuerint. Nam demonstrantibus nobis, epistolae auctorem argumentando, religiones judaicas evangelio Jesu Christi abrogatas esse, noluisse impugnare adversarios judaizantes, sed lectoribus voluisse ex ipsius Domini decretis per prophetas patefactis abrogationem religionis judaicae praenuntiata demonstrare eoque consilio, ut hac demonstratione adverso illo tempore quo ruina populi judaici et interitu templi hierosolymitani abrogatio religionis judaicae pronuntiata esse videretur, lectorum animos magnis portentis et monstris in populo judaico factis (cap. IV, 14. conferatur infra) perterritos laetiores redderet (conferatur cap. I, 8; cap. II, 1 et 2; cap. IV, 1 et 9 sq.), simul demonstratum est, lectores copulatione quadam cum populo judaico ita conjunctos fuisse, ut quae populo judaico accidissent ea sibi ipsis accidisse viderentur. Quod quum potius putari possit de Christianis ex Judaeis conversis quam de Ethnico-Christianis, tamen videamus, nonne ex ea ratione, qua hoc argumentum genuinae epistolae tractatum sit, certius quid de ejus auctore et lectoribus constitui possit.

Auctor argumentationem abrogationis institutorum judaicorum ita persequutus est, ut quomodo Deus haec instituta administrari nollet ad Judaeos scriptum esse poneret et quomodo administrata ea vellet ad Christianos dictum esse opponeret. Significat hac in oppositione Judaeos voce *αἱτοί* vel *ἐκεῖνοι* et Christianos se ipsum et lectores includens voce *ἡμεῖς*: cap. II, 4: *πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν κ. τ. λ. v. 7: λέγει δὲ πάλιν πρὸς αὐτούς* (conferatur v. 9), v. 10: *ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει*. cap. III, 1: *λέγει οὖν πάλιν περὶ τούτων πρὸς αὐτούς*. v. 3: *πρὸς ἡμᾶς δὲ λέγει* (coll. v. 6); conferatur etiam cap. XIII, 1: *εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους* et cap.

XIV, 1: αὐτοὶ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν . . . v. 4: πῶς δὲ ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε (conferatur v. 5). Quaeritur, utrum hac voce ἡμεῖς *Christiani ex Judaeis conversi* intelligendi sint, an — quae sententia a Hilgenfeldio defenditur (Hilg. Apost. Väter pag. 32 sq.) — Ethnico-Christiani.

Auctor monita divina ad Christianos dicta et monitiones ad Judaeos iustuendos enuntiatas *vicissim* referens quae de abrogatione institutorum judaeorum *universorum* monita esse ei videbantur, ad docendos Christianos dicta esse primum constituit: cap. II, 4 et 5: Πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν διὰ πάντων τῶν προφητῶν, ὅτι οὔτε θυσιῶν οὔτε ὀλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῆζει, λέγων ὅτι μὲν. (ita pro: ὅτι μὲν legendum esse conjicio; ad hoc: λέγων ὅτι μὲν (sc. ad Christianos) respondet v. 7: λέγει δὲ πάλιν πρὸς αὐτοὺς (sc. ad Judaeos); ὅτι loco signi interpunctionis, int. lat.: haec dicens) Τί μοι πλήθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος . . . τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν μου τὴν αὐλὴν οὐ προσθήσεθε κ. τ. λ. Quum haec praecpta sibi et lectoribus data esse (πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν) ex verbis divinis ad Judaeos dictis (Τί μοι πλήθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν) disputaverit, nec de Judaeis ullam mentionem in antecedentibus fecerit, apertum est, auctorem lectoresque olim in numero eorum fuisse, quos dominus in verbis citatis: Τί μοι πλήθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν κ. τ. λ. alloquutus erat, scilicet Judaeorum. Haec sententia versione veteris interpretis latini confirmatur. Is enim, sive in codice suo legit: ὅτι οὔτε θυσιῶν οὔτε ὀλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν ἡμῶν χρῆζει, sive suam ipsius interpretationem versioni intulit, vertit: „Adaperuit enim nobis per omnes prophetas, quia (ὅτι) non utitur nostris hostiis, neque victimis neque oblationibus etc.; hinc igitur apparet, eum verba: πεφανέρωκεν . . . ὅτι οὔτε θυσιῶν οὔτε ὀλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῆζει non universe dicta, sed ad epistolae scriptorem et lectores referenda esse putasse. Ergo auctor hoc loco disputavit, sacra Judaeorum a se ipso et lectoribus quoque tum quum essent Judaei facta non placuisse Deo. (Noli etiam praetermittere verba: πατεῖν μου τὴν αὐλὴν οὐ προσθήσεθε: calcare aulam meam non pergetis; quod monitum, ne pergerent Judaei Dei aulam calcare, ut auctor ex loco Jes. I, 12 exprimeret, verba: יְדִוּתְךָ אֵלַי, quae in nostro textu hebraico sequenti versui praeposita sunt, ad antecedentia adjunxit).

Haec sententia insequentibus bene confirmatur. Quum enim auctor Judaeorum modum sacra faciendi plenum erroris esse ex Jer. VII, 22 et 23 et Zach. VIII, 17 demonstraverit, disputaturus, qualia sacra ut facerent Christiani admoniti sint, haec affert: cap. II, 9 et 10: αἰσθάνεσθαι οὖν ὀφειλομέν, μὴ ὄντες ἀσύνετοι, τὴν γνώμην τῆς ἀγαθοσύνης τοῦ πατρὸς ἡμῶν ὅτι ἡμῖν λέγει, θέλων ἡμᾶς ὁμοίως πλανωμένους ἐκεῖνοις ζητεῖν, πῶς προσάγωμεν αὐτῷ. ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει: Θυσία τῷ θεῷ καρδία συνιτετριμμένη κ. τ. λ.: intelligere ergo debemus, quum non simus sine intellectu, con-

silium benignitatis patris nostri (i. e. quae hanc in rem benignus pater noster constituit); nam nobis dicit — nobis sc. volens nos, qui Judaeis similiter (sc. hac in re i. e. in ratione Deo sacra faciendi; non universe de quolibet Judaeorum errore hoc loco disputatur ut interpretibus videtur vid. Hefele: Patr. apost. opp.: „Nos in Judaeorum errores delapsos“; Müller: cap. II, §. 9) errabamus, quaerere, quemadmodum ad eum accedamus (sc. ad sacra facienda, nos: wie wir vor ihn treten sollen (conferatur cap. I, 7: προσάγειν τῷ βωμῷ αὐτοῦ) sc. mit Opfern, non: quomodo ad Deum accedere *possimus* i. e. quomodo salvari possimus (wie wir zu ihm kommen, selig werden, können) ita Hefele, nos salvare cupiens) — nobis dicit (verbis: ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει repetit illud: ὅτι ἡμῖν λέγει): Sacrificium Deo placitum est cor contribulatum etc. Assentior Hilgenfeldio, repudiata lectione codicis sinaitici: *Θέλων ἡμᾶς μὴ ὁμοίως πλανωμένους* legendum esse duce vetere interprete (qui vertit: volens nos similiter errantes): *Θέλων ἡμᾶς ὁμοίως πλανωμένους*. Nam auctorem noluisse dicere, Deum voluntatem suam Christianis aperuisse, quia (zur Belohnung dafür dass) non similiter Judaeis erravissent, ex verbis: *Θέλων ἡμᾶς . . . ζητεῖν, πῶς προσάγωμεν αὐτῷ* perspicuum est; nescio enim, quomodo Deus dici potuerit; se eos qui *non errarent*, quaerere, quemadmodum ad ipsum accederent; qua alia causa motus Deus lectores quaerere videri potuit, nisi ea, ut *errantes* doceret (*Θέλων ἡμᾶς . . . πλανωμένους . . . ζητεῖν*); „*μὴ*“ quispiam adjecisse videtur, cui respicienti interjectam partem epistolae auctor et lectores non similiter Judaeis errasse videbantur (conferatur infra). Etiamsi vero lectio codicis sinaitici a Volkmaro, Weizsäcker, Müller approbata magis placeat, ex ea nullum argumentum contra nostram sententiam petitur, quippe quae verba non minus bene ad Judaeo-Christianos referri possint, quam ad Ethnico-Christianos (Müller pag. 82: Dressel (patrum apost. opera Lips. 1857, edit. altera Lips. 1863 praef. X) bezieht diese und andere Stellen auf Heidenchristen aus den Proselyten. Allein sie können eben so gut auf Judenchristen gehen).

Simillima ratione auctor se et lectores antea eidem cui Judaei etiam tunc errori deditos fuisse, in cap. XIV, 4—9 indicavit. Hoc loco, ex quo apertissimum esse Hilgenfeldio videtur, auctorem et lectores ante conversionem ad religionem christianam Ethnicos fuisse, tantum abest, ut nostra sententia refutetur, ut bene firmetur. Hilgenfeldius argumentatus est: Apost. Väter pag. 33: „Die Vorstellung eines heidenchristlichen Verfassers und heidenchristlicher Leser ergibt sich auch aus cap. 14. Der Verfasser giebt hier, um zu zeigen, wie die Christen das göttliche Bündniss erhielten, welches die Juden nicht wirklich bekamen, den Zweck der Erscheinung Christi so an, dass Jene (die Juden) in ihren Sünden vollendet werden, „wir“ aber das Bündniss Jesu ererben sollten. Unterscheidet er sich schon hierdurch von den Juden, so stellt er sich noch entschiedener auf die Seite der

Nicht-Juden, indem er über Jesus die weitere Bestimmung hinzufügt v. 5: *ὅς εἰς τοῦτο ἠτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανεῖς τὰς ἤδη δεδαιπνημένας ἡμῶν καρδίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διάθεται ἐν ἡμῶν διαθήκην λόγῳ.* Lässt sich hier noch die Voraussetzung eines judenchristlichen Verfassers und judenchristlicher Leser festhalten, da doch ihr vorchristlicher Zustand geistigen Todes und geistiger Finsterniss von dem der Juden deutlich unterschieden wird, wenn der Gebrauch der ersten Person (*ἡμεῖς, ἡμῶν* u. s. w.) im Gegensatz zu „Jenen“ irgend eine Bedeutung haben soll? Es handelt sich ja gar nicht um einen erst durch die Annahme des Christenthums zwischen Juden und Christen eingeführten Unterschied, sondern um einen solchen, welcher dem Verhältniss zum Christenthum vorhergeht etc. Quae res quomodo se habeat ut constituamus contextum nostri loci perspicimus.

Ineunte capite XIII disputaturum se esse auctor iudicavit, utrum hic populus haeres sit, an prior et utrum testamentum ad nos an ad illos pertineat: cap. XIII, 1: *Ἰδωμεν οὖν, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκεῖνους.* Neque unquam dubium est hoc loco, quin verbis: *οὗτος ὁ λαός* et *ἡμᾶς* populus Christianorum (non: Ethnici), et verbis: *ὁ πρῶτος* (sc. *λαός*) et *ἐκεῖνους* populus Judaeorum significetur; etenim, auctorem voluisse planum facere, quae de testamenti haerede scripta essent, ea non de populo judaico, sed typice de Christianis scripta esse, ex insequenti argumentatione elucet: v. 2: *δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρὶ σου* (sc. populus Judaeorum et Christianorum) . . . *καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μελῶν* (i. e. major natu, populus judaicus) *δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι* (minori natu, populo Christianorum). v. 3: *αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε . . . ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μελῶν ὁ λαός οὗτος ἢ ἐκεῖνος κ. τ. λ.* v. 5: *ὁ μελῶν δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι καὶ οὗτος* (populus Christianorum) *εὐλογηθήσεται, βλέπετε ἐπὶ τίνων τέθεικεν τὸν λαὸν τοῦτον εἶναι πρῶτον καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον* (sc. de Christianis). Ita quum Christianos testamenti haeredes typice praemonstratos esse capite XIII. explicasset, objici posse sibi videbatur, Judaeis Dominum testamentum se datum esse juravisse et objicientibus argumentis ex typo constractarum Mosis tabularum petitis demonstravit cap. XIV, 1—3: *Judaeos testamentum a Domino datum non accepisse*, ergo Judaeos populum haereditatis non esse. In versu 4. disputaturum se esse dicit, quomodo Christiani hoc testamentum acceperint: *Μωϋσῆς μὲν ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ* (Judaei) *οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. πῶς δὲ ἡμεῖς* (Christiani) *ἐλάβομεν μάθετε.* Ad hanc rem respondit: Nos Christiani testamenti haeredes facti sumus eo quod Dominus Jesus Christus in terris apparens et nostra causa patiens nos, quorum praecordia jam (sc. sicut praecordia Judaeorum etiam tunc) a morte assumpta et iniquitati erroris tradita erant, *redemit* e tenebris et disposuit in *nobis* testamentum suo verbo. Ad hoc enim a Deo ablegatus est, ut nos redimeret a tenebris et sanctum — qua virtute praeditus

populus judaicus non est — sibi pararet populum. Apparuit ergo, ut tum *ἐκεῖνοι* — sc. ii, qui religioni judaeicae adhaerentes in errore et tenebris perseveraverunt — in peccatis consummarentur, tum *ἡμεῖς* — sc. ii, qui per eum a morte et tenebris redempti sumus — haeredes fieremus et testamentum *acciperemus*: cap. XIV, 4^b sq.: *Μωϋσῆς θεράπων ὦν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν* (nobis, qui nunc Christiani sumus; non: nobis qui sumus ex Ethnicis) *ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας. ἐφανερώθη δέ, ἵνα κἀκεῖνοι τελειωθῶσιν τοῖς ἁμαρτήμασιν, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ κληρονομοῦντες διαθήκην κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν, ὅς εἰς τοῦτο ἡτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανεῖς τὰς ἤδη* (animadvertas vocem: ἤδη i. e. nos, qui et ipsi errori Judaeorum dediti (*καρδίας ἡμῶν παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ*, conferatur cap. IV, 1) *a morte jam assumpti eramus)* *δεδαπανημένας ἡμῶν καρδίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διάθεται ἐν ἡμῖν* (sc. in nobis conversis et redemptis, non: in nobis Ethnicis) *διαθήκην λόγῳ* (lego cum cod. sinait. et text. vulg.: *λόγῳ*; verbum Domini oppositum est scriptae legi mosaicae conferatur. v. 2: *καὶ ἔλαβεν* (sc. *Μωϋσῆς*) *παρὰ κυρίου τὰς δύο πλάκας τὰς γεγραμμένας κ. τ. λ. cap. II, 6: ταῦτα οὖν κατήγγησεν, ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ὦν, μὴ ἀθροωποιοῖτον ἔχη τὴν προσφορὰν; lectio veteris interpretis latini: „testamentum servorum suorum“, quam sequens Hilg. *διαθήκη λαοῦ legit, corrupta est; interpres latinus pro signo I vocis „ΛΟΓΩΙ“ (λόγῳ) legisse videtur N (λόγων) et vertisse: „sermonum suorum“; hoc ab amanuensi aliquo corruptum est in: servorum suorum cf. Hilg.: Nov. Test. extra can. rec. fasc. I pag. XII). Itaque voce „ἐκεῖνοι“ significantur non conversi et in peccatis consummati, voce „ἡμεῖς“ conversi et a peccatis redempti. Quum hi redempti esse dicantur ab illorum errore, — conferas cap. XIV, 5: ὅς εἰς τοῦτο ἡτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανεῖς τὰς ἤδη δεδαπανημένας ἡμῶν καρδίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους (dicitur non de Ethnicorum impietatis tenebris, id quod Müllero placet (pag. 299), sed sicut Colos. I, 13: ὅς ἐξόυσάτο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους κ. τ. λ. cf. v. 12. de erroribus Judaeorum) *διάθεται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ* cum cap. II, 9: *θέλων ἡμᾶς ὁμοίως πλανωμένους ἐκεῖνοις ζητεῖν, πῶς προσάγωμεν αὐτῷ* (coll. cap. XVI, 1: *πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι* et cap. IV, 1) et cum cap. XIV, 7: *λέγει οὖν ὁ προφήτης Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς σου ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ . . . ἀνοῖξαι ὀφθαλμούς τυφλῶν καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθήμενους ἐν σκότει* (ad hanc extremi potissimum loci citati partem sine dubio de populo judaico dictam spectasse mihi videtur auctor verbis insequentibus: *γινώσκετε οὖν, πόθεν ἐλυτρώθημεν* cf. v. 6) — apertissimum est, ut illos ita hos quoque ex populo Judaeorum fuisset. Oppositi ergo sunt inter se ὁ λαός (cap. XIV, 1: *τῷ λαῷ* v. 2: *πρὸς τὸν λαὸν* v. 3: ὁ λαός σου conferatur cap. XIII, 1 sq.) ὁ πλανώμενος (cap. II, 9: *ἡμᾶς ὁμοίως πλανωμένους***

ἐκεῖνοις. cap. XVI, 1: *πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι*) ὁ ἐν σκότει καθή-
 μενος (cap. XIV, 7: *καθημένους ἐν σκότει*) i. e. ὁ λαὸς Ἰσραὴλ
 (cap. XVI, 5) atque rursus ὁ λαὸς ὁ ἐκ τοῦ σκότους λυτρωθεὶς
 (cap. XIV, 5: *ἡμῶν καρδίας . . . λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους*. v. 6:
λυτρωσάμενον ἐκ τοῦ σκότους ἐτοιμάσαι ἐαντῷ λαὸν ἄγιον. v. 7: *λέγει οὖν ὁ*
προφήτης· Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ἐκάλεσά σε . . . *ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πε-*
πεδημένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. *γινώσκετε οὖν,*
πότεν ἐλυτρώθημεν) ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν (ὁ μακρόθυμος θεός)
 ἐν τῷ ἡγαπημένῳ sc. ὑπὸ αὐτοῦ (cap. III, 6: ὁ μακρόθυμος προβλέψας,
 ὡς ἐν ἀκεραισύνῃ πιστεύσει ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ,
 προεφάνερωσεν ἡμῖν περὶ πάντων κ. τ. λ.) ὁ λαὸς ἄγιος (cap. XIV,
 6: *γέγραπται γάρ, πῶς αὐτῷ ὁ πατὴρ ἐντέλλεται, λυτρωσάμενον ἡμᾶς*
ἐκ τοῦ σκότους ἐτοιμάσαι ἐαντῷ λαὸν ἄγιον) ὁ λαὸς κληρονομίας
 (cap. XIV, 4: *αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας*.
 Animadvertas, Judaeos in sola genuina epistolae parte voce: „ὁ λαός“
 notatos esse; conferatur infra). Hujus Christianorum populi qui
 animadvertit quomodo auctor originem ab illius [Judaeorum] populi
 patribus: Abrahamo, Isaacco, Jacobo traxerit: cap. XIII
 (conferatur potissimum v. 2: *δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρὶ σου κ. τ. λ.*) et
 natu majori populo natu minorem opposuerit (v. 2 et 5: ὁ μελλῶν
 δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι) eo consilio, ut majorem hunc fore et priorem
 demonstraret (v. 3: *αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε . . . ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι*
μελλῶν ὁ λαός οὗτος ἢ ἐκεῖνος κ. τ. λ. v. 6: *βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικεν*
τὸν λαὸν τοῦτον εἶναι πρῶτον καὶ τῆς διαθήκης κληρονομίαν, coll. v. 1)
 dubitare non potest, quin auctor ex illo populo ortus principatu
 hujus cognito (cap. XIV, 4: *Μωϋσῆς θεράπων ὢν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ*
ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας), hunc
 benedictum esse populum (cap. XIII, 5: ὁ μελλῶν (major natu)
 δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, καὶ οὗτος (conferatur v. 1) εὐλογηθήσεται),
 hunc testamenti haerodem (cap. XIII, 6: *τὸν λαὸν τοῦτον . . . τῆς*
διαθήκης κληρονομίαν) confisus, ab illo ad hunc se converterit et
 hominem salvum fieri non posse nisi per Dominum Jesum Chris-
 tum sincera confidentia misericordis Dei credens (cap. III, 6: *εἰς*
τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκεραισύνῃ πι-
στεύσει ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ, προεφάνερωσεν ἡμῖν
περὶ πάντων κ. τ. λ.) in fide sua consummatam se habere scientiam
 existimaverit (cap. XIII, 7: *εἰ οὖν ἐτι καὶ διὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐμνήσθη,*
ἀπέχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. conferatur cap. I, 5: *ἐσπού-*
δασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τέλειαν
ἔχητε καὶ τὴν γνώσιν), quum cognovisset, *Abrahamum* fidentia Dei
 justificatum *patrem esse nationum in praeputio* — i. e. neglecta
 circumcissione — *Deo confidentium* i. e. *Christianorum* (oppositus
 est his populus judaeicus adhibita circumcissione Deo credens fre-
 tusque): cap. XIII, 7: *τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ, ὅτι μόνος πιστεύσας*
ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; Ἰδοὺ τέθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν
πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας (non: *credentium ex Ethnicis*, nam
 non legitur: *ἐξ ἀκροβυστίας*; sed: *credentium praeputio*, nos:
 der durch die Vorhaut d. h. ohne sich beschneiden zu

lassen, gläubigen Völker) τῷ Θεῷ (ita cum cod. sinait; text vulg. et vet. interp.: τῷ κυρίῳ) cf. Röm. IV, 9 sq.: λέγομεν γὰρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην (coll. v. 2—6) . . . εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευνόντων δι' ἀκροβυστίας κ. τ. λ. (cf. v. 13 cum Barb. XIII, 6). Itaque quum filii Abrahami esse ei viderentur ex omnibus gentibus (conferatur cap. XIV, 7—9 et infra) ii, qui per Dominum Jesum Christum ab erroribus et peccatis redempti (cap. XIV, 5 et 6), in Domino sanctificati (cap. III, 6; cap. XIV, 6; cap. XV, 7; cap. XVI, 8 sq.) sincere Deo confidendo (cap. III, 6: ὡς ἐν ἀκραιουσύνη πιστεύσει ὁ λαός) justificarentur (cap. XIV, 7: μόνος πιστεύσας (ὁ Ἀβραάμ) ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην), et Deo confidere ei appareret non Judaeos, quippe qui operibus legis, observatione quarundam institutionum ex sua ipsorum vi justificari studerent (cf. cap. III, 6: ἵνα μὴ προσηρησώμεθα ὡς ἐπῆλυτοι τῷ ἐκείνων νόμῳ) et more ab ethnica haud multum discrepante Deum venerantes (cap. XVI, 2: σιγῶν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ) agitent, quae Deo improbarentur (cap. II, 4: πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν διὰ πάντων τῶν προφητῶν, ὅτι οὔτε θυσιῶν οὔτε ὀλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῆζει κ. τ. λ.), auctor ad tempus respiciens, ubi ipse quoque lectoresque ratione judaica Deum venerati essent, de se lectoribusque dicere potuit: praecordia sua iniquitati erroris tradita et a morte jam assumpta fuisse, atque: se tum Deo non confisos esse. Ad hoc tempus auctorem respicientem videmus: cap. II, 9 et cap. XIV, 5. De eodem tempore loquentem eum reperimus: cap. XVI, 7.

Hoc capite XVI. postquam auctor ex everso templo hierosolymitano argumentatus est, Judaeorum rationem venerandi Deum in templo manibus facto non probatum fuisse Deo, placere ei Christianorum rationem eum colendi in templo humani cordis in Domino Jesu Christo aedificato, lectores admonuit illius temporis, ubi et ipsi ratione ab ethnica haud multo diversa Deum in templo manibus aedificato venerantes sicut Judaei aedificio templi confisi essent, non ipsi Deo. Nam verbis cap. XVI, 7: πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενές, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρίας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ auctorem respexisse ad eos, qui ante conversionem ad religionem christianam cultui templi hierosolymitani servientes a vera Dei fiducia remoti fuissent, minime — id quod Schenkelio (Theol. Stud. 1837. III. pag. 668), Hilgenfeldio (Apost. Väter pag. 32 sq.), Müllero (pag. 329) probatum est — ad Ethnico-Christianos ante conversionem ad religionem christianam a fide unius Dei aversos, ex contextu sententiarum plane perspicuum est. Nam auctor explicaturus, Deum se cultum velle non in quovis templo manibus facto, sed in templo humani cordis, non argumentatur: ea praecordia esse vera templa, in quibus unus Deus, non plures Dii colantur: quod si ita esset, etiam Judaeorum praecordia vera templa Dei dici potuissent; sed disputat:

ea unum Deum colentium praecordia esse vera Dei templa, quae in nomine Domini aedificata sint. Ergo non opposuit cultores *Dei* (Judaeos et Christianos) cultoribus *Deorum* (Ethnicos), sed opposuit *Dei* cultorum eos, qui in quovis aedificio spem ponentes (cap. XVI, 1: lectionem mendosam hujus loci ita corrigendam esse opinor: *Ἔτι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἔρω ὑμῖν, πῶς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι εἰς τὴν οἰκοδομὴν* (sc. Θεοῦ, text. vulg. male: *ἐπὶ τὴν ὁδόν*) *ἤλπισαν καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν τὸν ποιήσαντα αὐτὸν* (sc. ναόν. αὐτόν pro codd. αὐτὸς legendum esse conjicio) *ὡς ὄντα οἶκον Θεοῦ* (text. vulg. male: *ἀλλ' ὡς*) sensus: Judaei errantes spem habuerunt in aedificio Dei, non in Deo ipso, qui templum fecit, ut esset domus Dei) et Deum in hoc aedificio eodem fere modo atque Ethnici venerantes (cap. XVI, 2: *σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφιέρωσαν αὐτόν ἐν τῷ ναῷ*) in praecordiis suis non cultum Dei sed, quum agitentur quaecunque Deo contraria erant, cultum idolorum egerint (cap. XVI, 7: *πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας . . . οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ*) — hi sunt Judaei —, Dei cultoribus iis, qui, quum in Domino Jesu Christo spem habentes, per Dominum redempti, in Domino renovati iterumque ab integro creati, in praecordiis suis, quippe in quibus vera fides Dei habitaret, vere Deum colerent, Deo confidentes merito dici potuerint (cap. XVI, 8 et 9: *οἰκοδομηθήσεται δὲ* (sc. ναός) *ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου. προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐνδόξως οἰκοδομηθῇ· πῶς; μάθετε· λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα κυρίου ἐγενόμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι, διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. πῶς; ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλήσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιοματίων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδασχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν κ. τ. λ. conferatur v. 10: *τοῦτ' ἔστιν πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ*.) Itaque quum auctor *invenite capite* XVI. disputaturum se esse indicaverit, templum hierosolymitanum abrogatum esse, quia Judaei in eo non cultum Dei egissent, sed cultum quendam idolorum (cap. XVI, 1 et 2: *Ἔτι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἔρω ὑμῖν . . . πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν; μάθετε κ. τ. λ.*) verbis cap. XVI, 7: *ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτόν . . . ἦν πληρῆς μὲν εἰδωλολατρίας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων* ad nihil alidu respexisse potest nisi ad hunc Judaeorum Dei cultum Deo non gratum — ipse enim haec verba ita interpretatus est: *διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ* —, ita ut verba antecedentia: *πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ* dicta esse non possint, nisi — opposita huic Judaeorum in suis ipsorum operibus fiduciae (cf. cap. XVI, 1: *πῶς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι εἰς τὴν οἰκοδομὴν ἤλπισαν κ. τ. λ.*) — *de fide Christianorum in misericorde Deo posita* (conferatur cap. III, 6: *ὁ μακροθύμιος* (sc. Θεός) *πρὸβλέψας, ὡς ἐν ἀκραιψιστῇ πιστεύσει ὁ λαός* (sc. *εἰς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ*) κ. τ. λ.); quo similimo modo saepius in canone novi testamenti Judaeorum fiduciae operum legis opposita est Christianorum fiducia in misericorde*

Deo. (conferatur ep. ad Rom. cap. IV, 5: τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα (sc. Θεόν vid. v. 6; coll. v. 2—4. 9—13. 16—18. 22—25) cum ep. Barn. cap. XIII, 7: Τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ ὅτε μόνος πιστεύσας ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; Ἰδοὺ τεθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ Θεῷ (i. e. eorum, qui neglecta circumcissione, neglectis operibus legis confidunt Deo misericorde); conferatur etiam ep. ad Hebr. cap. VI, 1: μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων καὶ πίστεως ἐπὶ Θεόν ep. ad Tit. cap. III, 8: ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προῦστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ Θεῷ I ep. Petr. cap. I, 21: τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν κ. τ. λ. ep. ad Rom cap. IV, 24: δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογιεσθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν). Minime ergo probanda, quae hac de re Hilgenfeldius disputavit: Apost. Väter pag. 32 sq.: Schenkel hat ganz richtig erkannt, und durch diese Entdeckung seine Interpolations-Hypothese wieder gut gemacht, dass die angebliche Uebersetzung einen heidenchristlichen Verfasser und heidenchristliche Leser verrathe. Die Gegner der Interpolations-Hypothese haben diese Entdeckung mit Unrecht zurückgewiesen. Die Hauptstelle ist cap. 16: *Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ* etc. Wie kann ein geborner Jude so sprechen, als hätte er jemals nicht an Gott geglaubt? [*πιστ. τῷ Θεῷ* = confidere Deo; nos: das Vertrauen setzen auf Gott den Barmherzigen.] Man bedenke nur, dass sogar die Proselyten des Thors als *σεβόμενοι τὸν Θεόν* bezeichnet zu werden pflegten, die sich noch gar nicht zur Beachtung des ganzen Gesetzes verpflichteten. Um so weniger ist es begreiflich, dass der Verfasser sich selbst und seine Leser, wenn sie gar geborne Juden waren, wie man gewöhnlich annimmt, als Solche bezeichnen kann, welche vor der Annahme des christlichen Glaubens noch nicht an Gott glaubten, ja wie er von seinem und ihrem christlichen Zustande sagen kann, ihr Herz sei voll von Götzen dienst gewesen [*animadvertas verba: διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ* conferatur v. 1: *πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι εἰς τὴν οἰκοδομήν ἤλπισαν καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν* cf. v. 2: *σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ*] etc. Freilich stellt der Verfasser hier dem sichtbaren und vergänglichen Tempel der Juden den geistigen Tempel der Christenheit gegenüber, und freilich vergleicht er seinen und seiner Leser vorchristlichen Zustand mit einem durch Hände gemachten Tempel. Aber wer sagt uns denn, dass der *οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς*, welchem „unser“ vorchristlicher Zustand glich, auf den Tempel der Juden hinweist? [*hoc dicit cap. XVI, 1: Ἐπι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ* (sc. de templo judaico) *ἔρω ὑμῖν κ. τ. λ. v. 2: σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν; κ. τ. λ. de Ethnicis et templo ethnico* non umquam mentio quidem fit, nisi quo loco Judaei Deum *similiter Ethnicis* in templo suo venerati esse dicuntur] etc. Gerade den Tempelcultus sieht

unser Verfasser als das Heidnische an der jüdischen Religion an [ita est!], wie er zu Anfang von cap. 16 sagt, dass die Juden Gott in ihrem Tempel fast auf heidnische Weise verehrten. Gleichwohl erkennt er immer noch den monotheistischen Charakter des jüdischen Tempelcultus an etc. etc.

Auctor quomodo in unoquoque antecedente capite Judaeos et Christianos opponens (vid. cap. II. III. XIII. XIV. XV) argumentari solitus est primum, qua ratione Judaeis usitata Deus coli nollet, tum qua Christianorum ratione cultum se vellet (vid. cap. II. III. XV.), eodem modo hoc XVI. quoque capite Dei cultum Judaeorum cultui Christianorum opponens ex everso templo hierosolymitano argumentatus est, Judaeorum templi cultum abrogatum (cap. XVI, 2: *ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν κ. τ. λ.*) et in ejus locum spirituales Christianorum Deum colendi rationem positam esse; qua argumentatione lectoribus, qui et ipsi olim ritibus judaicis functi erant, persuaderet, spirituales ipsorum cultum Dei esse veram et Deo acceptam Dei venerationem. Itaque auctor, quum religiones judaicas non jam valere disputans salutem in Christo datam gentes omnes neglecta circumcisione Deo confidentes adipisci cum apostolo Paulo probaverit (cf. ep. Barn. cap. XIII, 7 cum ep. ad Rom. cap. IV, 11; et ep. Barn. cap. XIV, 8. coll. v. 7 cum Act. cap. XIII, 46 et 47. coll. Luc. cap. II, 32), atque haereditatem patribus promissam verumque Domini testamentum assequutos esse non qui secundum carnem filii Abrahami essent: Judaeos, sed qui ex fide Abrahami proles essent: Christianos, et ipsum cum Paulo comprobaverit (cf. ep. Barn. cap. XIII, 1 sq. v. 6 et 7 cum ep. ad Rom. cap. IV, 11—13. 16; cap. IX, 7 et 8 (coll. ep. Barn. cap. XIII, 2 et 3 cum ep. ad Rom. cap. IX, 10—12) et ep. ad Gal. cap. III, 6—9. 22 et 29; cf. ep. Barn. cap. XIV, 1—4 cum ep. ad Gal. cap. IV, 21—31), religionem judaicam institutum salutis fuisse usque ad praestantius et praestantissimum religionis christianae institutum salutis ratum confessus est (cf. cap. II, 6). Oppugnavit Judaeorum eos, qui religionis judaicae abrogationem negantes in pristina ipsorum Deum colendi ratione perseveraverunt; tantum vero abest, ut ipsi populo judaico infestus sit, ut eum ejus propter errores miserat (cap. XVI, 1: *πλανώμενοι οἱ κατακταροὶ* cf. cap. IV, 14).

His argumentis nobis persuasum est, eam quam genuinam ducimus Barnabae epistolae partem a viro christiano ex Judaeis converso ad lectores et ipsos Judaeo-Christianos compositam esse. Inquiramus nunc, quomodo hanc in rem ea quam interjectam ducimus epistolae pars: capp. V—XII ab hac genuina abhorreat. Genuinam partem constituto argumento et constituta argumentandi ratione contineri cognitum habemus. Quo alio argumento quaque argumentatione ab illa discrepante interjecta pars cohaereat, quaeritur.

Interpolator argumentum suum prima et extrema sua dis-

putatione brevibus ita constituit: cap. V, 1: *Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπέ-
μεινεν ὁ κύριος παραδοῦναι τὴν σάρκα εἰς καταφθοράν, ἵνα τῇ ἀφέσει
τῶν ἁμαρτιῶν ἀγνισθῶμεν, ὃ ἐστὶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.*
cap. XII, 10: *Ἴδε πάλιν Ἰησοῦς, οὐχ ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ
υἱὸς τοῦ θεοῦ, τὴν δὲ ἐν σαρκὶ φανερωθεῖς. κ. τ. λ. v. 11: Ἴδε
πῶς Δαυὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ υἱὸν θεοῦ λέγει. Id igitur
egit, ut Jesum Christum non filium cujusdam hominis, sed Dei
filium planum faceret: cap. V, 9: τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν
εἶναι υἱὸν θεοῦ v. 11: οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκὶ
κ. τ. λ. (cf. cap. VI, 1. 12. 16) cap. VII, 2: εἰ οὖν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ
..... ἐπαθεν, πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν
εἰ μὴ δι' ἡμᾶς κ. τ. λ. v. 9: ἀληθῶς οὗτος ἦν ὁ τότε λέγων, ἑαυτὸν
υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι. cap. IX, 2: καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα τοῦ κυρίου προ-
φητεύει. τίς ἐστὶν ὁ θέλων ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα; ἀκοῇ ἀκουσάτω τῆς
φωνῆς τοῦ παιδὸς μου (cf. cap. IX, 5) cap. XII, 8: τί λέγει πάλιν
Μωϋσῆς Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ, ἐπιθεὶς αὐτῷ τοῦτο τὸ ὄνομα ὄντι προφήτῃ
ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς ὁ λαός, ὅτι πάντα ὁ πατήρ φανεροῖ περὶ τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ κ. τ. λ., atque hoc ita demonstravit, ut, quae huic doc-
trinae obstare viderentur — sc. Domini incarnatio et passio —,
ea removeret argumentando, ipsius filii Dei incarnationem et pas-
sionem ad homines redimendos, necessarias fuisse: cap. V, 6:
αὐτὸς δὲ ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δείξῃ
ὅτι ἐν σαρκὶ ἔδει αὐτὸν φανερωθῆναι, ὑπέμεινεν κ. τ. λ. v.
10 sq.: εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκὶ, πῶς ἂν ἐσωθῆσαν οἱ ἄνθρωποι κ.
τ. λ. οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκὶ (coll. v. 11 et
12) v. 13: αὐτὸς δὲ ἠθέλησεν οὕτως παθεῖν· ἔδει γὰρ ἵνα ἐπὶ
ξύλου πάθῃ κ. τ. λ. cap. VI, 7: ἐν σαρκὶ οὖν αὐτοῦ μέλλοντος
φανεροῦσθαι καὶ πάσχειν, προεφανέρωθη τὸ πάθος κ. τ. λ. v. 14:
ὅτι αὐτὸς ἐν σαρκὶ ἐμελλεν φανεροῦσθαι καὶ ἐν ἡμῖν κατακεῖν. cap.
VII, 2: πιστεύσωμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν, εἰ μὴ
δι' ἡμᾶς. v. 3: ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἐμελλεν τὸ
σκεῦος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν. v. 5: ἵνα δείξῃ ὅτι δεῖ αὐτὸν
παθεῖν ὑπ' αὐτῶν, πῶς οὖν ἐνετέλειτο, προσέχετε κ. τ. λ. cap. XII,
2: λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωϋσέως τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιῆσῃ τύπον σταυ-
ροῦ καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν (coll. v. 3) v. 5: πάλιν Μωϋσῆς
ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν κ. τ. λ. Copiosam enim
eam dissertationem, filio Dei opus fuisse carnem induere et mortem
occumbere, scriptorem hanc ob causam dedisse, ut divinam Do-
mini majestatem statu suae humiliationis occultam fuisse proba-
tum redderet (cf. cap. XII, 10), dilucide eo patet, quod Domini
sublimitatem ejus humilitati creberrime opposuit eo consilio, ut
humilem factum esse summum maximumque Dominum ipsum
praedicaret. Quapropter argumentatus est: cap. V, v. 5: passum
esse ipsum Dominum orbis terrarum, cui Deus, antequam mundum
condidisset, dixisset: Faciamus hominem ad imaginem et simili-
tudinem nostram: εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν κ. τ. λ. (animad-
vertas significationem gravem: ὑπέμεινεν παθεῖν). v. 6: in carne
apparuisse eum, qui prophetis donum in ipsum vaticinandi tri-*

buisset. v. 7: eum ipsum in terris degisse hominesque docuisse, qui aliquando judicaturus esset (cf. cap. VII, 2). v. 8 et 9: filium Dei perditissimum quemque hominem maxime dilexisse, atque eo optime, se esse filium Dei, palam fecisse, quod Israellem summe diligeret et apostolos, homines maximis peccatis pollutos ad praedicandum evangelium eligeret; hac enim re Dominum voluisse ostendere, se non venisse vocatum justos, sed peccatores, v. 10: eum in carnem venisse, cujus manuum opus esset sol; necesse fuisse, eum in carne apparere, quod si non carne indutus venisset, homines, qui ne solem quidem aspicerere ejusque radios intueri possent, ipsum Dominum intueri non potuissent. Quo consilio scriptor his locis Domini majestatem in statu ejus humilitationis latentem praedicavit, eodem aliis locis divinitatem ejus majestatem in statu ejus exaltationis apertam celebravit: cap. VI, 1 et 2: *Ὅτε ὄν ἐποίησεν τὴν ἐντολὴν, τί λέγει; Τίς ὁ κρινόμενός μου; ἀντιστήτω μοι ἢ τίς ὁ δικαζόμενός μοι; ἐγγισάτω τῷ παιδί κυρίου. οὐαὶ ὑμῖν ὅτι πάντες ὑμεῖς παλαιωθήσεσθε ὡς ἱμάτιον. καὶ σὴς καταφάγεται ὑμᾶς* cap. VII, 9, *ἐπειδὴ ὄψονται αὐτὸν τότε τῇ ἡμέρᾳ, τὸν ποδῆρῃ ἔχοντα τὸν κόκκινον περὶ τὴν σάρκα, καὶ ἔρουσιν οὐχ οὕτως ἐστίν, ὃν ποτε ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἔξουθενήσαντες καὶ ἐμπτύσαντες, καὶ κατακεντήσαντες; ἀληθῶς οὗτος ἦν ὁ τότε λέγων ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι. πῶς γὰρ ὅμοιος ἐκεῖνῳ;* cap. XI, 5: *βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσῃ φόβον κυρίου.* cap. XII, 7: *ἔχεις πάλιν καὶ ἐν τοῦτοίς τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ πάντα καὶ εἰς αὐτὸν* (cf. v. 10 et 11; cap. VIII, 5; cap. IX, 2).

Hoc argumento, quum ex verbis cap. XII, 10: *Ἴδε πάλιν Ἰησοῦς οὐχ ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, τύπῳ δὲ ἐν σαρκὶ φανερωθεῖς. ἐπεὶ ὄν μέλλουσιν λέγειν, ὅτι Χριστὸς υἱὸς Δαυὶδ ἐστίν, αὐτὸς προφητεῦει Δαυὶδ, φοβούμενος καὶ συνίαν τὴν πλάνην τῶν ἀμαρτωλῶν. Ἐπέειπεν κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ, τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου* x. t. λ. appareat, interpolatorem voluisse adversarios oppugnare eos, qui in morte Christi offendentes ejus divinitatem negarent et hanc suam infitiationem defenderent contendendo, eum filium esse Davidis, nostra sententia ex interjecta interpolatoris argumentatione: cap. IV, 6: *ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ἐρωτῶ ὑμᾶς ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ὢν, ἰδίως δὲ καὶ πάντας ἀγαπῶν ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου, προσέχειν νῦν ἑαυτοῖς καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαι τισιν ἐπισωρευόντας ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν λέγοντας ὅτι ἡ διαθήκη ἐκεῖνων καὶ ἡμῶν ἐστίν. ἡμῶν μὲν ἀλλ' ἐκεῖνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπώλειαν αὐτῆν, λαβέντος ἤδη τοῦ Μωϋσέως* x. t. λ. supra petita ita complenda est, ut interpolatoris consilium scribendi fuisse videatur, ut impugnet Christianos judaizantes (cf. cap. V, 4: *λέγει δὲ ἡ γραφὴ Οὐκ ἀδίκως ἐκτελεῖται δίκτυα πτερωτοῖς τοῦτο λέγει ὅτι δικαίως ἀπολείται ἄνθρωπος, ὃς ἔχων ὁδοῦ δικαιοσύνης γνῶσιν ἑαυτὸν εἰς ὁδὸν σκότους ἀποσυνέχει.* bene Hilg.: Apost. Väter pag. 16 infra: Die Anführung dieser Schriftstelle nach den LXX kann sich nicht wohl, wie Hefele meint, auf die Juden beziehen, welche ja die Erkenntniß gar nicht haben, sondern nur auf die Christen,

welche ihre höhere Erkenntniss in jeder Hinsicht durchführen und bewähren sollen; et Müller, pag. 133: Diese Stelle aus Proverb. I, 17 ist hier nicht auf die alten Juden bezogen, sondern auf die Judaisten und diejenigen, die in Gefahr waren, ihnen zu folgen) tales, quales saeculo secundo p. Chr. n. nomine Ebionitarum ecclesiae oppugnandi essent (conf. quod Hefele ad locum cap. XII, 10 bene adjecit: Sendschr. pag. 101: Letzterer (sc. der Verfasser unseres Briefes) hat sichtlich die Judaisten seiner Zeit im Auge, welche auf die Abstammung Jesu von David und auf den Ausdruck „Davids Sohn“ ein besonderes Gewicht legten, um damit ihre Läugnung der Gottheit Christi zu unterstützen. Wer sollte hieran nicht die Ebioniten erkennen? cf. pag. 184). Hoc nomine notantur Judaeo-Christiani ii, qui, quamvis Jesum Messiam a Deo promissum ducerent abrogatum, ut populum judaicum redimeret, tamen Messiam eum putaverint ὁμοούσιον hominibus non Deo, merum hominem, germanum filium Josephi Mariaeque, progeniem Davidis; atque qui quum Messiam solius populi judaici eum putarent, ab iis, qui ex Ethnicis converterentur, transgressionem in religionem judaicam postulaverint observationemque institutorum judaicorum omnibus Christianis ad salutem necessariam flagitaverint. Hos adversarios oppugnanti interpolatori hae duae eorum sententiae refellendae erant.

Ex his unam refutavit disputans, incarnationem et mortem filii Dei ad homines redimendos necessarias et ab eo ipso (animadvertas diversitatem locorum: cap. V, 5: οὐκοῦν ὑπερευχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ κυρίῳ (sc. Domino Jesu Christo) ὅτι κατὰ τὰ παρεληλυθότα ἡμῖν ἐγνωρίσεν κ. τ. λ. (coll. v. 6: οἱ προφῆται, ἀπ' αὐτοῦ ἔχοντες τὴν χάριν, εἰς αὐτὸν ἐπροφήτευσαν) et cap. I, 7: ἐγνωρίσεν γὰρ ἡμῖν ὁ δεσπότης (sc. Dominus Deus pater) διὰ τῶν προφητῶν τὰ παρεληλυθότα κ. τ. λ. (coll. cap. II, 4; cap. XIV, 7 sq.); conf. etiam cap. VII, 1: Οὐκοῦν νοεῖτε, τέκνα εὐφροσύνης, ὅτι πάντα ὁ καλὸς κύριος (sc. Dominus Jesus Christus) προεφάνερωσεν ἡμῖν, κ. τ. λ. cum cap. III, 6: εἰς τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος (sc. Θεός Dominus Deus pater) προεφάνερωσεν ἡμῖν περὶ πάντων κ. τ. λ.) per prophetas multis dictis, figuris, typis praenuntiatas esse: cap. VII, 3: γεγραμμένης ἐπιτολῆς· Ὅς ἂν μὴ νηστείῃ τὴν νηστείαν, θανάτῳ ἐξολεθρευθήσεται, ἐνετέλλατο κύριος, ἐπεὶ κατὰ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἔμελλεν τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν, κ. τ. λ. (coll. v. 1 et cap. VI, 10). v. 5 et 6: ἵνα δείξῃ ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπ' αὐτῶν, πῶς οὖν ἐνετέλλατο, προσέχετε· λάβετε δύο τράγους κ. τ. λ. v. 7: προσέχετε, πῶς ὁ τύπος τοῦ Ἰησοῦ πεφανεροῦται. v. 10: οὐκοῦν ἴδε τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος πάσχειν Ἰησοῦ. v. 11: τύπος ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ τῆ ἐκκλησίᾳ θέμενος ὅτι κ. τ. λ. cap. VIII, 1: Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι ὅτι ἐντέλλεται τῷ Ἰσραὴλ προσφέρειν δαμαλιν τοῖς ἀνδράς κ. τ. λ. ἴδε πάλιν ὁ τύπος ὁ τοῦ στανροῦ κ. τ. λ. v. 2: νοεῖτε, πῶς ἐν ἀπλόητι λέγει ὑμῖν. ὁ μόσχος οὖν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς, οἱ προσφέροντες ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν σφαγὴν κ. τ. λ. (cf. cap. IX, 7 sq.). cap. X, 12: ἡμεῖς δὲ δικαίως νοησάντες τὰς

ἐντολαῖς λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησεν ὁ κύριος. cap. XI, 1: Ζητήσωμεν δὲ, εἰ ἐμέλησεν τῷ κυρίῳ προφανερῶσαι περὶ τοῦ ὕδατος καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ. περὶ μὲν τοῦ ὕδατος γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ κ. τ. λ. v. 8: αἰσθάνεσθε, πῶς τὸ ὕδωρ καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὄρισεν. τοῦτο γὰρ λέγει μακάριοι, οἱ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐλπίσαντες κατέβησαν εἰς τὸ ὕδωρ. cap. XII, 1: Ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὄρξει ἐν ἄλλῃ προφήτῃ λέγοντι. Καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται; λέγει κύριος. Ὅταν ξύλον κ. τ. λ. ἔχεις πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος. v. 2: λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωϋσέως τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιῆσῃ τύπον σταυροῦ καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν κ. τ. λ. v. 5: πάλιν Μωϋσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν κ. τ. λ. v. 6: πέρας γέ τοι αὐτός Μωϋσῆς ἐντελειόμενος. Οὐκ ἔσται ὑμῖν ὅτις χωνευτὸν, οὔτε γλυπτὸν εἰς θεὸν ὑμῖν, αὐτὸς ποιεῖ, ἵνα τύπον τοῦ Ἰησοῦ δελεῖ. v. 10: Ἴδε πάλιν Ἰησοῦς, οὐκ ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, τύπῳ δὲ ἐν σαρκὶ φανερωθεῖς κ. τ. λ.

Ad refellendos Ebionitas, quibus Deus crucifixus offensione erat, interpolator hanc rem disputasse mihi videtur; nego, eum hac dissertatione — id quod Walchio (Biblioth. pag. 594), Hefelio (Sendschr. pag. 138 et 182), Müllero (pag. 11. 128 sq.) placet — voluisse sententias Docetarum refellere, videlicet Christianorum eorum, qui Christi divinitatem defenderent contendendo, natum et passum eum esse non in veritate, sed per speciem (κατὰ δόκησιν. vid. Origenes: De principatu, praef. §. 4). Etenim interpolator non incarnationem praedicare conatus est (Hefele: patr. apost. opp. pag. XIII) neque Domini carnem meram carnem ejusque naturam hominibus aequalem fuisse explicavit, sed in homine Jesu ipsum Dominum, Dei filium, apparuisse et eum ipsum in homine apparere et pro hominibus pati necesse fuisse argumentatus est: cap. V, 5: *Εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὧν παντὸς τοῦ κόσμου κύριος. . . . v. 6: πῶς οὖν ὑπέμεινεν ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώπων παθεῖν, μάθετε* κ. τ. λ. v. 10: *εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκί, πῶς ἂν ἐσωθῆσαν οἱ ἄνθρωποι βλέποντες αὐτόν. . . οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκί* (haec verba ad antecedentia adjungenda, non, ut interpretibus placet, cum sequentibus verbis connectenda mihi quidem videntur; eodem modo verba: *οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινεν* verbis antecedentibus: *ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἀμαρτιῶν. . . . τούς προφήτας αὐτοῦ ἀνnectenda sunt; οὐκοῦν = also, deshalb also, vid. Winer: Grammatik 5. Aufl. pag. 599 sq.; animadvertas sequentem particulam γὰρ v. 12: λέγει γὰρ ὁ θεός κ. τ. λ.; conf. cap. VI, 16; cap. IX, 4). cap. VI, 14 sq.: *ὅτι αὐτὸς ἐν σαρκὶ ἐμέλλεν φανεροῦσθαι καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν. . . λέγει γὰρ κύριος πάλιν Καὶ ἐν τίνι ὀφθῆσομαι τῷ κυρίῳ τῷ θεῷ μου καὶ δοξασθήσομαι; λέγει Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἐκκλησίᾳ, ἐν μέσῳ ἀδελφῶν μου κ. τ. λ. cap. VII, 9: ἐπειδὴ ὄνομα αὐτὸν τότε τῇ ἡμέρᾳ, τὸν ποδῆρῃ ἔχοντα τὸν κόκκινον περὶ τὴν σάρκα, καὶ ἐροῦσιν Ὁὐκ οὐτός ἐστιν, ὃν ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἐξουθενήσαντες καὶ ἐμπτύσαντες καὶ κατακεντήσαντες; ἀληθῶς οὗτος ἦν ὁ τότε λέγων λαυτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι. πῶς γὰρ ὁμοίος ἐκείνῳ κ. τ. λ.* Disputavit ergo non adversus*

eos, qui Christi humanitatem infitiarentur, sed contra eos, qui ejus divinitatem negarent: cap. XII, 10: ἴδε πάλιν Ἰησοῦς οὐχ ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τίπαρ δὲ ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς (τίπαρ durch äussere Erscheinung; Volkmar (Evgl: pag. 140): der Gestalt nach cf. Müller: pag. 285). ἐπεὶ οὖν μέλλουσιν λέγειν, ὅτι Χριστὸς υἱὸς Δαυὶδ ἐστίν, αὐτὸς προφητεύει Δαυὶδ, φοβούμενος καὶ συνίσταν τὴν πλάνην τῶν ἀμαρτωλῶν· Εἶπεν κύριος τῷ κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου κ. τ. λ. Ἰδε πῶς Δαυὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ υἱὸς Θεοῦ λέγει.

Alteram Ebionitarum sententiam interpolator refellere studuit argumentando, institutiones judaicas nihil sibi voluisse, nisi hanc Domini incarnationem et mortem praesignificare. Itaque quae constituta erant de jejunio (cap. VII, 3—5), de ritibus sacrificandi hirci (cap. VII, 6—11) et vaccae rubrae (cap. VIII.), de institutione circumcisionis (cap. IX.; cf. cap. X, 12), ea alio consilio nullo dicta esse ei videbantur, nisi quibus Domini incarnatio et passio praemonstrarentur. Hanc esse interpolatoris sententiam plane perspicuum est et ex cap. IX, 4 et 7, ubi lucide dixit, carnis circumcisionem Dominum non unquam instituisse, sed Abrahamum, qui primus circumcisionem dedisset, in spiritu in Jesum prospicientem circumcidisse v. 4: περιτομὴν γὰρ εἴρηκεν οὐ σαρκὸς γενεθῆναι. ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσώφισεν αὐτοὺς κ. τ. λ. v. 7: μάθετε οὖν ὅτι Ἀβραὰμ ὁ πρῶτος περιτομὴν δοῦς ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν Ἰησοῦν περιέτεμεν, λαβῶν τριῶν γραμματῶν δόγματα. λέγει γὰρ. κ. τ. λ. et ex cap. X, 2 sq., ubi aperte dixit, Mosem de cibis noluisse quidquam mandare, sed sensu translato locutum esse: ἄρα οὖν οὐκ ἔστιν ἐντολὴ Θεοῦ· τὸ μὴ τρώγειν, Μωϋσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησεν (vet. interp. lat. bene: ergo non (vid. Wiener: Grammatik §. 57, 4) est mandatum Dei, ne manducet, sed Moyses in figura locutus est. Hefele et Müller male: ἄρα οὖν οὐκ nonne ergo. Hefele: Sendschr. pag. 85: Ist es nun nicht Gottes Gebot, ([von jenen Thieren] nicht zu essen? [Allerdings], aber Moses hat im Geiste gesprochen), Mosem de escis loquentem voluisse constitutiones morales dare (cf. v. 3: τὸ οὖν χοιρίον πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθῆσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οὔτινες ἔμοιοι εἰσιν χοίροις), Judaeos vero ex carnis cupiditate accepisse, quasi de escis egisset v. 9: περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν λαβῶν Μωϋσῆς τρία δόγματα οὕτως ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο (coll. v. 10 et 11) cap. VII, 3: ἀλλὰ καὶ σταυρωθεὶς ἐποικίετο ὄξει καὶ χολῇ· ἀκούσατε, πῶς περὶ τούτου πεφανέρωκαν οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ. γεγραμμένης ἐντολῆς. Ὅς ἂν μὴ νηστεύσῃ τὴν νηστείαν κ. τ. λ. (coll. v. 7 et 9 sq.) cap. VIII, 1: Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐπιτάλλεται τῷ Ἰσραὴλ προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἀνδρας κ. τ. λ. v. 2: νοεῖτε πῶς ἐν ἀπλότητι λέγει ὑμῖν· ὁ μὸςχος οὖν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς κ. τ. λ. v. 7: καὶ διὰ τούτου οὕτως γενόμενα ἡμῖν μὲν ἐστὶν φανερά, ἐκεῖνοις δὲ σκοτεινά, ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς τοῦ κυρίου (coll. cap. VI, 10 et 11; cap. X, 12).

Itaque non placet Hefelii sententia, scriptorem legibus mosaïcis præter propriam notionem aliam et allegoricam tribuisse (Sendschr. pag. 85 et 89), sed probata est sententia nostra, interpolatorem nostrae epistolae institutionibus judaicis et legibus mosaïcis nullam nisi typicam et allegoricam vim attribuisse (cf. Müller pag. 235). Neque ergo interpolator disseruit, institutiones judaicas alia quadam ratione administrandas fuisse, neque disputavit, eas abrogatas esse alia quadam lege, sed eas unquam ratas fuisse negavit (verba cap. IX, 4: *ἡ γὰρ* (ita cum text. vulg.; *ἀλλὰ καὶ ἡ* cod. sinait.) *περιτομή, ἐφ' ἣ πεποιθασιν, κατήργηται* duce veterè interprete latino mittenda esse, ex contextu liquet; nescio enim, quo jure quidquam abrogatum esse dici poterit, quod nunquam institutum fuisse in insequentibus dicatur: *περιτομήν γὰρ εἴρηκεν οὐ σαρκὸς γενηθῆναι. ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσόφισεν αὐτούς*).

Hoc interpolatoris argumentandi consilium quantopere ab auctoris epistolae consilio disputandi abhorreat elucet. Auctor, vidimus, lectoribus judaeo-christianis, qui, quum religionibus patrum dediti cultum templi judaïci sibi servandum putassent, eversione hujus templi in dubitationem de sua ipsorum salute inducti erant, solacium afferre voluit iis persuadendo, in oeconomia Dei constitutum fuisse, ut instituta judaïca abrogarentur et in eorum locum nova Domini Jesu Christi lex substitueretur (cap. II, 6; conferatur supra). Hac de re primum disputavit, per prophetas jam pronuntiatum esse, Judaeorum rationem institutiones mosaïcas observandi Deo non acceptam esse, voluisse Deum, ut eae ratione spirituali administrarentur, tum posuit, quae spiritualia sacrificia (cap. II, 9 et 10), jejunia (cap. III, 3—6) sabbata (cap. XV, 6 et 7), templa (cap. XVI, 6—10) Deo maxime placerent. Ergo defendit spirituales Christianorum cultum Dei a Judaeis, qui suum ipsorum Dei cultum tenebant, tantum vero abest, ut quosdam lectorum adversarios christianos oppugnaverit, a quibus sejungendum iis esset, ut eos admonuerit, ne se sejungerent (cap. V, 10: *μὴ καθ' ἑαυτοὺς ἐνδύνοντες μονάζετε ὡς ἤδη δεδικαιωμένοι ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι συνζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος*. cap. XIX, 12: *οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συνάγων*).

Contra interpolator jam ab ipso Barnaba apostolo adversarios Judaeo-Christianos, qui observationem institutorum judaicorum ab omnibus Christianis peterent, oppugnatos esse finxit argumentando, Domini dicta, quae a Judaeis tamquam instituta accepta essent, nihil sibi voluisse, nisi ut Domini passionem et mortem atque eorum, qui eum passione et morte afficerent (i. e. Judaeorum) malitiam et mentis caecitatem praemonstrarent (cap. VII, 4 sq. cap. VIII, 1 sq. cap. IX, 8; cap. X, 10; cap. XII, 2).

Nec minus quam argumento scriptor capitum V—XII ab epistolae auctore abhorret ratione hoc argumentum firmandi,

Quum in animo non haberet, ut Barnabae epistolam suo ipsius scripto subderet, sed id ageret, ut ea, quae ad defendendam veritatem fidei christianae argumentis Barnabae adicere voluit, ab ipso Barnaba apostolo disputata esse effingeret, hujus etiam argumentandi modum ipsum imitari oportebat. Itaque factum est, ut quam in Barnabae epistola usurpatam vidit distinguendi rationem inter ea quae ad monendos Judaeos et ea quae ad docendos Christianos scripta essent, eam et ipse imitatus sit et ineunte sua dissertatione suam hanc esse argumentandi rationem indicaverit: cap. V, 2: *γράφεται γὰρ περὶ αὐτοῦ ἃ μὲν πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ἃ δὲ πρὸς ἡμᾶς. λέγει δὲ οὕτως* (sc. πρὸς ἡμᾶς) etc. . . . v. 4: *λέγει δὲ ἡ γραφή* (sc. πρὸς αὐτούς) etc. . . . v. 5: *ἔτι δὲ καὶ τοῦτο, ἀδελφοί μου· εἰ ὁ κύριος ὑπέμεινεν παθεῖν περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν κ. τ. λ.* (cf. cap. VI, 12: *λέγει γὰρ ἡ γραφή περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ υἱῷ Ποιήσωμεν κ. τ. λ.*) . . . v. 12: *λέγει γὰρ ὁ θεός* (sc. πρὸς αὐτούς) etc. etc. Verum auctor epistolae quum oppugnaret *Judaeos evangelium Jesu Christi rejicientes* opposuit Judaeis non conversis conversum se lectoresque et hac re eum ipsum quoque olim erroribus Judaeorum deditum fuisse patebat (vid. supra). Contra interpolator quum *adversarios Judaeo-Christianos* oppugnaret oppugnatione totius populi judaici (cap. V, 4: *λέγει δὲ ἡ γραφή* (sc. de Judaeis rerumque eorum studiosis i. e. judaizantibus): *Οὐκ ἀδικῶς ἐκτείνεται δίκαια περὶ αὐτοῖς. τοῦτο λέγει ὅτι δικαίως ἀπολείται ἄνθρωπος, ὃς ἔχων ὁδοῦ δικαιοσύνης γνώσῃ ἐαυτὸν εἰς ὁδὸν σκότους ἀποσυνέχει.* conferas cap. XII, 10: *ἐπεὶ οὖν μέλλουσιν λέγειν, ὅτι Χριστὸς υἱὸς Δαυὶδ ἐστίν, αὐτὸς προφητεύει Δαυὶδ, φοβούμενος καὶ συνίαν τὴν πλάνην τῶν ἁμαρτωλῶν* (i. e. eorum qui ex populo Judaeorum sunt, judaizantium cf. supra) cum cap. X, 10: *λαμβάνει δὲ τριῶν δογματῶν γνώσῃ Δαυὶδ καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς . . . ἐν ὁδοῦ ἁμαρτωλῶν* (sc. Judaeorum) *οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον ἁμαρτάνουσιν ὡς οἱ χοῖροι,* quibus verbis scriptor ad adversarios judaizantes respexisse mihi videtur; cf. cap. XI, 7; cap. V, 4; cap. VI, 6; cap. XII, 4), non opposuit Judaeis non conversis conversum se lectoresque, sed opposuit se ipsi etiam populo judaico. Quum enim adversarios, qui fidei judaicae magis studerent, quam fidei christianae eo optime impugnare posse sibi videretur, quod religionis judaicae vanitatem et ipsius populi judaici stultitiam et malitiam coargueret, factum est, ut argumentationem suam Judaeis quam infestissime persequutus sit. Itaque adversarios judaizantes oppugnare eum videmus increpitando Judaeos atque Judaeos convincere horum opprobriorum et vitiorum:

A malo angelo decepti Judaei sunt, ut circumcisionem carnis a Domino mandatam esse opinarentur: cap. IX, 4: *περιτομὴν γὰρ εἴργηκεν οἱ σαρκὸς γενεθῆναι. ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσώφισεν αὐτούς.* Propter carnis cupiditatem Judaei, quae Moses imagine escarum in spiritu decreverat, ea acceperunt, quasi de escis simpliciter egisset: cap. X, 9: *περὶ μὲν τῶν βρωμάτων οὖν*

ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. Domini decreta iis obscura fuerunt, quia vocem ejus non audiverunt: cap. VIII, 7: καὶ διὰ τοῦτο οὕτως γενόμενα ἡμῖν μὲν ἐστιν φανερά, ἐκεῖνοις δὲ σκοτεινά, ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς κυρίου. Et undenam, inquit, iis haec intelligere ac comprehendere licuit: cap. X, 12: ἀλλὰ πόθεν ἐκεῖνοις ταῦτα νοῆσαι ἢ συνιέναι; Judaei vocantur conventus malignorum: cap. V, 13: λέγει γὰρ ὁ προφητεύων ἐπ' αὐτοῦ· Θεῖσαι μου τῆς ψυχῆς ἀπὸ βομφαλῆς καὶ Καθήλωσόν μου τὰς σάρκας, ὅτι πονηρομένων συναγωγὰ ἐπανέστησάν μοι. cap. VI, 6: τί οὖν λέγει πάλιν ὁ προφήτης; Περιέσχεν με συναγωγὴ πονηρομένων, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηλὸν (coll. cap. V, 8 et 9; cap. X, 10; cap. XI, 7; cap. XII, 10); dicuntur homines summae nequitiae: cap. VIII, 1: Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐντέταλται τῷ Ἰσραὴλ προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄνδρας, ἐν οἷς εἰσὶν ἀμαρτίαι τέλειαι, καὶ σφάζοντας κατακαλεῖν καὶ αἶρειν τότε τὴν σποδὸν παιδία κ. τ. λ. (his enim verbis interpolator dicere noluit, ex Judaeis nequissimos quosdam ad offerendam illam juvenecam electos esse — interpretes haec verba ita accipientes errorem scriptoris in iis latentem aperuisse sibi videntur. Hefele: Sendschr. pag. 74: Unrichtig ist vor Allem, wenn der Verfasser behauptet, diejenigen, welche die Kuh brachten, sie schlachteten und verbrannten, mussten grobe Sünder gewesen sein etc. cf. Müller. pag. 207 — sed scriptor maxima peccata in iis infuisse dixit, quum ex improbo populo judaico essent (noli negligere articulum ante vocabulum: ἄνδρας); neque enim recte Hefele: Männer mit schweren Sünden, sed: die (sc. jüd.) Männer, in denen (quia Judaei erant) vollendete Sünden waren; probatur hoc ex ipsius scriptoris interpretatione hujus imaginis vaccae rubrae: v. 2: νοεῖτε, πῶς ἐν ἀπλότῃ λέγει ὁ μύσχος οὖν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς, οἱ προσφέροντες ἄνδρας ἀμαρτωλοὶ οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν σφαγὴν. (verba sequentia: εἶτα οὐκέτι ἄνδρας, οὐκέτι ἀμαρτωλῶν ἢ δόξα cum vet. interp. lat. mittenda sunt; ita etiam Davisius, Hefele; cf. Müller. p. 211) v. 3: οἱ δὲ ξαντίζοντες παῖδες οἱ εὐαγγελισάμενοι ἡμῖν τὴν ἄφρασιν τῶν ἀμαρτιῶν κ. τ. λ.; oppositi enim non sunt viri peccatores pueris vacuis a peccatis, nam etiam apostoli typo horum puerorum significati peccatis abundasse dicuntur (cf. cap. V, 9; conferatur infra), sed opposita inter se est diversa actio illorum peccatorum, et virorum et puerorum; quare prae-significati esse ei videbantur viris vaccam offerentibus: flagitiosi Judaei Jesum ad necem offerentes, atque pueris populum singulatim aspergentibus: apostoli evangelio remissionis peccatorum homines purgantes). Populus judaicus omnibus gentibus pejor esse dicitur (cap. IX, 5: Ἴδοῦ, λέγει κύριος, πάντα τὰ ἔθνη ἀπερτίμῃτα ἀκροβυστία, ὃ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερτίμῃτος καρδίᾳ omnes gentes incircumcisae quidem sunt carne, hic vero populus [judaicus] incircumcisus est corde), incredulus, viae justitiae contradicens (cap. XII, 4: καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθῆ καὶ ἀντιλέγοντα ὁδοῦ δικαίᾳ μου). Propter peccata sua testamentum Domini in perpetuum perdidit:

cap. IV, 6: *ἐκεῖνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπώλεσαν αὐτήν* (sc. *διαθήκην*) *λαβόντες ἤδη τοῦ Μωϋσέως* cf. v. 8: *συνετρέβη αἰτιῶν ἡ διαθήκη*. Propter peccata sua hunc populum ad mortem traditum radicibusque extinctum iri typis apertisque verbis a Domino praenuntiatum est: cap. XII, 2: *λέγει δὲ πάλιν τῷ Μωϋσῆϊ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ἐπὶ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς θάνατον, λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωϋσέως τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν, ὅτι εἰ ἂν μὴ ἐλπίσωσιν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα πολεμηθήσονται* κ. τ. λ. (coll. v. 3 et 4) v. 5: *πάλιν Μωϋσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν, καὶ αὐτὸς ζωοποιήσῃ, ὃν δόξουσιν ἀπολωλεκένοι ἐν σημεῖω, πλάτωνος τοῦ Ἰσραὴλ. ἐποίησεν γὰρ κύριος πάντα ὅσα δάκνεν αὐτούς, καὶ ἀπέθνησκον... ἵνα ἐλέγξῃ αὐτούς, ὅτι διὰ τὴν παράβασιν αὐτῶν εἰς θλίψιν θανάτου παραδοθήσονται*. v. 9: *λέγει ὁὖν Μωϋσῆς Ἰησοῦ ὑπὸ Ναυῆ, ἐπιθεὶς τοῖσιν ὄνομα, ὁπότε ἐπεμψεν αὐτὸν κατὰ σκοπὸν τῆς γῆς: Λάβε βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς σου καὶ γράψον ἃ λέγει κύριος, ὅτι ἐκκόψει ἐκ ῥιζῶν τὸν οἶκον πάντα τοῦ Ἀμαλήκ ὁ οὐδὲς τοῦ θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν* (respicienti mihi versum 2, quo scriptor disputaturum se esse denuntiavit, quibus rebus Dominus Mosi jam aperuerit, populum judaicum morti traditum iri, verba: *ὅτι ἐκκόψει κ. τ. λ.* non de extinctione regni Satanae, id quod interpretibus probatum est (Hefele: Sendschr. pag. 101: Unter Amalek im letztern, figürlichen Sinne ist das Reich Satanas verstanden etc. cf. Müller pag. 283), sed de extirpatione populi judaici dicta esse videntur cf. v. 5 sq.). Peccatis horum, qui ad mortem persecuti sunt prophetas ipsius, ut fastigium imponeret Dominus ab iis passus est: cap. V, 11: *ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἀμαρτιῶν ἀνακεφαλαιώσῃ τοῖς διδάσασιν ἐν θανάτῳ τοῦς προφήτας αὐτοῦ, οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινεν*. cf. cap. VII, 5: *ἵνα δεῖξῃ ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπ' αὐτῶν, πῶς ὁὖν ἐνετέλατο; προσέχετε κ. τ. λ.* (ὑπ' αὐτῶν cum cod. sinait. et vet. interp. lat.; text. vulg. *ἕπερ αὐτῶν* cf. cap. XIV, 3). Vae iis, inquit scriptor, qui justum alligaverint; pessimum consilium inierunt adversus semetipsos: cap. VI, 7: *λέγει γὰρ ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ: Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αἰτιῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες: Ἀήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Juste pereunt, dicit, qui scientiam viae justitiae habentes in viam tenebrosam horum Judaeorum se continent (dictum est hoc de judaizantibus rerum judaicarum studiosis. conf. supra). Nequissimorum horum Judaeorum nequissimos ad praedicandum evangelium Dominus elegisse dicitur apostolos: cap. V, 9: *ὅτι δὲ τοῖς ἰδίους ἀποστόλους τοῖς μέλλοντας χρῆσασθαι τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐξελέξατο, ὅτι αὐτὸς ὑπὲρ πάντων ἀμαρτιῶν ἀνομοτέρους κ. τ. λ.*; qua in re noster adeo a populo judaico aversum se praestitit, ut asseveraverit, Dominum eam solam ob causam in populo judaico apparuisse, non in ullo alio populo, apostolosque ex Judaeis, non ex Ethnicis elegisse, quod ostendere vellet, se venisse vocatum *peccatores* (cap. V, 8 et 9: *πέρας γέ τοι διδάσκων τὸν**

Ἰσραὴλ καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ποιών ἐκήρυσσεν καὶ ὑπερηγάπησεν αὐτόν· ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους ἀποστόλους τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἐξελέξατο (sc. ex hoc populo judaico), ὄντας ἕπερ πᾶσαν ἁμαρτιαν ἀνομιωτέρους, ἵνα δεῖξῃ ὅτι οὐκ ἤλθεν καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν εἶναι υἱὸν Θεοῦ). His Judaeis, qui circumcissionem *carnis* habent, non circumcissionem *aurium* et *cordum*, interpolator opposuit eos, qui circumcissionem *carnis* non haberent, haberent autem circumcissionem *aurium* et *cordum*: cap. IX, 1: Λέγει γὰρ πάλιν περὶ τῶν ὠτίων, πῶς περιέτεμεν ἡμῶν τὴν καρδίαν. λέγει κύριος ἐν τῷ προφῆτῃ· Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσάν μου. καὶ πάλιν λέγει· Ἀκοῇ ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν (cf. Müller p. 219: Wer sind οἱ πόρρωθεν? Bei Jesaj. sind die fernen Heiden den nahen (οἱ ἐγγύζοντες) Israeliten entgegengesetzt, welche beide das Strafgericht Gottes über Assyrien hören sollen. Hier in unserem Briefe sind οἱ πόρρωθεν die welche hören werden, also die Christen — immo Christiani ex *Ethnicis*), ἃ ἐποίησα γινώσκοντες. καὶ Περιτμήθητε, λέγει κύριος, τὰς καρδίας ὑμῶν κ. τ. λ. v. 4: Οὐκοῦν περιέτεμεν ἡμῶν τὰς ἀκοάς, ἵνα ἀκούσαντες λόγον πιστεύσωμεν κ. τ. λ. v. 5: λέγει πρὸς αὐτούς· Τάδε λέγει κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν — ὧδε ἐνρίσκω νέαν ἐντολήν — μὴ σπεύριτε ἐπ' ἀκάνθαις, περιτμήθητε τῷ κυρτῷ ὑμῶν. καὶ τί λέγει; Περιτμήθητε τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ μὴ σκληρύνητε. πάλιν Ἰδοῦ, λέγει κύριος, Πάντα τὰ ἔθνη ἀπεριτμητὰ ἀκροβυστία, ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπεριτμητὸς καρδία κ. τ. λ. (animadvertite etiam, quod in versu 7. loco verborum: μάθετε οὖν, τέκνα ἀγάπης, περὶ πάντων πλουσίως a vet. interp. lat. scriptum sit: „quos dicit filios *Abrahami* de omnibus *gentibus*“). Müllerus bene adjicit ad hunc locum pag. 230: Diese Lesart des Lateiners ist auf jeden Fall eigenthümlich und kann weder auf einem Uebersetzungsfehler, noch auf einem Abschreibebefehler beruhen. Diese Worte müssen sich auf die Stelle des Jeremias [cap. IX, 25 et 26; conf. quae Müllerus de hoc loco bene disputavit pag. 228 sq.] beziehen, in welcher, weil Gott sagt, er werde jene Völker der Beschneidung heimsuchen, unser Verfasser eine Bezeichnung derselben als wahrer Kinder Abrahams sieht. . . . Diese Lesart scheint dem alten Lat. eine eigenthümliche und selbstständige Stellung den griechischen Handschriften gegenüber (auch dem cod. sinait.) einzuräumen. Er ist ja älter als der cod. sinait. (cf. Volkm. monumentum vetust. pag. 3. Hilg.: Barnab. epist. pag. VIII. sq.); hunc locum conjicio duce vet. interp. lat. ita legendum esse: λέγει οὖν τέκνα Ἀβραάμ (*Ἀβραάμ* loco vocis ἀγάπης quae in textu vulg. non legitur; conf. verba sequentia: ὅτι Ἀβραάμ ὁ πρῶτος κ. τ. λ.) περὶ πάντων γένεων (γένεων loco vocis πλουσίως quae in cod. sinait. post verba: δοὺς ἐν πνεύματι lecta cum hac voce immutata esse videtur). μάθετε γάρ, ὅτι Ἀβραάμ κ. τ. λ.). Auribus et corde non circumcisi esse dicuntur *Judaei* et *judaeizantes Christiani*; illi: quum Domini vocem non audiverint (cap. VIII, 7), vel ejus prae-

cepta male intellexerint (cap. X, 12) atque Dominum non timeantes in eius prophetas et in eum ipsum peccaverint (cap. V, 11), hi: quum verba divina falso interpretati sint (cap. XII, 10) et Dominum se timere simulantes culpam sibi commiserint (cap. X, 10). Malis his et stultis hominibus ex populo judaico ortis interpolator opposuit se lectoresque auribus et corde a Domino ea causa circumcisos, ut illorum stultitiam intelligerent et oppugnarent: cap. X, 12: ἀλλὰ πόθεν ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι ἢ συνιέναι; ἡμεῖς δὲ δικαίως νοῆσαντες τὰς ἐντολάς λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησεν ὁ κύριος. διὰ τοῦτο περιτέμεν τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνιῶμεν ταῦτα (cf. v. 11; cap. IX, 4 et 9; cap. VIII, 7; cap. V, 3 et 4).

Itaque *auctor* epistolae religioni judaicae similiter atque apostolus Paulus et *auctor* epistolae ad Hebraeos vim tribuens praeparandi religionem christianam ipsi etiam populo judaico eum locum attribuit, ut Domini spem suam haberet atque novo a Domino ipso parato populo serviens in hoc Domini populo interiret (cap. XIII. et XIV.). Ergo oppugnavit minime ipsum populum judaicum, sed Judaeorum sui temporis eos, qui hanc populi judaici condicionem non agnoscentes *religionem* judaicam evangelio Domini Jesu Christi abrogatam esse negarent. Adversus hos disputavit, *populum judaicum verum et Deo acceptum Dei cultum non jam habuisse* (capp. II. III. XV. XVI.), *nec testamentum patribus promissum jam accepisse, acceptum id habere novum Christianorum populum, illo majorem et priorem* (capp. XIII. et XIV.).

Contra *interpolator* impugnavit non solum *religionem* judaicam, sed etiam *populum* judaicum (cf. cap. VIII, 4 ubi patres Abrahamum, Isaaccum, Jacobum a pravitate et culpa populi judaici exceptos nominatim vocat: διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες οἱ ραντίζοντες; εἰς μακρότερον Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, ὅτι οὗτοι [cf. v. 2] μεγάλοι τῷ Θεῷ) et tantum abest, ut populum foederis eum esse arbitratus sit, ut testamentum Domini *in aeternum* eum perdidisse affirmaverit (cf. cap. IX, 6: ἀλλ' ἐρεῖς· Καὶ μὴν περιτέμνεται ὁ λαὸς εἰς σφραγίδα. ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἀραβ καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων. ἄρα οὐκ ἀκείνοι ἐκ τῆς διαθήκης αὐτῶν εἰσὶν; ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσὶν. λέγει οὐκ τέκνα Ἀβραάμ περὶ πάντων γένεων. cap. IV, 6: ἀλλ' ἐκείνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπόλεσαν αὐτήν (sc. διαθήκην). Inde factum est, ut non, ut epistolae auctor, novum populum opposuerit veteri populo, natu minorem natu majori (in cap. VII, voce τοῦ λαοῦ [νηστεύοντος κ. τ. λ.] non notatur populum judaicum [opp.: τοῦ λαοῦ τοῦ καινοῦ], sed Judaeorum *vulgus* [opp. v. 4: οἱ ἱερεῖς μόνοι cf. v. 5: φάγετε ἕμεῖς μόνοι]), sed populum judaicum excellentem ullum locum in oeconomia divina tenere negans, ne eximiam appellationem quidem: „ὁ λαός“ (i. e. *electus* populus) ei tribuerit. Hanc enim ob causam eum notationem ὁ λαός defugisse Judaeosque in sua argumentatione semper ὁ Ἰσραήλ significasse, ex cap. IV, 6—8 potissimum elucet, ubi auctoris argumentationem cap. XIV, 1—3 transscribens haec verba omisit: cap. XIV, 1: τὴν διαθήκην, ἣν ἄμωσεν τοῖς πατράσι δούνα

τῷ λαῷ, εἰ δέδωκεν κ. τ. λ. v. 2: τοῦ λαβεῖν τὴν διαθήκην κυρίου πρὸς τὸν λαόν. v. 3: καὶ λαβῶν Μωϋσῆς κατέφερεν πρὸς τὸν λαὸν δόναται. Quin etiam aliquot locos ex sacris scriptis citatos, in quibus Judaei voce, „ὁ λαός“ appellati sunt, eam in rem adhibuisse videtur, ut ex ipsis Domini verbis non *electum* hunc esse populum (ὁ λαός), sed esse eum *rejectum* demonstraret (vid. cap. IV, 8: λέγει γὰρ οὕτως κύριος· Μωϋσῆ, Μωϋσῆ, κατὰβηθι τὸ τάχος, ὅτι ἡ νόμῃ σεν ὁ λαός σου οὗς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου (consulto ita transposuisse videtur verba: cap. XIV, 3: ὅτι ὁ λαός σου ὃν ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἡ νόμῃ σεν); cap. IX, 5: καὶ πάλιν Ἰδοῦ, λέγει κύριος, πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα ἀκροβυστία, ὁ δὲ λαός οὗτος ἀπερίτμητος καρδίᾳ (cf. v. 6: ἀλλ' ἔρεῖς Καὶ μὴν περιτέμνεται ὁ λαός (i. e. ille populus; ita dicit intuens antecedentia: ὁ δὲ λαός οὗτος) εἰς σφραγίδα. respondet: minime: ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος κ. τ. λ.); cap. XI, 2: λέγει οὖν ὁ προφήτης· Ἔστηθι, οὐρανέ, καὶ ἐπὶ τούτῳ πλείον φρεξάτω ἡ γῆ, ὅτι δύο καὶ πονηρά ἐποίησεν ὁ λαός οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον κ. τ. λ., cap. XII, 4: καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· Ὁλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθή καὶ ἀντιλέγοντα ὁδῷ δικαίᾳ μου).

Qui scriptor hoc modo religionem populi judaici vanam et ipsum populum judaicum a Domino rejectum et in sempiternum a salute exclusum esse argumentatus sit, eum ipsum hoc populo ortum, circumcissione huius populi affectum, lege mosaica institutum, religionibus huius populi functum esse nego. Ne gnarus quidem morum rituumque religionis judaeae nec linguae hebraicae peritus hic scriptor exstat. Quae enim in cap. VII. de ritibus festi judaici expiationum vitiose relata sunt (vid. Hefele: Sendschr. pag. 167 sq.), ea scripta esse non possunt a viro quoquam, qui aut ipse Hierosolymis illo festo adfuerat, aut hac de re edoctus erat ab ipsis spectatoribus vel a quibusvis Judaeis qui a spectatoribus hanc rem traditam habebant. Composita ea esse videntur tempore, quo templo hierosolymitano everso a Judaeis exsultantibus (adnimadvertite locum cap. XI, 3: ἔσεσθε γὰρ ὡς πετεινοῦ νοσοῦ ἀνιπτάμενοι, νοσοῦς ἀφηρημένης) celebratio illius festi per multos jam annos omissa erat variaequae et commentitiae traditiones de eo divulgatae erant; eaque a viro aliquo, qui quum colligeret quidquid typorum mortis Domini invenire poterat, illis traditionibus mallet fidem habere, quam ipsis sacris Judaeorum scriptis (conf. infra). Rerum judaicarum cum ipse tam imperitus fuisse videtur, ut nesciam, nonne crediderit, Abrahamum *graece* locutum esse — contendit enim, Abrahamum fecisse typum, qui in litteris graecis latuit cap. IX, 7 et 8: μάθετε γάρ, ὅτι Ἀβραάμ ὁ πρῶτος περιτομῆν δούς ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν Ἰησοῦν περιέτεμεν, λαβῶν τριῶν γραμμάτων δόγματα. λέγει γάρ· Καὶ περιέτεμεν Ἀβραάμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δεκαοκτὼ καὶ τριακασίους (de scriptoris errore in constituendo hoc numero vid. Hefele: Sendschr. pag. 82 sq.; cf. Müller pag. 232); τίς οὖν ἡ δοθεῖσα τούτῳ γνώσις; μάθετε ὅτι τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, καὶ διάστημα ποιήσας λέγει τριακο-

σλους, τὸ δεκαοκτὼ *IH* (numerus XVIII graece scribitur *IH*). *ἔχεις Ἰησοῦν* (initium nominis Jesu: *Ἰησοῦς*). *ὅτι δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ T ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τριακοστούς* (numerus CCC graece scribitur *T*; propter similitudinem crucis hoc signo indicatum esse scriptor dicit crucem Domini). *δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶν γράμμασιν, καὶ ἐν τῷ ἐνὶ τὸν σταυρόν* (Neander: Kirch. Gesch. I. pag. 735: Dem Barnabas hätte doch beifallen müssen, dass die Buchstaben *IH* und *T* nur im Griechischen die Zahl 318 bedeuten, nicht aber in der Originalsprache der Bibel) — *sacrosque Judaeorum libros conscriptos esse in lingua graeca versionis alexandrinae (quam „Septuaginta“ vocant), qua sola usus est (conf. infra: cf. Hefele: Sendschr. pag. 215 sq.; Müller pag. 76 sq.), tum lectores tam rudes rerum judaicarum habuit, ut ne distributionis quidem populi judaici (sc. in duodecim tribus) scientiam eos habuisse, poneret; edocet enim eos cap. VIII, 3: ὅτι δεκαδύο φυλαὶ τοῦ Ἰσραήλ).*

Haec capitum V—XII commentatio, quam et argumento et argumentatione a genuina epistola abhorrere hactenus disputavimus, ne ad dispositionem quidem epistolae praescriptam (cap. I, 7) referri posse mihi videtur. Cognitum habemus, hanc dispositionem auctorem epistolae sequutum esse constituto ordine serieque disputantem primum de *revelatis rebus praeteritis*, deinde de *apertis rebus instantibus et futuris*, quae quidem ad lectorum salutem spectarent (conf. supra). Nec mirum, quod, cui scriptori *tempora* ansam scribendi dederunt, ei *ipsius temporis partitio* dispositioni erat. *In capp. V—XII illa dispositio prorsus neglecta est.* Nam quamquam ineunte capite IV. denuntiatur est, in insequentibus disputatum iri de rebus instantibus, tamen in capp. V—XII ne ulla quidem ratio temporum habetur, *nec ullo usquam loco res adversae et calamitates eae respiciuntur, quae totius reliquae epistolae causam et argumentum efficiunt.* Non mirum hoc, si illa capita ad refellendos *errores* quosdam conscripta esse ponimus; nam cui scriptori non *tempora*, sed *dissensiones* ansam scribendi dederint, non postulabimus, ut is ullam rationem temporum habeat. Itaque quum verba ea, quae dispositionis loco capitibus V—XII praescripta sunt: cap. V, 3: *οὐκοῦν ὑπερευχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ κυρίῳ, ὅτι καὶ τὰ παρεληλυθότα ἡμῖν ἐγνώρισεν, καὶ ἐν τοῖς ἐνεστώσιν ἡμᾶς ἐσόφισεν, καὶ εἰς τὰ μέλλοντα οὐκ ἐσμέν ἀσύνετοι,* in explicatione ipsa ab interpolatore prorsus neglecta sint, patet, ea nil nisi verba esse, ex cap. I, 7 ad hoc repetita, ut supplementum capitum V—XII contextu cum antecedentibus junctum esse videretur (conf. supra).

Verum qui fit, ut ea, quae ad supplendas quasdam epistolae sententias scripta esse putamus (vid. supra), ab his ipsis sententiis abhorrere, neque contextu sententiarum juncta esse probemus? Hoc eo probatur, quod interpolator illas sententias non integras servavit, sed *eas in aliud quoddam argumentum convertit.* Neque enim eam ob rem complevit epistolam, ut auctoris argumentum

magis firmaret, sed eam ob rem, ut aliud quoddam argumentum comprobatum redderet. Inde quum id ageret, ut in epistola suum argumentum disputari videretur, res in epistola sibi proposita tractatas etiam ipse tractavit, alia vero argumentandi ratione in aliud argumentum spectans. Itaque mirabile id evenit, quod in nostra epistola de iisdem rebus bis et diversa argumentatione diversoque argumento dissertum est:

De sacrificiis et jejuniis disputatum est in capp. II—III atque in capp. VII—VIII. In capp. II—III ad firmandum argumentum, instituta judaica evangelio Jesu Christi abrogata esse (conf. supra), demonstratum est, *sacrificia et jejunia Judaeorum Deo non accepta fuisse, abrogata igitur esse spiritualibus sacris et jejuniis religionis christianae Deo probatis*: cap. II, 4 sq.: *πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν διὰ πάντων τῶν προφητῶν, ὅτι οὔτε θυσιαῶν οὔτε ολοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῆζει, λέγων ὅτι μὲν· Τί μοι πλήθος τῶν θυσιαῶν ὑμῶν; λέγει κύριος κ. τ. λ. τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; κ. τ. λ. v. 6: ταῦτα οὖν κατήργησεν, ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ᾖν, μὴ ἀνθρώποποίητον ἔχη τὴν προσφορὰν. λέγει δὲ πάλιν πρὸς αὐτούς· Μὴ ἐγὼ ἐνετείλαμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένους ἐκ γῆς Αἰγύπτου, προσενέγκαι μοι ολοκαυτώματα καὶ θυσίας; ἀλλ' ἢ τοῦτο ἐνετείλαμην αὐτοῖς· Ἐκαστος ὑμῶν κατὰ τοῦ πληθόν ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ κακίαν μὴ μνησικακεῖται, καὶ ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε κ. τ. λ. v. 10: ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει· Θυσία τῷ θεῷ καρδιά συντετρομμένη κ. τ. λ. cap. III, 1 sq.: λέγει οὖν πάλιν περὶ τούτων πρὸς αὐτούς· Ἴνα τί μοι νηστεύετε . . . οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος, οὐκ ἄνθρωπον ταπεινοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὐδ' ἂν κάμψητε ὡς κρῖνον τὸν τράχηλον ὑμῶν καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποτριώσητε, οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστείαν δεκτὴν. πρὸς ἡμᾶς δὲ λέγει· Ἴδού αὕτη νηστεία ἣν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος, οὐκ ἄνθρωπον ταπεινοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ἀλλὰ λυε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διαλύε στραγγαλιὰς βιαιῶν συναλλαγμάτων κ. τ. λ. In capp. VII—VIII ad firmandum argumentum: filii Dei incarnationem, passionem et mortem ad homines redimendos necessarias et multis typis figurisque praesignificatas esse, demonstratum est, *Domini mandata de ritibus sacrorum et jejunii nihil sibi voluisse nisi ejus passionem et mortem portendere*: cap. VII, 3: γεγραμμένης ἐντολῆς· Ὅς ἂν μὴ νηστεύσῃ τὴν νηστείαν, θανάτῳ ἐξολεθρευθήσεται, ἐνετείλατο κύριος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἔμελλεν τὸ σκεῖος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν κ. τ. λ. v. 5 sq.: Ἴνα δεῖξῃ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπ' αὐτῶν, ἃ ἐνετείλατο; προσέχετε· Λάβετε δύο τράγους καλοὺς καὶ ὁμοίους καὶ προσενέγκατε . . . προσέχετε, πῶς ὁ τύπος τοῦ Ἰησοῦ πεφανεροῦται, καὶ ἐμπύσεται πάντες καὶ κατακենθήσεται κ. τ. λ. πρὸς τί οὖν τοῦτο; προσέχετε· τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον κ. τ. λ. οὐκοῦν ἴδετε τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος πάσχειν Ἰησοῦ. cap. VIII, 1 sq.: Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι ἐντέταται τῷ Ἰσραὴλ προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄνδρας κ. τ. λ. νοεῖτε, πῶς ἐν ἀπλότῃτι λέγει ἡμῖν ὁ μόσχος οὖν εἶστίν Ἰησοῦς, οἱ προσφέροντες ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν σφαγὴν.*

Christianos testamenti haeredes esse, non Judaeos, demonstratum legimus in capp. XIII—XIV atque in capp. IV, 6—9 et VI. In capp. XIII—XIV ad refellendos Judaeos ex typis a patribus (cap. XIII) et Mose (cap. XIV, 1—3) factis demonstratum est, duorum populorum a patribus originem habentium natu minorem (i. e. populum christianum) maiorem fore populum et testamenti haereditem: cap. XIII, 1 sq.: *Ἰδωμεν οὖν, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους κ. τ. λ.* cap. XIV, 4: *Μωϋσῆς μὲν γὰρ ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. πῶς δὲ ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωϋσῆς τεράτων ὦν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας.* In locis cap. IV, 6—9 et cap. VI ad firmandum argumentum contra judaizantes Christianos allatum, populum judaicum a Domino reiectum esse et testamentum Domini in perpetuum perdidisse, demonstratum est, quae promissa essent de bona terra lacte et melle fluente, ea nihil sibi voluisse nisi *incarnationem Domini* praesignificare, non igitur Judaeis, sed Christianis promissa esse: cap. VI, 8 sq.: *Τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης Μωϋσῆς αὐτοῖς* (i. e. quid sibi vult, quod Moses iis dicit) *Ἰδοὺ τάδε λέγει κύριος ὁ θεός* (haec sunt verba Mosis) *Εἰσελάθε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσεν κύριος τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ κατακληρονομήσατε αὐτήν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. τί λέγει ἡ γῶσις; μάθετε. ἐπιλάθε, φησὶν, ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι Ἰησοῦν (ἡμῖν ante Ἰησοῦν duce vet. interp. mittendum puto). ἀνθρωπος γὰρ γῆ ἐστὶ πάσχοῦσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἢ πλάσις τοῦ Ἀδάμ ἐγένετο. τί οὖν λέγει· Εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν τὴν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι; κ. τ. λ. λέγει γὰρ ὁ προφήτης παραβολὴν κυρίου κ. τ. λ. πάλιν σοι ἐπιδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς λέγει, δευτέραν πλάσιν ἐπ' ἐσχάτων ποιήσειν (ita pro ἐποίησεν legendum esse puto). λέγει κύριος· Ἰδοὺ ποιήσω τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα. εἰς τοῦτο οὖν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης· Εἰσελάθε εἰς τὴν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. Ἴδε οὖν, ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα κ. τ. λ. ὅτι αὐτὸς ἐν σαρκὶ ἐμελλεν φανεροῦσθαι καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν κ. τ. λ. v. 16: οὐκοῦν ἡμεῖς ἐσμὲν, οὗς εἰσήγαγεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν* (i. e. in Jesum Christum; sensus: nos sumus, in quos Dominus Jesus Christus inivit; scriptori enim τὸ κατοικεῖν τοῦ κυρίου ἐν τινί idem valet quod τὸ εἰσάγειν τινά εἰς τὸν κύριον (cf. v. 15); neque enim recte Hefele: Sendschr. pag. 65: Zuerst war die γῆ etc. die Menschwerdung Christi, dann 2) die neue Schöpfung, die mit uns (in uns) vorgenommen wurde, und jetzt ist 3) die Kirche die γῆ. Jene Allegorie erlebt darum drei verschiedene Gestaltungen; notatione ἢ γῆ ἢ ἀγαθή scriptori nil indicari videbatur nisi incarnatio Domini Jesu Christi (conf. v. 9 cum v. 16); in versibus enim 10—16 scriptor illam notationem non *transtulit ad Christianos* (ita Müller pag. 169, cf. pag. 176), *vel ad ecclesiam christianam*, sed veram Domini incarnationem in Christianis accidere disputans *hanc de bona terra lacte et melle fluente* (i. e. de Domino Jesu Christo, a quo fides promissionis et evangelium manant v. 17: τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι; ὅτι πρῶτον

τὸ παιδίον μέλει, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται. οὕτως οὐκ καὶ ἡμεῖς τῇ πύσει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι ζήσομεν κατακυρωέντες τῆς γῆς) *promissionem spectare ad Christianos planum fecit.*

De celebrandis diebus festis eorumque allegorica vi disputatum est in cap. XV, 1—7 atque in capp. VI et XV, 8—9; hi enim capituli XV. versus 8 et 9 *cum antecedentibus pugnantes* (conferatur infra) ab interpolatore idcirco adjecti esse mihi videntur, quibus *celebratio diei dominici* probaretur (vid. infra).

In cap. XV, 1—7 docetur, Deo acceptam esse *non rationem judaicam sabbatum celebrandi*, probatam ei esse *Christianorum rationem sabbatum agendi* manibus mundis et puro corde (cap. XV, 1 sq.: Ἐτι καὶ περὶ τοῦ σαββάτου γέγραπται ἐν τοῖς δέκα λόγοις, ἐν οἷς ἐλάλησεν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πρὸς Μωϋσῆν κατὰ πρόσωπον· Καὶ ἀγιάσατε τὸ σάββατον κυρίου χερσὶν καθαραῖς καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ κ. τ. λ.), quam sanctificationem hominibus in omnibus rebus errantibus perfectam esse non posse nisi in regno millenario typice eo praesignificato, quod Deus mundo sex diebus creato (v. 4) septimo die requieverit (v. 5) et hunc diem sanctificaverit v. 6 et 7: πέρασ γέ τοι λέγει Ἀγιάσεις αὐτὴν χερσὶν καθαραῖς καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ. εἰ οὖν, ἦν ὁ θεὸς ἡμέραν ἤγαγεν νῦν τις δύναται ἀγιάσαι, εἰ μὴ καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσιν, πεπλανήμεθα. Ἴδε οὖν. ἄρα τότε (i. e. septimo die cf. v. 3 et 4) καλῶς καταπαυόμενος ἀγιάζει αὐτὴν ὅτε *δυνησόμεθα αὐτοί;* (i. e. quando ipsi poterimus sc. *septimum diem perfecte sanctificare?*) respondet: *δικαιωθέντες καὶ ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, οὐκέτι οὕσης τῆς ἀνομίας, καινῶν δὲ γεγονότων πάντων ὑπὸ τοῦ κυρίου* (i. e. quum justificati erimus et *promissionem adepti, quum extincta erit iniquitas et omnes res a Domino erunt renovatae* cf. v. 5), *τότε δυνησόμεθα* (τότε respondet ad illud: ὅτε *δυνησόμεθα αὐτοί;*) *αὐτὴν* (i. e. *sabbatum*) *ἀγιάσαι αὐτοὶ ἀγιασθέντες πρῶτον* sc. in regno millenario; neque ergo recte Hefele qui vertit (Sendschr. pag. 109 sq.): Wenn aber (Gott) [?] alsdann erst durch die wahre Ruhe [?] den Sabbat heiligt, wenn wir selber das Gute thun können, nämlich nach Empfang der Verheissung, wenn keine Sünde mehr da und Alles durch den Herrn neu geworden ist, so können (auch) wir [?] alsdann (erst) den Sabbat (wahrhaft) heiligen, wenn wir zuvor selber geheiligt sind (durch Christus); neque recte Müller, qui ad hunc locum adiecit pag. 309: Erst dann können wir auf den Eintritt der wahren Ruhe Gottes [?] hoffen, wenn wir selbst [?] rein geworden sind.

In capituli XV versibus 8 et 9 disputatum est, *Judaeorum diem festum* i. e. *sabbatum* (Samstag) nou acceptum esse Deo, celebrandum esse *Christianorum diem festum* i. e. *diem dominicum* (Sonntag); hujus enim octavi diei celebrationem typice eo praesignificatam esse, quod Deus septimo die omnia peracta habens et universis finem imponens ad initium novi cujusdam (octavi) diei i. e. alterius mundi sc. regni Christiani spectaret v. 8: πέρασ γέ τοι λέγει αὐτοῖς· Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι

(cf. cap. II, 5). ὁρᾶτε, πῶς λέγει οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτά, ἀλλὰ ὃ πεποίηκα ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης ποιήσω, ὃ ἐστὶν ἄλλου κόσμου ἀρχή; quam celebrationem octavi diei ab ipso etiam Domino eo confirmatam et designatam esse, quod octavo quodam die cum a mortuis resurgeret tum (et ipso octavo quodam die, alio autem) ad coelos ascenderet v. 9: διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς; neque igitur scriptor, ut interpretibus placet (cf. Müller: pag. 313), Jesum, quo die a mortuis resurgeret, eodem (i. e. am Ostersonntage) ad coelos ascendisse credidit, sed Domini ascensum in coelum, qui quo die evenisset, Christianis incertum erat, et ipsum die dominico (nos: an einem Sonntage) accidisse opinatus est.

Itaque scriptor capituli XV versuum 1—7 institutionem sabbati ratam agnoscit, spiritualem verum sabbati celebrationem postulat (v. 1: καὶ ἀγιασάτε τὸ σάββατον κυρίου χειρὶν καθαρῶν καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ (coll. v. 2) v. 3: συνετέλεσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ καὶ κατέπαυσεν ἐν αὐτῇ καὶ ἤγλασεν αὐτὴν (ergo: septimum diem) v. 6: εἰ οὖν ἦν ὁ Θεὸς ἡμέραν ἤγλασεν, νῦν τις δύναται ἀγιασάει, εἰ μὴ καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσιν, πεπληνήμεθα. v. 7: Ἴδε οὖν ἄρα τότε καλῶς καταπαυόμενος ἀγιάζει αὐτήν (sc. septimum diem) ὅτε δυνησόμεθα αὐτοὶ (sc. sabbatum recte agere); τότε δυνησόμεθα αὐτὴν ἀγιασάει, αὐτοὶ ἀγιασθήντες πρῶτον si ipsi sanctificati erimus i. e. manibus mundis et sancto animo); abrogata esse argumentatur sabbata talia, qualia Judaei celebraverint et in ejus loco posita sabbata christiana, quae sanctificatione animi celebrentur (cf. cap. II, 5 et 6). Qui scriptor si sabbatum non ratum habuisset, ex ejus ipsius institutione doctrinam regni millenarii non duxisset.

Verumtamen scriptor versuum 8 et 9 ex verbis in cap. II, 5 citatis: τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέγομαι argumentatur, Judaeorum diem festum i. e. sabbatum, celebrationem septimi diei rejiciendum esse et in ejus loco ponendum diem dominicum, celebrationem octavi diei v. 8: οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτά, ἀλλὰ ὃ πεποίηκα, ἐν ᾧ καταπαύσας τὰ πάντα ἀρχὴν ἡμέρας ὀγδόης ποιήσω, ὃ ἐστὶν ἄλλου κόσμου ἀρχήν. διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην. Hanc doctrinam in cap. VI. argumentis firmavit disputans, Dominum quum Adamum et Evam crearet, ad alteram quandam creationem sua ipsius incarnatione efficiendam spectasse i. e. ad hominum regenerationem, regno christiano confectam cap. VI, 11 sq. v. 13: πάλιν σοὶ ἐπιδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς λέγει, δευτέραν πλάσιν ἐπ' ἐσχάτων ποιήσεν (ἐπ' ἐσχάτων de temporibus alterius creationis mundi i. e. temporibus institutionis regni Christiani intelligendum est: animadvertite contra locos cap. IV, 9, et cap. XVI, 5, in quibus verba: ἔσχαται ἡμέρας de malis temporibus parusiam Domini antecedentibus dicta sunt, conf. infra). λέγει ὁ κύριος: Ἴδοὺ ποιήσω τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα (haec verba non aliunde deprompta esse possunt nisi ex

Jes. 43, 18 et 19 libere ex versione Septg.: *μη μνημονεύετε τὰ πρῶτα κ. τ. λ. ἰδοὺ ποιεῶ καινὰ ἂ νῦν ἀνατελεῖ. neque loco Matth. 20, 16 (Hefele Müller): οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι καὶ οἱ πρῶτοι ἔχατοι, neque loco II Cor. 5, 17, (Dressel): τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα, neque loco IV Esra 5, 42 (Hilgenfeld): „sicut non novissimorum tarditas, sic nec priorum velocitas“, *tempora* quaedam posteriora *opposita sunt* priorum temporibus); quo mundo iterum recreando designetur novus quidam dies cap. VI, 2 sq. v. 4: *αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη καὶ θανμαστή, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος* (Müller: pag. 161: Der Sinn ist also: Das ist der Tag, den der Herr gemacht hat, an welchem der von den Bauleuten verworfene Stein zum Eckstein geworden ist).*

Scriptor capitis XV versuum 1—7 ex institutione sabbati creatione mundi typice praeformati argumentatur, sex millibus annorum ad finem perductis universa renovatum iri redeunte Domino, qui per mille annos mundum gubernaturus sit Deo patre requiescente (cap. XV, 4 et 5: *οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἕξ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχίλοις ἔτισιν συντελεσθήσεται τὰ πάντα. Καὶ κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ τοῦτο λέγει. Ὅταν ἔλθῶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καταργήσῃ τὸν καιρὸν τοῦ ἀνόμου καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ* i. e. in regno millenario; quibus rebus indicatum esse auctor existimaverit, regnum millenarium prope instare, explicatum vid. infra). Scriptor cap. VI. et XV, 8 et 9 ratione Judaeis infesta (cf. cap. VI, 2. 6 et 7) ex institutione diei dominici creatione hominum typice praenuntiati argumentatur, temporibus hebdomadis judaicae ad finem perductis (i. e. quum peccata populi judaici consummata forent cf. cap. V, 11 sq.) homines recreatum iri Domino in terris apparente, *quo in recreato mundo Christiani dominaturi sint* cap. VI, 17 sq.: *οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι ζήσομεν κατακυριεύοντες τῆς γῆς. προειρηκάμεν δὲ ἐπάνω (sc. in v. 12): Καὶ αὐξάνεσθ' ὡσαν καὶ πληθυνέσθ' ὡσαν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τὸς οὖν ὁ δυνάμενος ἄρχειν θηρίων ἢ ἰχθύων ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ;* (i. e. quid sibi vult illa promissio nobis data? quis est qui possit praeesse bestiis vel piscibus vel volucris coeli?) respondet: *αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε ὅτι τὸ ἄρχειν ἐξουσίας ἐστίν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ* i. e. notatione τὸ ἄρχειν indicatur potestas qua quis imperio potitus dominetur; his verbis scriptor non spectavit ad Christianorum dominationem in regno millenario sed ad eorum principatum in omnes (hoc indicatum est verbis: *ἄρχειν θηρίων, bestiae in terra viventes, ἢ ἰχθύων, animalia sub terra viventia, ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, animalia supra terram viventia*; haec enim verba symbolice dicta esse scriptori videbantur (cf. cap. V, 4; cap. X, 10 et supra), ergo non de imperio in ipsas bestias intelligenda sunt, id quod Hefelio placet: Patr. apost. opp. edit. V. pag. 15. Sendschr. pag. 65.) terrae gentes; hoc apertissimum est verbis insequentibus: *εἰ οὖν οὐ γίνεται τοῦτο*

νῦν, ἄρα ἡμῖν εἴρηκεν πότε i. e. etsi hoc imperium in omnes gentes nondum tenemus, tamen promissum id aliquando obtinebimus idque tunc ὅταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν κληρονόμοι τῆς διαθήκης κυρίου γενέσθαι quum et ipsi adeo perfecti erimus, ut haeredes testamenti Domini simus (animadvertet, qui alius atque in capp. XIII. et XIV. sensus verbis κληρονόμοι τῆς διαθήκης hoc loco lateat). Qui scriptor quum hanc Christianorum terrarum dominationem pedetentim et gradatim consequendam poneret (cf. v. 17 et 19 et cap. XII, 10 et 11), reditum Christi prope instare credidisse non potest; ergo et hac in re dissidet ab epistolae auctore, qui novissima tempora prope adesse crediderit (conf. cap. IV, 3: cap. XXI, 3 et infra).

Itaque quum non dubium sit, quin in nostra epistola de iisdem rebus bis disputatum sit et diversa argumentandi ratione, diverso consilio, integritatem nostrae epistolae defendentibus ostendendum est, quo alio modo hoc fieri potuerit, nisi ut eadem epistolae res ab interpolatore quodam eaque alio consilio retractaretur.

Argumentationem nostram confecerimus si epistolae partes a nobis separatas *diversis temporibus* conscriptas esse demonstraverimus.

In constituendo tempore quoque confectionis epistolae Barnabae interpretes alius ab alio valde dissident. Composita ea esse videtur Weizsaeckero: ultimis temporibus imperantis Vespasian (Zur Crit. des Barbr. pag. 30), Hilgenfeldio: imperatore Nerva anno nonagesimo septimo (Barnabae epistola pag. 66 sq.; cf. Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1858 pag. 288; 1861 pag. 221), Hefelio: ineunte saeculo secundo p. Chr. n. inter annum 107. et 120. (Sendschr. pag. 142 und 193; cf. patrum apostolicorum opera, proleg. XIII, sq.), Volkmaro, quem Müllerus sequitur: prima aetate imperatoris Hadriani (Volkmar: Monumentum vetustatis christianae ineditum, Turici 1864, pag. 11 sq.; cf. Comment. in Johan. Apocal., Zürich 1862, pag. 12 sq. Comment. in Esdram prophet. Tübg. 1863 pag. 376 sq.; J. G. Müller: Erklärg. des Barbr. pag. 336 ff. cf. pag. 109).

Ad constituendum tempus confectionis epistolae Barnabae duo potissimum sunt loci, ex quibus causa ducenda est; cap. IV, 4 et 5 et cap. XVI, 3—5. Epistolam nostram attente perlegentem non effugiet, per totam eam, quam genuinam ducimus, epistolae partem ad vexationes ac res adversas proximo tempore instantes spectari, quae eadem in interjecta epistolae parte plane neglectae sint. Ex cap. I, 8: ὑποδείξω ὀλίγα, δι' ὧν ἐν τοῖς παροῦσιν εὐφρανθήσεσθε (coll. cap. XVII; cap. XXI, 9) cognoscitur, epistolae auctori causam scribendi fuisse eam, ut his in rebus afflictis lectores argumentatione suae epistolae laetiores redderet. Itaque eos admonet: „cap. II, 1: Quum sint dies nequissimi et Contrarius habeat hujus saeculi potestatem, opus est, Domini praecepta (cf. cap. XXI, 1 et 5) attente inquiri; cap. II, 10: Certius ergo inquirere debemus, fratres, de nostra salute, ne Malus

introitum erroris habeat in nobis et avertat nos a vita nostra; cap. IV, 9: Attendere nos opus est ad novissimos dies, nihil enim proderit nobis totum tempus vitae nostrae et fidei, nisi nunc pravo hoc tempore tentationibusque imminetibus caveamus, sicut filios Dei decet, ne Dominus tenebrarum introitum in nobis habeat; cap. IV, 13: Attendamus ergo, ne quando jam vocati quiescentes obdormiscamus in peccatis nostris et imperator nequam potestate quam in nos habeat usus a regno Domini nos excludat. Consummata enim, renuntiat in cap. IV, 3, tentatio appropinquavit; in cap. XXI, 3: Prope est dies, quo omnia cum Malo peribunt, prope est Dominus et merces ejus (cf. cap. XV, 5)^a.

Quaerentibus nobis, quibus instantibus rebus adversis auctor consummationem rerum reditumque Domini indicata esse putaverit, respondet locus: cap. IV, 3—5: *Τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν, περὶ οὗ γέγραπται ὡς Δανιὴλ* (ita lego duce vetere interprete; cod. sinait. (Volkmar, Hilg., Müller): *ὡς Ἐνώχ*, (cf. infra) *λέγει, — εἰς τοῦτο γὰρ ὁ δεσπότης συντέμνηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα ταχύνη ὁ ἠγαπημένος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν ἦξη — λέγει δὲ οὕτως ὁ προφήτης· Βασιλεῖαι δέκα ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύσουσιν καὶ ἐξαναστήσεται ὀπισθεν αὐτῶν μικρὸς βασιλεὺς, ὃς ταπεινώσει τρεῖς ὕψ' ἐν τῶν βασιλείων. ὁμοίως περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγει Δανιὴλ· Καὶ εἶδον τὸ τέταρτον θηρίον πονηρὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ χαλεπώτερον παρὰ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀνέτειλεν δέκα κέρατα, καὶ ἐξ αὐτῶν μικρὸν κέρας παραφυσάδιον, καὶ ὡς ἐταπεινώσεν ὕψ' ἐν τρία τῶν μεγάλων κεράτων. Is locus ad constiduum confectionis tempus nostrae epistolae gravissimus ab interpretibus diversissima ratione explicatur. Illud haudquaquam discrepat, Danielis vaticinium de brevi quartae bestiae (i. e. quarti imperii sc. romani) cornu exmedio decem cornuum (i. e. imperatorum) escendente a scriptore ad reditum Antichristi relatum esse. Controversia vero est, cujus imperatoris romani temporibus illud Danielis vaticinium completum esse scriptori videri potuerit; Weizsaeckerus argumentatur: ultimis imperatoris Vespasiani temporibus, Hilgenfeldius: imperatore Nerva, Volkmarus, Müllerus, alii: imperante Hadriano.*

Hac in re primum non negligendum est, auctorem demonstratum esse, *ultimam* tentationem instare: v. 3 sq.: *τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν, περὶ οὗ γέγραπται, ὡς Δανιὴλ λέγει. λέγει δὲ οὕτως ὁ προφήτης· κ. τ. λ.* (cf. infra) unde sequitur, ut tempus illud tam turbulentum fuerit ac tot tentationibus repletum, ut finem tentationum instare credi posset. Tum animadvertendum est, scriptorem ut consummationem scandali instare demonstraret, sententiam attulisse, Deum tempora abbreviasse: v. 3^b: *εἰς τοῦτο γὰρ ὁ δεσπότης συντέμνηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα ταχύνη ὁ ἠγαπημένος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν ἦξη*, unde apparet, illa tempora ejusmodi fuisse, quibus abbreviatum esse tempus videri posset. Denique eo potissimum animum attendi oportet, quod scriptor, ut Danielis vaticinium *suo ipsius tempore* completum esse

doctrina abbreviationis temporum probatum redderet, verba prophetæ ita legit, ut *decimum* regem fore ultimum atque hunc esse ex ipsis antecedentibus regibus quendam *reducem* appareret. Sive enim aliam atque septuaginta versionis graecæ interpretes sequutus est lectionem textus chaldaici, sive verba textus consulto commutavit, a versione graeca (quam vocant: Septuaginta) noster hoc loco plane abhorret. Verba Dan. VII, 24, quæ in nostrorum codicum textu leguntur: מְנַה מְלֻכּוֹתָה עֶשְׂרֵה מְלָכִין יִקְמוּן (von selbigem seinem Reiche aus werden zehn Könige aufstehen), videtur mihi quidem noster ita legisse: מִן־הַמְּלֻכּוֹתָהּ i. e. ex decem regnis (מְלֻכּוֹתָהּ est plur. emph. chald.; עֶשְׂרֵה est status absol., qui substantivo postponitur) reges surgent; nos: Aus zehn Königsherrschaften (sc. welche überhaupt auf der Erde existiren werden, animadvertente enim articulum vocis מְלֻכּוֹתָהּ) werden Könige aufstehen; noster: βασιλῆται δέκα ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύσουσιν; Septg. vocem מְלֻכּוֹתָהּ non vertentes: δέκα βασιλεῖς ἀναστήσουσιν. Verba insequentia, quæ in nostro textu leguntur: וְאַחֲרָיו יָקוּם אַחֲרֵיהֶן וְהוּא יִשָּׂא מִן־קִרְמִיָּה וְהִלְתָּה מְלָכִין יְהִשְׁפֵּל וְאַחֲרֵיהֶן יָקוּם אַחֲרֵיהֶן וְהוּא יִשָּׂא מִן־קִרְמִיָּה וְהִלְתָּה מְלָכִין יְהִשְׁפֵּל i. e. et *postremus* surget post eos (nos: und als der letzte von ihnen wird sich Einer erheben; noster: καὶ ἔξαναστήσεται ὀπισθεν αὐτῶν μικρὸς (vid. Dan. VII, 8) βασιλεὺς. Sept.: καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος), qui *flectet* (יִשָּׂא a verbo chald. יִשָּׂא (hebr. שָׁנָה et שָׂנָא) complicare, flectere; Septg., qui verterunt: ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, legisse videntur: יִשָּׂא a verbo chald. יִשָּׂא, hebr.: שָׂנָא odisse, odio persequi; male Müllerus (Erklärung des Barbr. pag. 102): Die 70 haben noch einen Satz vorher und im folgenden fehlt eine Nebenbestimmung: ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς τοὺς ἔμπροσθεν. καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει. So nach dem Chald., nur dass hier noch κακοῖς zur Verdeutlichung beigefügt ist. Es ist aber im Chald. auch so gemeint יִשָּׂא heisst: in pejus mutari [recte: mutari] sub idem tempus (מִן־קִרְמִיָּה plur. emph. masc. a verbo chald. קִרְמִי prior, antecedens; nos: gleich nach (ita מִן de tempore cf. W. Gesenius hebr. Gram. §. 154, c.) den vorhergehenden gleich nach einander, quod idem valet: ὅψ' ἔν; vid. infra) et tres

reges deprimet; noster: *ὃς ταπεινώσει τρεῖς ὕψ' ἐν τῶν βασιλείων* (cf. Müller: Erklärung des Barbr. pag. 103: *ὕψ' ἐν* ist hier und §. 5 Beisatz (!) unseres Verfassers; es findet sich weder im Grundtext (!), noch den 70. cf. Volkmar: monument. vetust. pag. 12). Dan. VII, 7 et 8: **וְאִרוּ הַיּוֹהָ רִבְעִיָא דְּחִילָהּ וְאַמְתָּנִי**

וְתִקְיַא יְהִירָה

(und siehe das 4. Thier fürchterlich und schrecklich, und sehr stark; noster: *καὶ εἶδον τὸ τέταρτον θηρὸν πονηρὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ χαλεπώτερον*) **וְהָיָא מִשְׁנֵינָהּ מִן כָּל-חַיּוֹתָא דִּי קָרְמָהּ** (und es war verschieden vor allen Thieren welche (דִּי chald. = **אֲשֶׁר** hebr.) vor ihm (**קָרְמָהּ** a verbo chald.

קָרַם = ante), und zehn Hörner waren ihm; noster: [*καὶ χαλεπώτερον*] *παρὰ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς* (nescio, an legerit: **דִּי קָרְמָהּ** i. e. orientis [דִּי — signum Genitivi]) *καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀπέτελεν δέκα κέρα-*

τα. Septg.: *καὶ ἰδὸν θηρὸν τέταρτον φοβερόν καὶ ἐκθαμβὸν καὶ ἰσχυρὸν περισσώως . . . καὶ αὐτὸ διάφορον περισσώως παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ κέρατα δέκα αὐτῷ*). Verba versus 8., quae in nostrorum codicum

textu leguntur: **וְאִלוּ קָרְוּ אֲחֵרֵי זְעִירָה סְלֶקָה בִּינֵיהֶוּן וְחָלָהּ** (und siehe ein anderes kleines Horn stieg auf zwischen ihnen und drei der vorhergehenden Hörner wurden ausgerissen von vor ihm weg), nostrum ita le-

gisse opinor: **וְאִלוּ קָרְוּ [אֲחֵרֵי זְ] זְעִירָה סְלֶקָה בִּינֵיהֶוּן וְחָלָהּ** i. e. et ecce cornu [postremum] (nescio, utrum noster, qui vertit: *καὶ ἐξ αὐτῶν μικρὸν κέρασ παρὰφυσάδιον* hoc loco legerit, ut in versu 24. **אֲחֵרֵי זְ** an

vocabulum **אֲחֵרֵי זְ** [*alius*] consulto neglexerit) parvulum *succrescens* (conjicio, nostrum loco: **סְלֶקָה** legisse: **סְלֶקָה** fem. partic. act. a verbo chald. **סְלַק** succrescere; noster: *παρὰφυσάδιον*, nos: Nebensprossling; interpretes scriptorem vocem: *παρὰφυσάδιον* adje-

cisse putant) ex iis (**בִּינֵיהֶוּן** noster: *ἐξ αὐτῶν*. Septg.: *καὶ ἰδὸν κέρασ ἕτερον μικρὸν ἀνέβη ἐν μέσφ αὐτῶν*) et tria cornuum superiorum *ipsum eripuit* (noster: *καὶ ὡς ἐταπεινώσεν τρία τῶν μεγάλων κεράτων*. arbitror, eum legisse: **אֵת** i. e. ille ipse (cf. Dan. IX, 13) **עֲקָרָה** (קרי) **אֲחֵרָהּ** 3. pers. sing. fem. Kal. a verbo chald.

עֲקַר eripere) *sub idem tempus* (noster: *ὕψ' ἐν*. videtur legisse ut in versu 24: **מִן-קָרְמָיָא** Septg.: *καὶ τρία κέρατα τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεβόλιώθη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ*).

Quum noster in citandis locis aliis versionem graecam septuaginta interpretum sequutus sit, consulto hoc loco ab ea discrepasse videtur idque eo consilio, ut ex turbulentissimis suae aetatis rebus tempora abbreviata esse atque prope instare reditum Domini augurans ex Danielis vaticinio demonstraret, *decimum* postremi imperii regem esse ultimum atque Antichristum redeuntem, non, id quod ex versione graeca apparuit, undecimum.

Itaque quum ne unquam quidem dubium sit, quin auctor vaticinium Danielis de suo ipsius tempore dictum esse crediderit, nec minus pateat, eum quarto illo animali imperium romanum et decem ejus cornibus decem regna (Königsherrschaften) hujus imperii intelligi putasse, apertissimum est, eum regnum Vespasiani, quippe quod *decimum* fuerit imperii romani regnum (1. Caesar. 2. Augustus. 3. Tiberius. 4. Caligula. 5. Claudius. 6. Nero. 7. Galba. 8. Otho. 9. Vitellius. 10. Vespasianus) pro ultimo habuisse et ipsum Vespasianum pro redeunte Antichristo. Hoc probabile videbitur eo animo attendenti, quod scriptor de nefario saeculi adversario ita commemoraverit, ut eum *et dominum tenebrarum et imperatorem terrarum* dicat: cap. IV, 9: *Διὸ προσέχωμεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. οὐδὲν γὰρ ὠφελήσει ὑμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ καὶ τοῖς μέλλουσιν σκανδάλους, ὡς πρέπει υἱοῖς Θεοῦ, ἀντιστάμεν, ἵνα μὴ σχῆ παρείδουσιν ὁ μέλας* (i. e. dominus tenebrarum) v. 13: *προσέχωμεν, ἵνα μήποτε ἐπαναπαυόμενοι ὡς κλητοὶ ἐπικαθυπνώσωμεν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, καὶ ὁ πονηρὸς ἄρχων* (i. e. dominus terrarum) *λαβὼν τὴν καθ' ἡμῶν ἐξουσίαν ἀπάσχηται ἡμᾶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κυρίου*; cap. II, 10: *ἀκριβέουσθαι οὖν ὀφειλομεν, ἀδελφοί, περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἵνα μὴ ὁ πονηρὸς παρείδουσιν πλάνης ποιήσας ἐν ἡμῖν ἐκσφενδονήσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ζωῆς ἡμῶν.* cap. XVIII, 2: *καὶ ὁ μὲν ἐστὶν κυριὸς ἀπ' αἰῶνων καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τοῦ νῦν τῆς ἀνομίας.* conf. cap. XXI, 3: *ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ συναπολείται πάντα τῷ πονηρῷ* et cap. XV, 5: *ὅταν ἐλθὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καταργήσῃ τὸν καιρὸν τοῦ Ἀνόμου καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον κ. τ. λ.,* unde sequitur, ut *ipsum dominum tenebrarum illo tempore terris praeesse* crediderit: cap. II, 1: *Ἡμερῶν οὖν οὐσῶν πονηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνεργοῦντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν ὀφειλομεν ἑαυτοῖς προσέχοντες ἐκζητεῖν τὰ δικαιώματα κυρίου.* Hoc de Nerone existimatum est, qui imperator et Judaeis et Christianis infestissimus Antichristus designabatur. Neronem, quem ad insequendos fideles rediturum esse Christiani credebant, sequuti sunt brevissimo imperio: Galba, Otho, Vitellius, ultimus devictus a Vespasiano. Is imperator, qui a Nerone cum legionibus romanis ad puniendos Judaeos ablegatus Nerone mortuo filium Titum ad oppugnanda Hierosolyma in Palaestina reliquit et ipse Italia vastata, Vitellio prostrato Romam expugnavit, eo tempore, quo Hierosolymis per ejus filium eversis imperium Neronis modo arreptum habuit *Antichristus ipse* esse putari potuit, qui Nerone perduto ipse non perditus tribus imperatoribus uno fere tempore dejectis in alia modo persona imperator

terris praeesset. Hoc videri potuit esse Danielis: τὸ μικρὸν κέρας (conf. quae Hitzig: Das Buch Daniel, de brevi illo cornu bene adject, pag. 109: Dieses Horn ist nicht schon da, sondern er sieht es hervorsprossen, kann es bei seinem ersten Keimen nur als ein kleines sehen. Der Verfasser würde aber nicht hier und v. 8. 9 wiederholt dieser Kleinheit erwähnen, wenn sie nicht ihren Zweck hätte, nämlich die anfängliche Machtlosigkeit des als König nicht anerkannten Antiochus (apud nostrum: Vespasiani) zu bezeichnen, welcher erst nachgehends zu so furchtbarer Bedeutung sich erhob. Durch sein Wachstum verdrängte sodann das Horn drei andere, so dass sie ausbrachen). Qua re quum scriptor Antichristum in Nerone primum exstitisse, in Vespasiano rediisse ratus Neronem et Vespasianum eundem hujus saeculi dominum nefarium putaret, verba Danielis a Septg. abhorrens ita legit, ut decem regna quidem (Königsherrschaften) exoritura esse appareret, etsi non decem reges: cap. IV, 4: λέγει δὲ οὕτως ὁ προφήτης: Βασιλείαι δέκα ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύσουσιν (Septg.: δέκα βασιλεῖς ἀναστήσουσιν) atque decimi regni regem probaretur esse ex antecedentibus quendam reducem: v. 4: καὶ ἐξαναστήσεται . . . μικρὸς βασιλεὺς (Septg.: καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, undecimus quidam) v. 5: καὶ εἶδον τὸ τέταρτον θηρίον . . . καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀνέτειλεν δέκα κέρατα καὶ ἐξ αὐτῶν μικρὸν κέρας (Septg.: καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον . . . καὶ κέρατα δέκα αὐτῶ καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρὸν ἀνέβη ἐν μέσῳ αὐτῶν) et hunc nefarium imperatorem omnium hujus terrae regum ultimum: v. 4: καὶ ἐξαναστήσεται ὁπισθεν αὐτῶν (inclus., in fine eorum i. e. ultimus; Septg.: καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται).

Ad hunc Antichristum spectans auctor etiam in ambobus locis adhibitis a Septg. discrepans vertisse videtur: v. 4: ὃς ταπεινώσει τρεῖς ὑφ' ἐν τῶν βασιλέων v. 4: καὶ ὡς ἐταπεινώσεν ὑφ' ἐν τρία τῶν μεγάλων κεράτων (μεγάλα omnia antecedentia cornua dicuntur opposita parvo illi cornu; animadvertite enim, non scriptum esse: τρία μεγάλα κέρατα sed: τρία τῶν μεγάλων κεράτων). Volkmarus et Hilgenfeldius ὑφ' ἐν dictum esse defendunt de tribus regibus unam dynastiam complectentibus (ὑφ' ἐν = in unum, conjunctim; Volkmar: monument. vetust. pag. 12: „auctor igitur monet, tres illos reges ad unum regnum sive unam dynastiam pertinere cf. Hilg.: epist. Barn. pag. 66^b). Verum nego de tribus regibus deinceps regnantibus dici potuisse: v. 5: ἐταπεινώσεν ὑφ' ἐν τρία τῶν μεγάλων κεράτων (cf. v. 4: ταπεινώσει τρεῖς ὑφ' ἐν τῶν βασιλέων); neque enim *dejecti sunt* omnes tres dynastiae reges, sed unus tantum ultimus. Hac de re Weizsaeckerus bene disserit: Zur Crit. des Barbr. pag. 29 sq.: Beide Rechnungen aber erklärten das: deponet tres in unum, oder παπεινώσει τρεῖς ὑφ' ἐν, je von dreien welche eine Dynastie bilden: im Einen Falle die drei Flavien, im andern Nerva, Trajan, Hadrian vermöge der Adoption. So als Dynastie sollte dieselben der Antichrist nach der Erwartung des Verfassers stürzen. Aber

damit geht seiner Darstellung und zwar gerade da, wo er die Danielischen Worte am meisten selbstständig überarbeitet hat, der Nerv verloren. Offenbar will er mit ταπεινώσει (oder ἐταπεινώσει) τρεῖς ὕφ' ἐν nicht sagen, dass er die drei stürze, oder gestürzt habe, welche durch ihre nähere Beziehung untereinander von selbst eine Einheit bilden, sondern dass sie eben durch sein ταπεινοῦν eine Einheit geworden sind. Dass wir dieses jetzt so klar sehen, ist Gewinn des griechischen Textes. Fragen wir nun, in welchem Sinne diese Einheit gedacht ist, so kann kein Zweifel sein, dass es sich um die Zeitdauer der Regierung handelt. Vox ὕφ' ἐν ut saepius ita in nostro loco valet: ἰπ' αὐτὸν τὸν χρόνον, ὁμοῦ, Hesychius: ὕφ' ἐν ἅμα, sub idem tempus, simul (cf. Sapient. XI, 9: ὕφ' ἐν ἐκτρίψαι auf einmal zu vernichten; Joseph: antiq. XII, 2. 10: ἐκβοησάντων δὲ ὕφ' ἐν. vid. Müller: pag. 103). Disputari igitur nostro loco non potest nisi de tribus imperatoribus romanis: Galba, Othone, Vitellio, qui uno fere tempore ab eodem imperatore, scilicet Antichristo dejecti esse videbantur.

Itaque noster non, ut Weizsaeckero videtur, sub imperio Vespasiani idque posterioribus ejus temporibus redeuntem Antichristum exspectavit (Weizsäcker: Zur Crit. des Barbr. pag. 30: Immerhin muss sich die Herrschaft Vespasians schon einige Zeit befestigt haben, als der Verfasser denselben so von seinen nächsten Vorgängern unterscheiden konnte; wir sind daher jedenfalls in seine späteren Jahre gewiesen; cf. Müller: Erklärg. des Barbr. pag. 100 sq.), sed ipsum Vespasianum pro Antichristo habuit; nec alio tempore verba illa scripsisse potest, nisi ineunte ejus imperio, paulo post Hierosolymorum eversionem, annis 70 vel 71 p. Chr. Hoc turbulento tempore tempora abbreviata esse videri potuerunt. Illo tempore ad summum pervenerat gradum exspectatio reditus Domini. Ex illo tempore Judaeis et Christianis iniquissimo causa petitur crebrarum earum scriptoris adhortationum, quae in extremo capite IV. leguntur: lectores in fide Domino habita patienter et perseveranter permaneant: cap. IV, 9: διὸ προσέχωμεν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. οὐδὲν γὰρ ὠφελήσει ὑμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ καὶ τοῖς μέλλουσιν σκανδάλους, ὡς πρέπει υἱοῖς Θεοῦ, ἀντιστῶμεν, ἵνα μὴ σχῆ παραέσθυσιν ὁ μέλας. φύγωμεν ἀπὸ πάσης ματαιότητος καὶ μισήσωμεν τελείως τὰ ἔργα τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ (cf. cap. II, 1 et 2), et caveant, ne imperator nequam, quam in ipsos habeat, potestate usus eos a regno Domini excludat: v. 13: προσέχωμεν, ἵνα μήποτε ἐπαναπαυόμενοι ὡς κλητοὶ ἐπικαθυπνώσωμεν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, καὶ ὁ πονηρὸς ἄρχων λαβὼν τὴν κατ' ἡμῶν ἐξουσίαν ἀπώσῃται ὑμᾶς ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ κυρίου (cf. cap. II, 10). Ad hoc etiam tempus referenda sunt, quae versu 14. de portentis et prodigiis in populo judaico factis leguntur: ἐτι δὲ κάκεινο, ἀδελφοί μου, νοεῖτε ὅταν βλέπητε τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα γεγονότα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ οὕτως ἐγκαταλείψθαι αὐτούς. His verbis scriptorem lectorum animos ad eversionem Hierosolymorum convertisse et hanc ob rem Judaeos a

Domino derelictos esse dixisse, sententiarum contextu liquet et interpretibus quoque excepto Volkmaro (vid. monument. vet. pag. 16. cf. infra) probatum est. Verum interpretibus videtur scriptor animo ad hanc rem respexisse ut jam pridem praeteritam. Haec sententia ex „vetere interpretatione latina“ quibusdam argumentis stabiliri potuit, reperto textu graeco codicis sinaitici repudiatur. Nam ex tempore praesenti verbi βλέπειν (cod.: ὅταν βλέπῃται Itazism.; Müller: ὅταν βλέπει ε. Volkmar et Hilg. melius: ὅταν βλέπητε. interpr. lat.: quum videritis) elucet, *lectores rerum adhuc instantium* admoneri. Ex quibus verbis: ὅταν βλέπητε pendere etiam verba: καὶ οὕτως ἐγκαταλείφθαι αὐτούς (interpr. lat. male vertit: et sic illos dereliquit Dominus) quum ex textu graeco appareat, verbum βλέπειν hoc loco non, ut interpretibus placet, valere potest: animo volvere (Müller: Erklärg. des Barbr. pag. 125: βλέπειν ist vom geistigen Sehen zu verstehen, wie oft videre, von dem, was einem vor Augen schwebt. Es bezieht sich auf die den Lesern vor Augen schwebende Zerstörung Jerusalems durch Titus. Es ist nicht gesagt, dass die Leser dieselbe vor Kurzem erlebt haben. cf. Weizs. pag. 21; Hilg.: ep. Barn. pag. 69^a), id enim valet antecedens: νοεῖτε, sed vim ei inesse patet: quum videatis, sciatis, eos nunc ita derelictos esse. Itaque quum nihil dubitationis habeat, quin *haec verba*: καὶ (sc. ὅταν βλέπητε) οὕτως ἐγκαταλείφθαι αὐτούς de inopia et solitudine modo facta et adhuc permanente dicta sint (cf. Volkmar: mon. vet. pag. 16: auctor dicit: reputate, eundem populum, cui Dominus tanta signa et portenta [salutis] exhibuit, quem tanti fecerat, nihilo minus (ita male: καὶ οὕτως) prorsus nunc derelictum esse [uti medio Adriani imperio (?! cf. infra) satis apparuit]), ne id quidem dubium esse potest, quin *verbis antecedentibus*: ὅταν βλέπητε τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα γεγνότα ἐν τῷ Ἰσραὴλ animi lectorum ad res conversi sint, quae modo acciderant. Itaque sive duce codice sinait. cum interpretibus legitur: ἐτι δὲ κάκεινο, ἀδελφοί μου, νοεῖτε ὅταν βλέπητε μετὰ τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα [τά] γεγνότα (si ita legitur, cum correctore codicis sinait. voci γεγνότα articulus adjiciendus est) ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ οὕτως ἐγκαταλείφθαι αὐτούς i. e. denique et illud reputate, quum post tanta prodigia et portenta (sc. salutis i. e. beneficia prioribus temporibus in populum judaicum collata; Müller: Erklärg. des Barbr. pag. 126: Die Zeichen und Wunder sind die, welche Gott früher als Hülfleistungen seinem Volke zu Theil werden liess, und die in Gegensatz gestellt werden gegen die neuern Ereignisse. cf. Volkm. mon. vet. pag. 16; Weizs.: Zur Crit. des Barbr. pag. 21; Hilg.: epist. Barb. pag. 69^a) videatis ea, quae (sc. nunc) in populo judaico acciderunt et (sc. quum videatis) ita derelictos eos esse), sive, id quod mihi quidem videtur, duce vetere interprete (qui vertit: „adhuc et illud intelligite, quum videritis tanta signa et monstra in populo Judaeorum et sic illos dereliquit Dominus“) legimus: ὅταν βλέπητε (omissa voce: μετὰ) τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα γεγνότα (articulus ante γεγνότα cum

cod. sinait. mittendus est) ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ οὕτως ἐγκαταλείφθαι αὐτούς i. e. quum videatis tanta prodigia (nos: Zeichen und Kundgebungen der göttlichen Machtvollkommenheit) et portenta (nos: Vorzeichen des göttlichen Strafgerichts), sc. quanta ea sunt, quae — eversis Hierosolymis, destructo templo judaico (cf. Act. II, 19: καὶ δόσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἶμα καὶ πῦρ καὶ ἀντὶδα καπνοῦ) — in populo Judaeorum (modo) acciderunt (res igitur objecta verbi βλέπειν non est: [τὰ] γεγονότα, sed: τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα γεγονότα ἐν τῷ Ἰσραήλ), utroque modo id apertum est, animos lectorum ad *praesentes* res adversas populi judaici converti. Has calamitates quom ex antecedente versu 13. eluceat sub ipsa illius mali imperatoris dominatione accidisse, quo imperante Dominum rediturum esse scriptor ex vaticinio Danielis v. 3—5 argumentatus est, hoc loco confirmatur nostra sententia, auctorem *imperatorem Vespasianum pro Antichristo habuisse, quippe cuius auspiciis Judaei exitio traderentur*. Admonet scriptor hanc in rem lectores, ut caveant, ne et ipsi a malo hoc imperatore pernicii dentur et iniquis his temporibus curent, ut unicuique iniquitati resistentes imminetibus tentationibus probentur, neque vocati solum sed etiam electi inveniantur (verba: προσέχωμεν, μήποτε, [ὡς γέγραπται], πολλοὶ κλητοί, ὄλγοι δὲ ἐκλεκτοὶ εὐρεθώμεν non ex ullo scripto (sive ex Esra VIII, 3, sive ex Matth. XX, 16; XXII, 14) hausta esse arbitror, id quod interpretibus videtur (cf. Müller: Erklärg. des Barbr. pag. 126), sed ipsum Dominum Jesum Christum auctorem habere opinor; verba: ὡς γέγραπται, quibus constructio verborum interrumpitur, adjecta esse videntur ab aliquo librario, qui haec ipsius Domini verba etiam in evangelio St. Mathaei scripta legit).

Haec nostra sententia optime etiam firmatur capite XVI, 5, quo loco scriptor sententiam eam, *novissimos dies prope instare* confirmavit argumentando: revelationibus divinis pronuntiatum esse, *Judaeorum urbem, templum, populum exitio traditum iri novissimis diebus*: πάλιν ὡς ἔμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι ἐφανερώθη. λέγει γὰρ ἡ γραφή καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς (cf. supra: ὁ λαὸς Ἰσραὴλ) καὶ τὴν μάνδραν (cf. supra: ἡ πόλις) καὶ τὸν πύργον (cf. supra: ὁ ναὸς) αὐτῶν εἰς καταφθοράν.

Qua re quum apertissimum sit, scriptorem *eversione Hierosolymorum novissima tempora* indicari putasse, non dubium est, quin is sententiam suam, reditum Domini prope instare, ex ipsa Hierosolymorum eversione *per Titum effecta* collegerit. Hoc enim quinto capitis XVI. versu de Hierosolymorum excidio per Titum perfecto disputari ipsis verbis satis constat nec apud interpretes in controversia est. Nunc vero id agitur, quomodo cum hoc loco congruant antecedentes versus 3—4, quippe quibus *de refectione* cujusdam templi disputetur. Quaeritur, utrum his versibus *restitutione ejusdem templi* agatur, quod in versu quinto *novissimis diebus dirutum iri* dicatur, an de aedificatione *alius cujusdam*

templi. Hanc sententiam probant: Weizsaeckerus, Hefelius, Hilgenfeldius, illam: Volkmarus, Müllerus, alii.

Weizsaeckerus defendit, haec verba: v. 3: *πέρας γέ τοι πάλιν λέγει· Ἴδου οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον αὐτοὶ αὐτὸν* (ita cum text. vulg. et vet. interpr. et correct. cod. sinait.; Weizsaeckerus codicem sinait. sequens omittit vocem αὐτόν) *οἰκοδομήσουσιν* v. 4: *γίνεται* (Weizs. hanc vocem mittit cum cod. sinait). *διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ* (ita cum text. vulg.; cod. sinait: *νῦν καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ* Hilgenfeld, Weizsäcker, Müller) *τῶν ἐχθρῶν ὑπηρεταὶ ἀνοικοδομήσουσιν* (ita cum text. vulg., Hilg.; cod. sinait.: *ἀνοικοδομήσωσι* Weizs., Müller) αὐτόν de aedificatione *templi Serubabelis* adjuvantibus Persis (οἱ τῶν ἐχθρῶν (sc. Babyloniorum) ὑπηρεταὶ) a Judaeis confecta dicta esse Weizsaecker: Zur Crit. des Barbr. pag. 25: In der That ist schwerlich von etwas Anderem die Rede, als von dem Bau des Serubabel'schen Tempels. In diesem Bau konnte der Verfasser das Jesajanische Wort erfüllt sehen. Allerdings geschah er nicht durch die Feinde selbst; aber er geschah mit persischer Unterstützung und in diesem Sinne heisst es: *αὐτοὶ καὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν κ. τ. λ.*; so glaubte der Verfasser die Weissagung erfüllt zu sehen: denn die Perser konnte er sich leicht den Babyloniern gegenüber als οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρεταὶ vorstellen etc. Haec interpretatio plane refellitur et voce: *νῦν (καὶ αὐτοὶ κ. τ. λ.)* et forma verbi *ἀνοικοδομήσωσι* (reaedificent, sie mögen ihn nur wieder aufbauen) vel *ἀνοικοδομήσουσι* (reaedificabunt), quibus verbis liquet, scriptorem de quadam re suo ipsius tempore acta loqui (vid. quae Müllerus hac de re contra Weizs. bene disputavit pag. 335 sq.).

Hefelius et Hilgenfeldius haec verba imagine dicta esse volunt de aedificatione ecclesiae christianae per Christianos ex Judaeis (καὶ αὐτοὶ) et Ethnicis conversos (οἱ τῶν ἐχθρῶν (sc. Romanorum) ὑπηρεταὶ) effecta (Hefele: Sendschr. pag. 116. Hilg.: Zeitschrift für wissenschaftl. Theol. 1858 II. pag. 285: Apost. Väter pag. 28; epist. Barn. pag. 75^b sq.). Haec interpretatio multis atque certis argumentis refutatur. Recte ab interpretibus jam monitum est, verba: *νῦν καὶ αὐτοὶ* referenda esse ad homines eosdem, ad quos antecedentia: *διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτούς* spectent, videlicet ad *Judaeos*, minime vero ad *Christianos* ex Judaeis (cf. Müller: pag. 335). Nec minus bene monitum est, Christianos imperii romani a scriptore significari non potuisse: ministros Romanorum (i. e. Ethnicorum, οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρεταὶ). Quam ob rem eorum ministri? An quod ecclesiam christianam aedificare studuerunt, quapropter a Romanis persecutionibus vexati et capitis damnati sunt? Neque est minoris momenti, quod et verbis antecedentibus (sc. v. 3 et 4: *ἰδὸν οἱ καθελόντες — καθρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν*) et verbis insequentibus (v. 5: *πάλιν ὡς ἐμελλεν — ἐφανερῶθη κ. τ. λ.*) de *templo hierosolymitano* disseratur, quo apparet, verba interjecta: *νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρεταὶ ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν* dicta esse non posse nisi de eodem templo.

Nam quum scriptor verbis ad priorem vaticinii partem (v. 3: ἰδοὺ οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον) respondentibus: v. 4: γίνεται διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν eventum vaticinii sensu proprio acceperit — manifestum enim est, eum his verbis de eversione ipsius templi hierosolymitani (cf. διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθρέθη), non de abrogatione religionis judaicae disputare —, ne verbis insequentibus quidem ad alteram vaticinii partem (αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσιν) respondentibus: νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπέρηται ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν eventum vaticinii accepisse potest, nisi sensu proprio. Scriptorem nostro loco de *restitutione ejusdem templi* loqui quod ab hostibus destructum esse verbis v. 4: διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν denuntiaverit, apertissimum est verbis: ἀνοικοδομήσουσιν et: αὐτόν (cf. v. 3: ἰδοὺ οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον αὐτὸν οἰκοδομήσουσιν). Hac vero de re nego ab eo dici potuisse, Judaeos et Ethnicos ecclesiam christianam aedificantes hac aedificatione ipsum dirutum templum judaicum reaedificare. Itaque non placet, quod hac de re Hilgenfeldius disseruit: epist. Barn. pag. 76^b: „Barnabas templum Judaeorum non quidem re vera, sed nomine et opinione populi divinum templum fuisse censuit, templum autem hierosolymitanum verum Dei templum praefigurasse typorum studiosissimus hic scriptor minime negavit. — typus igitur *veri* templi divini etiam templum hierosolymitanum fuit, et scriptorem nostrum nihil omnino impedivit, quominus scripturam sacram secutus templo Dei (a Romanis [ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν]) deleto *verum* templum (a romani imperii gentibus fidem christianam confessis [οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπέρηται]) jam reaedificari cogitaverit. — quis non videt, haec ad ecclesiam christianam, quae e Judaeis et gentilibus condebatur, respicere?“ Hilgenfeldius argumentum nostri capituli non bene intellexit. Minime noster argumentatur hoc capite, loco divini templi Judaeorum *verum et Deo acceptum templum divinum* aedificari *aedificatione ecclesiae christianae*, quasi aedificationem ecclesiae christianae tamquam pro restitutione templi judaici habuerit; sed argumentum hujus capituli hoc est: Judaeorum Deum colendi rationem in templo hierosolymitano adhibitam vituperans: cap. XVI, v. 1—2 (conf. v. 2: σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφείρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ) auctor ex *eversione templi judaici* (cf. v. 5: πάλιν ὡς ἐμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι ἐφανερώθη κ. τ. λ. καὶ ἐγένετο καθ' ἃ ἐλάλησεν κύριος) argumentatur, Deum colendum esse *non in quovis templo manibus facto* (v. 2: ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν; μάθετε τίς ἐμέτρησεν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ κ. τ. λ. — ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; ἐγνώκατε, ὅτι ματαία ἡ ἐλπὶς αὐτῶν cf. v. 1: πῶς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι εἰς τὴν οἰκοδομητὴν ἤλπισαν κ. τ. λ.), sed in templo *humani cordis* in nomine Domini Jesu Christi aedificato v. 6 sq.: ζητήσωμεν οὖν, εἰ ἔστιν ναὸς θεοῦ; ἔστιν, ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίξεν quae ramus igitur, inquit, num exstet templum Dei (i. e. templum quoddam Deo

gratum)? exstat; ibi enim, ubi ipse id faciendum et construendum esse dicit (sc. in insequenti loco citato: Dan. IX, 24 sq.): *γέγραπται γάρ· καὶ ἔσται τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης* (hebdomada completa) *οἰκοδομηθήσεται ναὸς θεοῦ ἐνδόξως ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου* (Müller pag. 328 bene: Wenn das Sabbatjahrtausend eingetreten ist, dann wird der geistige Tempel gemacht und eingerichtet werden), v. 7: *εὐρίσκω οὖν, ὅτι ἔστιν ναός. πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου; μάθετε* invenio exstare templum (sc. quoddam Deo acceptum); quod quomodo aedificetur in nomine Domini, discite: *πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενές, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς· οἱ ἦν πλήρης μὲν ἐιδωλολατρίας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντὶ τῷ θεῷ* antequam Deo confideremus, domicilium id, in quo Deus vult, ut colatur i. e. *domicilium humani animi*, simile erat templo, in quo ut colatur Deus non vult, templo enim manibus facto, nam plenum erat cultus idolorum (opp. cultui Dei, cf. *πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ* cum v. 8: *διὸ ἐν τῷ κατοικητήριῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν*), quum faceremus, quaecunque Deo contraria essent. v. 8: *οἰκοδομηθήσεται δὲ* (sc. *τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας*) *ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ* (ita cum cod. sinait. lego; cf. v. 6: *ζητήσωμεν οὖν, εἰ ἔστιν ναὸς θεοῦ — οἰκοδομηθήσεται ναὸς θεοῦ.* cf. v. 7: *πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ* et v. 8: *διὸ ἐν τῷ κατοικητήριῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν.* text. vulg.: *ναὸς κυρίου.* Clem. Alex.: *τοῦ κυρίου*) *ἐνδόξως οἰκοδομηθῆ* i. e. Dominus dicit in illo Danielis vaticinio (cf. v. 6): *οἰκοδομηθήσεται ναὸς θεοῦ ἐνδόξως ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου; πῶς μάθετε* i. e. discite, quomodo hoc domicilium nostri animi in nomine Domini aedificetur, ut Dei templum evadat et illud vaticinium eveniat: *λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἔλπισαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα κυρίου ἐγενόμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι.* *διὸ ἐν τῷ κατοικητήριῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν* i. e. in hoc animo per Dominum Jesum Christum renato vere Deus habitat; cf. v. 9: *αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν εἰσάγει εἰς τὸν ἄφθαρτον ναὸν* (εἰσάγει intransitive = *introduit*, nos: er zieht ein; cf. Winer: Grammat. des neutestl. Sprachidioms §. 39, 1; non recte interpretes: er führt (uns) in den unvergänglichen Tempel ein; Hefele: patr. apost. opp. pag. 43: nos ipsos effecit tale templum cf. Sendschr. pag. 118. Müller: Erklärg. des Barbr. pag. 333: Unser Verfasser ist aus dem Bilde etwas herausgefallen. Das Herz ist ja der Tempel. Nun aber führt Gott uns (?!), unser Herz (?!) in den unverwüstlichen Tempel). v. 10: *τοῦτ' ἔστιν πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ*: id (i. e. talis *animus* per Dominum Jesum Christum renatus) est spirituale templum Deo constructum. Ergo in hujus capitis disputatione non inter se oppositae sunt: abrogatio templi judaici et: aedificatio ecclesiae christianae, sed: veneratio Dei adhibita in templo

manibus facto et veneratio Dei adhibita in templo *humani animi* per Jesum Christum renati et sanctificati. Itaque quum scriptor per toto quidem hoc capite de aedificatione *ecclesiae christianae* disputet, sed disserat de aedificatione templi *humani animi*, hoc Deo gratum esse templum affirmans, si in nomine Domini Jesu Christi aedificetur, ne verbis quidem v. 4: *νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρεταὶ ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν* de aedificatione *ecclesiae christianae* disputasse potest. Et ipsa lectione codicis sinaïtici: *οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρεταὶ ἀνοικοδομήσωσιν αὐτόν* interpretatio Hefelis et Hilgenfeldii plane rejicitur; scriptor enim de imperii romani gentibus ecclesiam christianam aedificantibus dicere non potuit: *reaedificent*, sie mögen ihn nur wieder aufbauen, quoniam ipse ex iis unus erat. Neque vero ex textus vulgati lectione: *ἀνοικοδομήσουσιν* illa interpretatio bene probatur; nam de aedificatione ecclesiae christianae dicendum fuit: *ἀνοικοδομοῦσιν* (temp. praes.), quippe quae aedificatio jam fieri coepita esset.

Itaque comprobanda est sola interpretatio Volkmar, cui versibus: 3 et 4 de *ejusdem templi refectio* disputari videtur, quod *destructum* esse in versu 5. dicatur (of. v. 5: *καὶ ἐγένετο, καθ' ἃ ἐλάλησεν κύριος*). Jam vero existit quaestio, qui fiat, ut quod templum ex revelationibus divinis demonstratum sit *novissimis diebus destructum iri*: v. 5: *λέγει γὰρ ἡ γραφή· καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς κ. τ. λ.* idem et ipsum ex verbis divinis potuerit demonstrari *reaedificatum iri*: v. 3 et 4.

Haec sententiae repugnantia tolli non posse mihi quidem videntur, nisi versus 3 et 4 a quodam scriptore interjectos esse putamus. Probabilis est haec sententia nostra eo, quod his versibus non solum sententiarum ordo plane interrumpitur, sed ipsum hujus capitis argumentum tollitur. Nam quum ex argumentatione versuum 1 et 2 intelligatur, scriptorem disputationem: quam stulte Judaei egissent, quod suam spem in domicilio templi ponerent non in ipsorum Deo, qui templum (ad id) fecisset, ut esset domus Dei, eam ob causam habuisse, ut hunc Judaeorum cultum Dei ab ethnico haud multum discrepantem causam afferret abolitionis templi judaici: v. 1: *Ἔτι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἐρῶ ὑμῖν, πῶς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι* (miseri facti esse dicuntur, quod errantes in domicilio templi spem habuerunt) *εἰς τὴν οἰκοδομὴν* (sc. τοῦ ναοῦ) *ἤλπισαν καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν θεὸν αὐτῶν* (ita cum cod. sinaït; text. vulg. *B* et *C*: *αὐτόν*) *τὸν ποιήσαντα αὐτόν* (sc. τὸν ναόν; ita pro: *αὐτούς* legendum esse conjicio) *ὡς ὄντα οἶκον θεοῦ*. v. 2: *σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφίερωσαν αὐτόν ἐν τῷ ναῷ. ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος κατὰ τῶν αὐτῶν, μάθετε* (i. e. eam ob rem, quod spem in domicilio templi habentes Deum more Ethnicorum in templo venerati sunt, Deus hoc templum abolevit), postulari mihi videtur, ut deductio illius sententiae — Deum non in quovis templo manibus facto colendum esse — ex Jes. XL, 12 et LXVI, 1 petita v. 2: *Τίς ἐμέτηρησεν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ κ. τ. λ. ἐγνώκατε, ὅτι ματαλα ἦ*

ἐλπίς αὐτῶν (cf. v. 1: *πλανώμενοι εἰς οἰκοδομὴν ἤλπισαν*) excipiat deductione hujus sententiae — Deum voluisse, ut hoc templum manibus factum aboleretur: v. 5: *πάντων ὡς ἐμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι ἐφανερώθη κ. τ. λ.* — *καὶ ἐγένετο, καθ' ἃ ἐλάλησεν κύριος* (cf. v. 2: *ἀλλὰ πῶς λέγει λέγει κύριος καταργῶν αὐτὸν μάθετε*). Nescio igitur, quid in hoc sententiarum nexu sibi velit deductio, restitutionem templi judaici a Domino pronuntiatam esse: v. 3 et 4. Quam argumentationem ipsi hujus capituli argumento repugnare apparet. Scriptor enim quum argumentetur, templum judaicum a Domino exitio traditum esse eo consilio, ut hac templi abolitione *abrogatio cuiusvis templi manibus facti* doceretur (conferas v. 2: *ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτὸν μάθετε κ. τ. λ.* — v. 5: *καὶ ἐγένετο, καθ' ἃ ἐλάλησεν κύριος* cum v. 6 sq.: *ζητήσωμεν οὖν, εἰ ἔστιν ναὸς θεοῦ; ἔστιν ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίξιν κ. τ. λ.*), non secum ipso pugnassee potest argumentando, constitutum esse a Domino, ut templum judaicum *reaedificaretur*.

Nec intelligitur, cur de praenuntiata templi *refectione* prius agatur, quam de praenuntiata *destructione* ejusdem templi. Quod alio modo fieri potuisse nescio, nisi ita, ut illa de templi judaici *restitutione* argumentatio *ab interpolatore quodam* interjiceretur, qui, quum id ageret, ut interjectam eam esse dissimularet, eam disputationi auctoris praenuntiatae templi judaici abolitionis anteponeret. Quae verba: v. 3 et 4 simul cum capp. V—XII interjecta esse existimo primis temporibus imperii Hadriani, quum Hadrianus precibus Judaeorum indulgens templum judaicum reaedificari jussisset; eaque, opinor, interjecit scriptor Judaeis infestissimus, ut sententiam suam capitibus V—XII probatam: populum Judaeorum a Domino rejectum esse, quippe quae sententia hac restitutione templi eorum irrita fieri videretur, retineret exprobrando eos, quod hanc rem conficerent ut ministri ipsorum eorum hostium, qui templum destruxissent. Verba enim: *οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται* dicta sunt neque de fabris Romanorum (ita: Köstlin, Müller), neque de Ethnico-Christianis imperio romano subjectis (ita Hefele, Hilgenfeld), sed *de ipsis Judaeis*; nos: jetzt werden sie ihn auch selbst als die Diener der Feinde (i. e. ductu hostium suorum) wieder aufbauen. Neque enim approbanda est sententia Volkmar, scriptorem Judaeorum animos ad *templum in loco destructi templi judaici ab Hadriano ad honorem Jovis Capitolini aedificatum* convertisse, ut derideret: Ja, Gott hält sein Wort; er lässt euren Tempel zerstören und von den Zerstörern selbst wieder aufbauen, aber nur zum Ruin für euch (Volkmar: Theol. Jahrb. 1856 pag. 285 cf. 354 et 360); quae sententia ex nostro loco non elicitor.

Itaque cum Müllero consentiendum esse censeo: *apite IV.* (v. 3 et 4. v. 9 sq. v. 14) *ad tempora Vespasiani spectari, apite XVI.* (v. 3 et 4) *prima tempora Hadriani indicari*: Müller: Erklärung des Barbr. pag. 109: Ich setze cap. XVI, 4 mit

Volkmar in die Zeit Hadrians (119), cap. IV, 4. 5 weisen in die Zeit Vespasians. Wie geht das an? Wie verhalten sich beide Stellen zu einander? Die Ausleger verlegen beide Stellen in dieselbe Zeit, sei es nun die Vespasian's, Nerva's, Hadrian's, oder eines andern. Nach meiner Ansicht hat sich keine Stelle nach der andern zu richten. Cap. XVI. ist aus exegetischen Gründen auf die Zeit Hadrian's zu beziehen, cap. IV. auf die Vespasian's. Neque vero comprobandum esse judico, qua ratione Müller haec repugnantia solvenda esse censeat. Conjicit, scriptorem ratum, ultimam tentationem ab eversione Hierosolymorum initium cepisse, capite IV. ejus *exordium* respexisse, capite XVI. ejus *exitum* prope instare indicasse: Müller pag. 109: Cap. IV. geht der Blick in die Zukunft von etwas Vergangenen aus, das in die Gegenwart fortwirkt. Dieses Vergangene, die Zerstörung Jerusalems, bildet den Anfang der Schlussscheidung die nächstens bevorsteht, des τέλειον σκάνδαλον. Die Zerstörung Jerusalems ist unter den Auspicien Vespasian's vollzogen. Sie zeigt, wie Gott Israel verlassen hat, IV, 14. Zu diesem Anfang muss der Schluss in nächster Zukunft noch kommen, τὰ μέλλοντα σκάνδαλα, und dann die Zukunft [wohl: Zurückkunft] des Herrn v. 3: ἵνα ταχύνη καὶ ἦξη etc. At quaero, quibus rebus scriptor prioribus Hadriani temporibus (119) *exitum* tentationis instare praedici judicaverit? Ecquid ipsius templi judaici *restitutione*, a cujus *eversione tentationem initium cepisse* crediderit? Nescio quo jure scriptor, qui *initium* ultimae tentationis ex templi judaici *eversione* derivaverit, eum imperatorem designaverit ipsum illius saeculi *adversarium* et *imperatorem nequam*: cap. II, 1: Ἡμερῶν οὖν οὐσῶν ποιηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ενεργοῦντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν, ὀφείλομεν κ. τ. λ. (coll. v. 10. cap. IV, 9. 13; cap. XVIII, 2), qui hoc templum *reaedificari* jusserit; atque nego, scriptorem Judaeos a Domino derelictos esse judicaturum fuisse: cap. IV, 14: ἐτι δὲ κάκεινο, ἀδελφοί μου, νοεῖτε ὅταν βλέπητε οὕτως ἐγκαταλελειφθαι αὐτούς, si illo tempore concessum iis fuisset, ut templum suum *restituerent*. In cap. XVI, v. 5 ex litteris divinis demonstratum legimus, *novissimos* fore dies eo tempore, quo templum judaicum *exitio traditum fuerit*: λέγει γὰρ ἡ γραφή· Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς κ. τ. λ., qui *dies novissimi* nescio annon *spatio circiter quinquaginta annorum* contineri putari potuerint, *inde a tempore destructionis* templi (70) usque ad ejus *restitutionis* tempora (119).

Quare qui scriptor de templi refectione scripserit, eum credidisse nego, ultimam tentationem appropinquasse atque reditum Christi instare. Nec unquam in ea epistolae parte, quam interjectam ducimus (V—XII) ad instantes res adversas vel imminentes tentationes spectatur et tantum abest, ut regnum millenarium prope adesse judicetur, ut Christianis diuturnae *in terris* dominationis spes fiat: cap. VI, 17 sq.: οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι ζήσομεν κατακυριεύοντες τῆς γῆς αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε (ita duce vet.

int.), ὅτι τὸ ἄρχειν ἔξουσία ἐστίν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ. εἰ οὖν οὐ γίνεσθαι τοῦτο νῦν, ἄρα ἡμῖν εἴρηκεν, πότε ὅταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν κληρονόμοι τῆς διαθήκης κυρίου γενέσθαι.

Ergo nobis videtur, genuinam nostram epistolam paulo post eversionem Hierosolymorum ineunte imperio Vespasiani anno 70 vel 71 conscriptam et ineunte imperio Hadriani intra annum 119 usque annum 122 ab interpolatore quodam capitibus V—XII atque interpositionibus: cap. XV, 8—9 et cap. XVI, 3—4 completam esse.

Haec sententia etiam nostrae epistolae diversa ratione dicendi et explicandi confirmatur, quam spectans qui epistolae partes a nobis distinctas comparaverit, intelliget, genuinam epistolae partem simillimam esse scriptis, quae aetate apostolica provenerunt, interpolatam partem operibus priore dimidio saeculi II. p. Chr. compositis.

Epistola auctor constitutam disserendi dispositionem sequens (cf. supra), quae lectores docere voluerit, conserte contextequae explanavit, arte dicendi et exercitatione graece scribendi scriptoribus canonis novi testamenti nihil cedens; conferas hanc in rem potissimum capp. XIII—XVI cum Rom. IV et IX atque Gal. III et IV. Epistolae interpolator non modo certo disserendi ordine continuaequae explicatione plane caret; singulas cogitationes ne arcte quidem iunxit. Sententiae abruptae alia juxta aliam solute positae sunt, non junctae nisi crebris particulis. Exemplum adhibeo: cap. VI. cf. v. 1: ὅτε οὖν ἐποίησεν τὴν ἐντολὴν τί λέγει κ. τ. λ. v. 2: καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης κ. τ. λ. v. 3: εἶτα τί λέγει; κ. τ. λ. v. 4: λέγει δὲ πάλιν ὁ προφήτης καὶ πάλιν λέγει κ. τ. λ. (coll. v. 5) v. 6: τί οὖν λέγει πάλιν ὁ προφήτης; κ. τ. λ. v. 7: λέγει γὰρ ὁ προφήτης κ. τ. λ. v. 8: τί λέγει ὁ ἄλλος προφήτης κ. τ. λ. v. 9: τί λέγει ἡ γυνῶσις μάθετε κ. τ. λ. v. 10: τί οὖν λέγει λέγει γὰρ ὁ προφήτης κ. τ. λ. (coll. v. 11) v. 12: λέγει γὰρ ἡ γραφή κ. τ. λ. v. 13: πάλιν σοὶ ἐπιδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς λέγει λέγει δὲ ὁ κύριος κ. τ. λ. v. 14: καθὼς πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει Ἰδοὺ λέγει κύριος κ. τ. λ. (coll. v. 15) v. 16: λέγει γὰρ κύριος πάλιν . . . λέγει κ. τ. λ.; satis superque haec. Plane igitur probabile Hefelis hac de re iudicium, si *ad solam interjectam epistolae partem* refertur: Sendsch. pag. 145 sq.: Der Verfasser ist unbeholfen im Gebrauche der Partikeln und Conjunctionen, er lässt es an Abwechslung in der Satzverbindung fehlen, seine einzige Redefigur ist die Frage, die sich bis zum Ueberdruss oft wiederholt, und durch die er die Aufmerksamkeit seiner Leser zu steigern für gut findet. Zu demselben Zwecke, insbesondere um die Erwartung zu spannen bedient er sich zahlreich der bei allegosirenden Schriftstellern häufigen Aufforderung *προσέχετε, μάθετε, νοεῖτε* u. dgl. Seine Lieblingsbindemittel sind *πέρασ, οὖν* und *πάλιν*, von denen überdies das erstere in einer ganz ungewöhnlichen Bedeutung als „ferner“ gebraucht wird; der Styl ist matt und

schleppend, es mangelt ihm Deutlichkeit und Durchsichtigkeit, der logische Zusammenhang der Gedanken tritt nicht markirt genug hervor, es ist oft, als ob die einzelnen Sätze blos durch das Papier zusammengehalten würden, und sie sind sprachlich vielfach disjecta membra, wodurch das Verständniss des Briefes in hohem Grade erschwert wird. Dabei glaubt der Verfasser erst noch einfach geschrieben zu haben, und versichert seine Leser, dass er sich zu ihren Fassungskräften herablasse (cap. VI: *ἀπλούστερον ὑμῖν γράψω, ἵνα συνήτε*). Wie der Inhalt des Briefes uns zeigt, dass es dem Verfasser an Fülle der Gedanken gefehlt habe, so ist die Form des Briefes ein Beweis von seiner Geschmacklosigkeit auch in der Diction. Es ist oft, als ob er sich nicht recht auszudrücken verstehe, als ob die griechische Sprache und das Reden und Schreiben in derselben ihm gar nicht geläufig sei, und als ob er erst angefangen habe, in ein ihm bisher fremdes Gewand seine Gedanken zu kleiden. So liesse sich etwa die Steifheit und Monotonie der Darstellung erklären; der Mangel an dialektischer Schärfe aber fällt auf Rechnung der geistigen Unbedeutendheit unseres Verfassers, welche ihn tief hinter jedem neutestl. Schriftsteller zurückstehen lässt; conferas capp. V—XII hanc in rem potissimum cum sequentibus capp. XIII—XVI.

Ut scriptores aetatis christianae omnes fere sacra Judaeorum scripta allegorice interpretabantur, ita etiam nostrae epistolae scriptores. Auctor hac interpretatione prudenter usus est ad modum apostoli Pauli et auctoris epistolae ad Hebraeos. Horum rationi allegorice interpretandi quam sit illius simillima apparebit hos locos inter se conferenti: Bar. cap. XIII, 2 et 3 (coll. 4—6): *ἀκούσατε οὖν περὶ τοῦ λαοῦ τί λέγει ἡ γραφή· Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν, καὶ συνέλαβεν. εἶτα ἐξῆλθεν Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ κυρίου, καὶ εἶπεν κύριος πρὸς αὐτήν· Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρὶ σου, καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ, καὶ τίς ἡ Ῥεβέκκα καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων ὁ λαὸς οὗτος ἢ ἐκεῖνος cum Röm. IX, 9—12 (coll. 6—9); Bar. cap. XIII, 7: *εἰ οὖν ἐτι καὶ διὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐμνήσθη, ἀπέχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ, ὅτε μόνος πιστεύσας (ita cum cod. sinait. et vet. int.; text. vulg.: ὅτι ἐπίστευσας) ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; ἰδοὺ, τέθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ θεῷ cum Röm. IV, 3 sq. et 11 sq. (cf. Bar. XIII, 1 et 6 cum Röm. IV, 13 et Gal. III, 29), et 17 sq.; conf. Bar. XV, 3 sq.: τὸ δὲ σάββατον λέγει ἐν ἀρχῇ κτίσεως· Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐν ἕξ ἡμέραις τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ συνετέλεσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ καὶ κατέπαυσεν ἐν αὐτῇ καὶ ἤλασεν αὐτήν. v. 5: καὶ κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. τοῦτο λέγει· Ὅταν ἔλθῶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καταργήσει τὸν καιρὸν τοῦ νόμου . . . τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κ. τ. λ. v. 7: Ἴδε οὖν. ἄρα τότε καλῶς καταπαυόμενος ἀγιάζει αὐτήν· ὅτε δυνησόμεθα αὐτοί, δικαιοθέντες καὶ ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν . . . τότε δυνησόμεθα**

αὐτὴν ἀγίασαι, αὐτοὶ ἀγιοσθέντες πρῶτον cum Hebr. IV, 4 sq. et 9 sq.; conf. etiam Bar. XIV, 1 sq.: *Ναί. ἀλλὰ τὴν διαθήκην, ἣν ὤμοσεν τοῖς πατέραςιν δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκεν, ζητῶμεν. δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. λέγει γὰρ ὁ προφήτης· Καὶ ἦν Μωϋσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σινᾶ τοῦ λαβεῖν τὴν διαθήκην κυρίου πρὸς τὸν λαόν κ. τ. λ. καὶ λαβὼν Μωϋσῆς κατέφερεν πρὸς τὸν λαὸν δοῦναι κ. τ. λ. γ. 3: καὶ συνῆκεν Μωϋσῆς, ὅτι ἐποίησεν ἑαυτοῖς πάλιν χωνεύματα κ. τ. λ. γ. 4: Μωϋσῆς μὲν ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι cum Act. VII, 38 sq. γ. 42 (coll. Gal. IV, 22—28 et 1 Cor. X, 1 sq.), atque Bar. XIV. 4 sq: πῶς δὲ ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωϋσῆς θεράπων ὧν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας cum Hebr. III, 5 sq.; VII, 22.*

Ab hac sobria et apostolica ratione allegorice interpretandi interpolator vehementer abhorret. Is proprio verborum librorum sacrorum sensui ne ullam quidem notionem concedens veteris testamenti instituta et mandata ullam aliam vim habuisse negavit, nisi allegoricam. Unde quum summum studium in eo poneret, ut ex simplicibus verbis apertisque rebus arcana divina exprimeret (cf. VI, 10: εὐλογητὸς ὁ κύριος ἡμῶν, ἀδελφοί, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν (ita duce vet. int.; codd. ὑμῖν) τῶν κρυφίων αὐτοῦ κ. τ. λ. IX, 9: οἶδεν ὁ τὴν ἔμφυτον θωρακᾶν τῆς διδασχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν· οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον. ἀλλὰ οἶδα ὅτι ἄξιοι ἐστε ἡμεῖς. coll. VIII, 7; X, 1—2. 9—12), factum est, ut quaelibet quibuslibet verbis rebusque praemonstrata repperit (conf. potissimum VI, 12—19; VII, 3 sq. 6 sq. 11; VIII, 1 sq. 4—6; IX, 5. 7 sq.; X; XI, 8—11; XII), etiam monstra quaedam opinionum attulerit; dico praecipue sententiam: Dominum terram fluentem lacte et melle promittentem *de sua ipsius incarnatione loquitum esse*: VI, 8 sq.; deinde sententiam: mandatum fuisse (de tali decreto nihil traditum habemus cf. Hefele Sendschr. pag. 66 sq. Müller: pag. 186 sq.), ut sacerdotes iudaici die ieiunii intestina (τὸ ἐντέρον Eingeweide, eig. die Gedärme cf. Müller: pag. 187) hirci oblati non lavata cum aceto manducarent, qua re typice praefigurarent, *se aliquando fel cum aceto Domino daturus esse bibendum*: VII, 4 et 5; tum sententiam: Abrahamum circumcidendo e domo sua trecentos duodeviginti viros voluisse *crucifixum Christum typice praemonstrare*: IX, 7—8. Quae allegorice interpretandi argutiae quantulum adstrictae sint certis regulis cognoscitur ex explanationibus allegoricis mandatorum de cibis (cap. X), secundum quas: sus, aquila, accipiter, corvus, pisces *de vitandis hominibus horum animalium similibus* (X, 1—6), quin etiam: lepous, hyaena, mustela propter fabulosas quasdam proprietates *de fugiendis libidinosi voluptatibus* dicti esse accipiuntur (X, 6—8).

Epistolae auctor, ut novi testamenti scriptores, libris apocryphis neglectis ex solis veteris testamenti libris canonicis argumentatus est, eorumque textum, quamquam in aliquot locis

ratione a septuag. diversa legit (cap. IV, 4 et 5 cf. supra et cap. XVI, 5 cf. infra), semper integrum reddidit. In duobus genuinae partis epistolae locis: cap. XVI, 5 et cap. IV, 3 interpretes librum apocryphum Henochi citatum esse falso arbitrantur. Quorum in loco priore: cap. XVI, 5 verba: *καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς καὶ τὴν μάνδραν καὶ τὸν πύργον αὐτῶν εἰς καταφθοράν* non hausta sunt id quod Hilgenfeldio (comprobantibus Müllero: pag. 326 et Weizsaeckero: pag. 26) probatum est, ex libro Henochi, ubi cap. LXXXIX, v. 54—56 et 66—67 scriptum legitur ex versione Dillmanni: v. 54 sq.: Und ich sah den Herrn der Schafe, wie er viele Niederlagen über sie brachte. Und er überliess sie in der Hand der Löwen. Und ich sah, dass er jenes ihr Haus und ihren Thurm verliess und sie alle in die Hand der Löwen gab, um sie zu zerreißen und zu fressen, in die Hand aller wilden Thiere, v. 66 sq.: Und die Löwen und Tiger fressen und verschlangen den grössten Theil jener Schafe und die wilden Schweine fressen mit ihnen; und sie verbrannten jenen Thurm und zerstörten jenes Haus; haec enim Henochi verba non conveniunt nostri loci *argumento*: *populum judaicum novissimis diebus perditum iri* (cf. supra): λέγει γὰρ ἡ γραφή· Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ παραδώσει κύριος κ. τ. λ., sed verba sunt loci: Jer. XXV, 34 et 36 sq., quae nostrum ita legisse conjicio: v. 34: כִּי־מָלְאוּ יַמִּיִם לְטֹבֹחַ i. e. *quum* (ita: כִּי) *completi erunt dies ad vestram perniciem*; noster: καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ παραδώσει κύριος εἰς καταφθοράν (cf. Septg.: οὗ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ὑμῶν εἰς σφαγὴν) v. 36: כִּי שָׂרַר יְהוָה אֶת־מַרְעֵיתֵם (cf. antecedentia verba) i. e.: *tum* (ita: כִּי) *devastat Dominus pascua eorum* (die Weide der Schafe); noster: καὶ παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς (nos: die Schafe der Weide (cf. Septg.: φωνὴ κραυγῆς τῶν ποιμένων καὶ ἀλαλαγμὸς τῶν προβάτων, οὗ ἀλέθρευσε κύριος τὰ βοσκήματα αὐτῶν (sc. τῶν προβάτων) v. 37: וְנָרְמוּ (ita nostrum legisse conjicio pro: וְנָרְמוּ Niph a verbo רָמַךְ = excisi sunt, Luther: sind verderbt; וְנָרְמוּ a voce נָר = agger): *et aggerem eorum*; noster: καὶ τὸν πύργον αὐτῶν (cf. antecedentia: ὡς ἐμελλεν . . . ὄνα ὄς . . . παραδίδοσθαι) נְאוֹת הַשְּׂלֵחַן habitacula (caulas Hürden) *pacis*; noster: καὶ τὴν μάνδραν (cf. antecedentia: ὡς ἐμελλεν ἡ πόλις . . . παραδίδοσθαι. cf. Septg.: καὶ παύσεται τὰ κατάλοιπα τῆς εἰρήνης). In altero loco: cap. IV, 3 non legendum esse cum cod. sinait.: ὡς Ἐνώχ λέγει, sed duce vetero interprete (qui vertit: Consummata enim tentatio, sicut scriptum est, sicut Daniel dicit, appropinquavit): ὡς Δανιήλ λέγει, ex contextu sententiarum apertissimum est. Neque enim habemus in hoc loco ulla verba citata, quum neque verba: τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν ex quodam libro prophetae citata esse

possint, id quod Volkmaro (Monum. vet. pag. 10), Hilgenfeldio (Epist. Bar. pag. 65), Müllero (pag. 99) videtur, neque verba: εἰς τοῦτο γὰρ ὁ δεσπότης συντέμνηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα ταχύνῃ ὁ ἡγαπημένος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν ἧσῃ, ut Weizsäcker (Zur Crit. des Barbr. pag. 27 sq.) placet. Illa esse ipsius auctoris verba, perspicuum est ex verbis: περὶ οὗ γέγραπται (animadvertite, non legi: γέγραπται vel ὡς γέγραπται); haec auctoris esse, elucet ex particula: γὰρ (εἰς τοῦτο γὰρ κ. τ. λ.). Auctori ex propheta Daniele argumentanti: consummatam tentationem appropinquasse: τὸ τέλειον σκάνδαλον ἤγγικεν, sententia afferenda erat, Dominum tempora abbreviasset: εἰς τοῦτο γὰρ ὁ δεσπότης συντέμνηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα κ. τ. λ. Propter hanc suam interjectionem verba illa argumentationem introducentia: περὶ οὗ γέγραπται ὡς Δανιὴλ λέγει ita recepit v. 4: λέγει δὲ οὕτως ὁ προφήτης (καὶ post οὕτως duce vet. interp. mittendum est; dixit scriptor: ὁ προφήτης omisso nomine, quia nomen ejus (sc. Danielis) supra iam vocaverat; merito igitur Müllerus, quum supra eum cod. sinait. male: ὡς Ἐνώχ λέγει legat, admiratur, quod hoc loco (v. 4) nomen citati prophetae Danielis non appellatum sit: Müller: Erkl. des Barbr. pag. 102: Es scheint sonderbar, dass der Name Daniel nicht hier schon genannt ist und erst bei der folgenden Stelle v. 5, neque autem bene suam admirationem excusavit: Allein es wird der Prophet, dessen Name bei der Stelle Jedem einfiel (?!), und der auch sogleich angeführt wird, dem Henoch entgegengesetzt (?!), der nicht in der Zahl der eigentlichen Propheten in den 70 sich befand). Frustra igitur viri docti student, ex apocrypho libro Henochi locum exquirere, ad quem huc respiciatur (Hilg.: epist. Bar. pag. 65. Weizs.: Zur Crit. des Barbr. pag. 27).

Haec auctoritas in interpolata epistolae parte sacris Judaeorum scriptis non tributa est, quae eadem et in scriptis saeculi secundi non adhibita invenitur. Prout enim ei convenit, scriptor modo eorum textum mutavit et in suam rem pressit, modo eum amplificavit et in suum iudicium adiecit (vid. Hefele: Sendschr. pag. 240 ff.). Sunt etiam loci, ubi, quum similia in veteris testamenti libris canonicis frustra quaerantur, vel aliis iisdem apocryphis scriptis usus: cap. XII, 1 vel traditionem quandam a sacris scriptis discrepantem sequutus esse videtur: cap. VII et VIII (qua de re bene Hefele: Sendschr. pag. 166 sq.).

Non minimam differentiam cognovi eam, epistolae interpolatorem hebraice non doctum (cf. supra) textu hebraico prorsus neglecto in citandis locis semper versionem graecam (Septg.) sequutum esse secundum textum eum, quem in codice alexandrino traditum habemus, quod optime perspicitur cap. V, 12, quo loco verba: ὅταν πατάξωσιν τὸν ποιμένα, τότε σκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς non, ut Hefelio videtur, ex Matth. XXVI, 31 (Hefele: Sendschr. pag. 233), sed ex versionis graecae textu in codice alexandrino lecto citata sunt: Zach. XIII, 7: πατάξον τὸν ποιμένα

καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς (cod. vat.: πατάξειτε τοὺς ποιμένους καὶ ἐσπάσατε τὰ πρόβατα); *epistolae auctorem hebraice scientem saepius textum hebraicum respexisse*. Exemplo potissimum sunt cap. IV, 4 et 5, quem locum ratione a versionis graecae plane abhorrente ex textu chaldaico versum esse, demonstratum vid. supra pag. 54 sq., et cap. XVI, 5, quem locum neglecta versione graeca ex textu hebraico translatum esse, explanatum vid. supra pag. 70. Alios locos animadvertite: cap. II, 5, quo loco auctor a lectione versionis graecae: τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ τὴν ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι discedens missis verbis: καὶ τὴν ἡμέραν μεγάλην textum hebraicum sequutus est (cf. Müller: pag. 76), et: cap. XV, 3, quo loco auctor repugnante lectione versionis graecae: καὶ συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑκτῇ textum hebraicum sequutus vertit: καὶ συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ.

Interjectam epistolae partem primo aetatis christianae saeculo scriptam esse non posse argumento etiam est: infestissima interpolatoris oppugnationis Judaeorum populi et religionis, quam simillimam invenimus apud scriptores ineuntis saeculi secundi p. Chr., Ignatianum et auctorem epistolae ad Diognetum, quam primo autem aetatis christianae saeculo ad eam acerbitatem (cf. supra) non jam progressam videmus (hanc rem bene ita disputavit Hefele: Sendschr. pag. 176 sq. pag. 178: Noch vor jenem Edicte Hadrianus haben zwei christliche Lehrer in ähnlicher Weise, wie Pseudobarnabas das Judenthum und alles Judaisiren bekämpft, und in nicht minder starken Ausdrücken von ersterem gesprochen, als jener. Ich meine den Verfasser des Briefs an Diognet und den h. Ignatius von Antiochien. Ersterer sagt: „was ihre (der Juden) furchtsame Enthaltung von manchen Speisen, ihren Aberglauben in Betreff des Sabbats; ihre Prahlerei ob der Beschneidung, ihre Heuchelei wegen der Fasten und Neumonde, lauter lächerliche und der Rede unwerthe Dinge betrifft, darüber, glaube ich, brauchst du von mir keinen Aufschluss. Denn wie wäre es recht, von dem, was Gott zum Nutzen der Menschen schuf, das Eine, als gut geschaffen anzunehmen, das Andere aber als unnütz und überflüssig zu verwerfen? Ist das nicht ruchlos, von Gott zu lügen, als ob er verbiete, am Sabbat etwas Gutes zu thun? Ist es nicht lächerlich, sich der Hinwegschneidung von etwas Fleisch als eines Zeichens der göttlichen Auserwählung zu rühmen u. s. f.“ Wem könnte die Aehnlichkeit entgehen, die zwischen diesen Worten und vielen Stellen und Gedanken des Briefes Barnabae (sc. interjectae epistolae partis) statt hat? Beide sind sichtlich aus einem und demselben Oppositionseifer gegen alles Judaisiren hervorgegangen, perinde: commemoratio usus tunc vulgati dei dominici pro sabbato celebrati (cap. XV, 9: διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην κ. τ. λ. cf. supra), cujus celebratio primo saeculo nondum in vulgarem consuetudinem abierat.

Hac nostra disputatione quum argumenta, quibus interpretes nostram Barnabae epistolam viro apostolico Bernabae abjudicandam esse judicaverunt, *quod ad genuinam epistolae partem pertinet*, rejecisse nobis videamur, neque quidquam obstat, quominus traditionis vetustae omnibusque patribus ecclesiasticis probatae ratione habita hanc genuinam epistolae partem esse apostoli Barnabae existimemus, exponamus, quae certa ipsius genuinae epistolae indicia ad hanc sententiam movere videantur.

Gravissimi hac in re momenti est, qua ratione auctor de observatione institutorum judaicorum docuerit. Cognitum habemus, eum epistolam suam composuisse, ut lectoribus judaео-christianis persuaderet, *instituta judaica iis non observanda esse*. Hinc quum sequatur, ut observationem legis mosaicae ad impetrandam salutem non necessariam habuerit, apparet, eum ne Ethnico-Christianis quidem instituta judaica observanda censuisse. Itaque cum apostolo Paulo noster probavit: hominem salvum fieri non suis ipsis operibus legis, sed sola gratia misericordiae Dei (cap. III, 6: *εἰς τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, ὁ μακρόθυμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκραισίᾳ πιστεύσει ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ, προσφανερώσειεν ἡμῖν περὶ πάντων, ἵνα μὴ προσορροσώμεθα ὡς ἐπῆλυτοι τῷ ἐκείνων νόμῳ* cf. I. ep. ad Timoth. I, 15 et 16) atque hanc Dei gratiam in Domino Jesu Christo manifestatam *omnibus gentibus* (cap. XIV, 7—9) impetrari posse et oportere *neglecta observatione legis mosaicae sola fide salvatori Jesu Christo habita* (cap. XIII, 7: *τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ, ὅτε μόνος πιστεύσας ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην; Ἴδοὺ τέθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ Θεῷ* cf. ep. ad Rom. IV, 3 sq. v. 11 sq.; III, 28; V, 1 cf. supra). Hanc sententiam ut lectoribus judaео-christianis, qui auctoritate apostolorum Petri, Jacobi nixi instituta judaica si minus Ethnico-Christianis at certe Christianis ex Judaeis conversis observanda judicabant, probatam redderet, disputavit: *haec instituta observanda quidem esse, verum non ratione Judaeis usitata, sed spiritualiter, quomodo per prophetas jam Dominus observanda ea enuntiasset*.

Itaque noster non, ut apostolus Paulus, novum religionis christianae testamentum veteri religionis judaicae testamento opposuit, sed populum judaicum verum Domini testamentum habuisse negando *religionem christianam unum verum Dei testamentum esse* argumentatus est (cap. XIII et XIV), nec legem neglectam esse voluit, sed abrogatam esse disputavit legem *judaicam* atque in ejus loco positam novam Domini Jesu Christi legem, quae ex institutis non ab hominibus factis composita (cap. II, 6: *ταῦτα* (cf. v. 5) *οὖν κατήργησεν ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ᾧ, μὴ ἀνθρώποποιητον ἔχη τὴν προσφορὰν*) *sacra Deo accepta* postulet: praecordia afflicta et Deum afflictantem celebrantia (cap. II, 10: *ἡμῖν οὖν οὕτως λέγει: Θυσία τῷ Θεῷ καρδία συντετριμμένη, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ κυρίῳ καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτήν*), atque *jejunia vera* poscat: animos placabiles

et misericordes (cap. III, 3: πρὸς ἡμᾶς δὲ λέγει Ἰδοὺ αὐτὴ νηστεία ἣν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει κύριος, οὐκ ἀνθρώπων ταπεινούντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπίστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν ἄδικον συγγραφὴν διάσπα. διάθρουπτε πεινώσων τὸν ἄρτον σου, καὶ γυνὸν ἐὰν ἴδῃς, περιβάλε· ἀστέγους εἰσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ἐὰν ἴδῃς ταπεινόν, οὐχ ὑπερόψη αὐτόν, οὐδὲ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπερματός σου κ. τ. λ.) atque sabbata celebranda curet manibus mundis et animo sancto (cap. XV, 6: εἰ οὖν ἦν ὁ θεὸς ἡμέραν ἡγίασεν νῦν τις δύναται ἀγιάσαι, εἰ μὴ καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσιν, πεπλανήμεθα κ. τ. λ. coll. v. 4), atque Deum jubeat coli in templo animi renovatione in nomine Domini Jesu Christi aedificati (cap. XVI, 8: οἰκοδομηθῆσεται δὲ (sc. ναὸς) ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου. προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ ἐνδόξως οἰκοδομηθῇ· πῶς; μάθετε· λαβόντες τὴν ἀφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα κυρίου ἐγενόμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι, διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν κ. τ. λ.).

Ergo noster in ipsa doctrina cum apostolo Paulo consentit, hanc vero ut Judaeo-Christianis probaret, non, ut Paulus, a parte Ethnicorum, sed a parte Judaeorum disputavit. Quod studium Judaeo-Christianis de veritate doctrinae paulinae persuadendi atque quae ratio factiones christianas apostolorum Petri Jacobique atque apostoli Pauli reconciliandi ad nullius viri apostolici naturam et modum docendi magis respondet, quam ad apostoli Barnabae cf. Act. cap. XV. ep. ad Gal. cap. II. (animadvertite, nostrae epistolae auctorem cap. XIV, 8 suam doctrinam ex eodem loco Jesaiae cap. XLIX, 6: ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτους τῆς γῆς constituisse, ex quo loco apostolus Barnabas Act. cap. XIII, 46 et 47 demonstrasse refertur, evangelium Ethnicis quoque praedicandum esse).

Nostram epistolam compositam esse aetate apostolica a viro virtute et sanctitate praestanti cognoscitur cum ex paraeneticae epistolae partis praeceptis aliis (cf. Hefele, Sendschr. pag. 259: Im Ganzen machen die moralischen Ermahnungen den Eindruck einer apostolischen διδαχή, und es ist schon von Anderen bemerkt worden, dass der paraenetische Theil eines Apostels nicht unwürdig wäre), tum maxime ex hoc: Lectorum quisque in quaque re cum proximo communicaret neve quidquam ipsis proprium diceret cap. XIX, 8: κοινωνήσεις ἐν πᾶσι τῷ πλησίον σου καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀφθάρτῳ κοινωνοί ἐστε, πόσω μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς; quae adhortatio communionis bonorum tempore potissimum apostolico commendatae dignissima est viro illo apostolico, qui bonis venditis omnia sua ad apostolorum pedes proposuit Act. cap. IV, 36 et 37: Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ὑπάρχοντος ἀντὶ ἀγροῦ πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

Compositam esse nostram epistolam a viro ad evangelium praedicandum ablegato concluditur non magis eo, quod auctor

nostrae epistolae ipse lectores ad fidem christianam instituerit (cf. cap. I, 3: οὕτως με ἐξέπληξεν ἐπὶ ὑμῶν ἢ ἐπιπόθητος ὄψις ὑμῶν. πεπεισμένοι οὖν τοῦτο καὶ συνειδῶς ἐμαντῶ ὅτι ἐν ὑμῖν λαλήσας πολλὰ ἐπίσταμαι κ.τ.λ.) atque in summa apud eos auctoritate fuerit (cf. Müller pag. 53: Aus vielen Stellen unserer Briefs geht hervor, dass sein Verfasser, offenbar ein älterer Mann, den Lesern gegenüber eine bedeutende Stellung einnahm, gerade in [melius: aus] solchen Stellen zumal, in denen er seine Stellung als Lehrer nicht wollte geltend machen; cf. potissimum cap. I. IV. XVII. XXI.), quam eo, quod *praedicationem evangelii pro solo vitae suae munere habens id unum egerit, ut proficiscens salutem in Christo datam quam plurimis effunderet* (cap. I, 3: ὅτι ἐμοὶ συνώδενσεν ἐν ὁδῶ δικαιοσύνης κύριος. cap. XIX, 10: ἐκζητήσεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων ἢ διὰ λόγου κοπιῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλεῖσαι (coll. Act. cap. IV, 36) καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῶ λόγῳ ἢ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάση εἰς λύτρωσιν ἀμαρτιῶν σου. coll. v. 9).

Compositam nostram epistolam esse a viro, qui, ut vir ille, quem Acta apostolorum referunt ab oratione inspirata Barnabae cognomen (בַּרנָבָא) duxisse (Act. cap. IV, 36: Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ ἐστι μεθερμηνεόμενον ὄνομα παρακλήσεως κ.τ.λ.) et sancti spiritus fideique plenum fuisse (Act. cap. XI, 22^b—24: καὶ ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν, διελθεῖν εἰς Ἀντιοχείας ὅς παραγενόμενος καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἐχάρη (cf. ep. Barn. cap. I, 2: ὑπὲρ τι καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερευφραίνομαι ἐπὶ τοῖς μακαρίοις καὶ ἐνδόξοις ὑμῶν πνεύμασιν. v. 3: διὸ καὶ μᾶλλον συγκαίρω ἐμαντῶ κ.τ.λ.), καὶ παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῶ κυρίῳ ὅτι ἦν ἀνηρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης πνεύματος ἀγίου καὶ πίστεως), *divino spiritu inflatus evangelium praedicaverit* atque quae ad laudem Domini profecerit, ea *adjutore spiritu sancto* profecisse sibi visus sit, sequitur ex tanta ejus in Deum confidentia ejusque in Dominum Jesum Christum fide, ut *in viro evangelium praedicante ipsum Deum habitare et efficacem esse confisus* (cap. XVI, 8 et 9: διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. πῶς; ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλήσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν, τοῖς τῷ θανάτῳ δεδολωμένοις ἀνοίγων ἡμῖν τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, ὃ ἐστι στόμα, μετάνοιαν διδούς ἡμῖν εἰσάγει εἰς τὸν ἄφθαρτον ναόν coll. cap. I, 3) *hominibus mirabundis verba miranda se fecisse profiteatur*: cap. XVI, 10: ὁ γὰρ ποθῶν σωθῆναι βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κατοικοῦντα καὶ λαλοῦντα, ἐπ' αὐτῷ ἐκκλησώμενος ἐπὶ τῷ μηδέποτε, μήτε τοῦ λέγοντος τὰ ῥήματα ἀκηκοῆναι ἐκ τοῦ στόματος, μήτε αὐτόν ποτε ἐπιτεθυμηκῆναι ἀκούειν (coll. cap. I, 5: λογισάμενος οὖν τοῦτο, ὅτι ἐὰν μελήσῃ μοι περὶ ὑμῶν τοῦ μέρους τι μεταδοῦναι ἀφ' οὗ ἔλαβον, ὅτι ἔσται μοι τοιοῦτοις πνεύμασιν ὑπηρετήσαντι εἰς μισθόν, ἐσπού-

δασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν), atque ex tanto ejus evangelium praedicandi studio, ut omni cogitatione curaque in lectorum salutem incumbens etiam lectores propter praedatos spiritus et magnitudinem fidei caritatisque magnopere laudatos (cap. I, 2: *μεγάλων μὲν ὄντων καὶ πλουσίων τῶν τοῦ θεοῦ δικαιοματίων εἰς ὑμᾶς, ἤπερ ἴσταν καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερευφραίνομαι ἐπὶ τοῖς μακαριοῖς καὶ ἐνδοξοῖς ὑμῶν πνεύμασιν. οὕτως ἔμφοτον τῆς δωρεᾶς πνευματικῆς χάριν εἰλήφατε* v. 4: *καὶ πάντως ἀναγκάζομαι κἀγὼ εἰς τὸ ἀγαπᾶν ὑμᾶς ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου, ὅτι μεγάλη πίστις καὶ ἀγάπη ἐγκατοικεῖ ὑμῖν ἐν ἐλπίδι (ζωῆς αὐτοῦ)*) multis adhortationibus admoneat, ut iniquis illis temporibus in fide et caritate perseverent: cap. IV, 1—2, v. 9—14.

In comitatu et societate apostoli Pauli nostrae epistolae auctorem quondam fuisse, indicari mihi videtur cum ex ejus ratione dicendi et docendi (vid. supra) simillima apostoli Pauli tum maxime ex evidentissima institutionum convenientia cum epistolarum paulinarum. Patebit id conferenti hos inter se locos: ep. Barn. cap. I, 1—5 cum ep. ad Rom. cap. I, 7^b—13; conferas potissimum: Barn. I, 1: *Χαίρετε* (Müller, pag. 53: Diese Grussform schliesst sich noch mehr an das profan-griechische *χαίρειν* an, die auch bei den ersten Christen die gewöhnliche war) *οἰοὶ καὶ θυγατέρες* (coll. Gal. IV, 19) cum Act. XV, 23: *γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν* (coll. v. 22) *τάδε οἱ ἀπόστολοι . . . τοῖς . . . ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν* (coll. Jac. I, 1; Math. XXVIII, 9); conferas Barn. I, 3^a: *δοὶ καὶ μᾶλλον συγκαίρω ἔμμαντῶ* (coll. v. 2: *ὑπερλίαν καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερευφραίνομαι κ. τ. λ.* Müller pag. 54: Es ist noch ganz nach der Art apostolischer Briefe, mit der Freude zu beginnen, die überhaupt bei allem Ernste der Warnung im ganzen Briefe vorherrscht; cf. Act. XI, 22 et 23 et Bar. I, 8; XXI, 9 cum I. Joh. I, 4) *ἐλπίζων σωθῆναι, ὅτι ἀληθῶς βλέπω ἐν ὑμῖν ἐκκεχυμένον ἀπὸ τοῦ πλουσίου τῆς ἀγάπης κυρίου πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς*. v. 4: *καὶ πάντως ἀναγκάζομαι κἀγὼ* (qua voce κἀγὼ nescio an dixerit: quum praesentem me vos docere non licuerit (coll. v. 3^b), ut apostolus Paulus aliique apostoli ita *et equidem* litteris meum vestri amorem vobis eloqui volui cf. v. 5: *ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμπειν ἵνα κ. τ. λ.* et Volkm. monument. vetust. pag. 5: *κἀγὼ* sc. sicuti alii doctores, qui vos cognoverunt et de vobis scripserunt, ut Paulus ad Rom. I, 8 sq.) *εἰς τὸ ἀγαπᾶν ὑμᾶς ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου, ὅτι μεγάλη πίστις καὶ ἀγάπη ἐγκατοικεῖ ὑμῖν ἐν ἐλπίδι ζωῆς αὐτοῦ* (coll. I. Cor. XIII, 13) cum Rom. I, 8 (coll. I. Cor. I, 4—7 et II. Thess. I, 3); conferas Barn. I, 3^b et v. 5 cum Rom. I, 10 sq. Conferas Barn. II, 1: *Ἡμερῶν οὖν οὐσῶν πονηρῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀντενεργούντος ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν, ὀφειλομεν ἑαυτοῖς προσέχοντες ἐκζητεῖν τὰ δικαιώματα κυρίου* cum Ephes. V, 16 et 17. Conferas Barn. II, 4 sq.: *πεφανέρωκεν γὰρ ἡμῖν διὰ πάντων τῶν προφητῶν, ὅτι οὔτε θυσίων οὔτε ὀλοκαυτωμάτων οὔτε προσφορῶν χρῆζει, λέγων ὅτι μὲν Τί μοι πληθὺς τῶν θυσίων ὑμῶν κ. τ. λ. τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι νηστεῖαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου ταῦτα οὖν κατήργησεν* (cf. Rom. III, 31),

ἵνα ὁ καινὸς νόμος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (cf. Gal. VI, 2; Rom. XII, 2) ἀνευ ζυγοῦ ἀνάγκης ὦν (cf. Act. XV, 10; Gal. V, 1), μὴ ἀνθρώποποίητον ἔχη τὴν προσφορὰν cum Colos. II, 16 sq.: μὴ ὄν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει ἢ ἐν μέρει ἐορτῆς ἢ νομιμίας ἢ σαββάτων (cf. v. 20—24; Gal. IV, 9 sq.; Rom. cap. XIV et Hebr. IX, 8—15); conferas Barn. II, 10: θυσία τῷ θεῷ καρδία συντετριμμένη, ὁσμὴ εὐωδίας τῷ κυρίῳ καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτὴν cum Rom. XII, 1. Conferas Barn. III, 6: εἰς τοῦτο ὄν, ἀδελφοί, ὁ μακροθύμος προβλέψας, ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ πιστεύσει ὁ λαός, ὃν ἠτοίμασεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ, προσηφανέρωσεν ἡμῖν κ. τ. λ. cum Ephes. I, 5—6. Conferas Barn. IV, 3: εἰς τοῦτο γὰρ ὁ θεοσότης συντέμμηκεν τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ἡμέρας, ἵνα ταχύνῃ ὁ ἡγαπημένος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν ἧξη cum Marc. XIII, 20: καὶ εἰ μὴ κύριος ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, οὓς ἐξελέξατο, ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας coll. v. 14; conferas Barn. IV, 9 sq. cum Ephes. VI, 11—13. Conferas Barn. IV, 10: μὴ καθ' ἑαυτοὺς ἐνδύνοντες μονάζετε ὡς ἦδη δεδικαιωμένοι (cf. Gal. II, 16), ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι συζητεῖτε περὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος cum I. Cor. XI, 19 et 20: δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. συνερχομένων ὄν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κ. τ. λ. Conferas Barn. IV, 11: γενώμεθα πνευματικοί cum Gal. V, 16 (coll. v. 18); conf. Barn. IV, 11: γενώμεθα ναὸς τέλειος τῷ θεῷ (coll. XVI, 6—10) cum I. Cor. III, 16—17 (coll. I. Cor. VI, 19—20). Conferas Barn. IV, 12: ὁ κύριος ἀπροσωπολήπτως (cf. Rom. II, 11; I. Petr. I, 17) κρινεῖ τὸν κόσμον. Ἐκαστος, καθὼς ἐποίησεν, κομιεῖται, ἐὰν ἢ ἀγαθός, ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ προηγήσεται αὐτοῦ· ἐὰν ἢ πονηρός, ὁ μισθὸς τῆς πονηρίας ἔμπροσθεν αὐτοῦ cum Rom. II, 6 sq.: ὃς παραδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κ. τ. λ. et II. Cor. V, 10: τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν; conferas Barn. IV, 13: προσέχωμεν, ἵνα μήποτε ἐπαναπαυόμενοι ὡς κλητοὶ ἐπικαθυπνώσωμεν ταῖς ἁμαρτίας ἡμῶν cum Rom. XIII, 11 (coll. Ephes. V, 14; I. Thess. V, 5 sq.). Conferas Barn. XIII, 1 sq.: Ἰδωμεν ὄν εἰ οὗτος λαὸς κληρονομεῖ ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους κ. τ. λ. v. 6: βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικεν, τὸν λαὸν τοῦτον εἶναι πρῶτον καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον cum Gal. III, 29: εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ ἄρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστέ καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι (cf. Rom. IV, 13 et 14; Gal. IV, 1—7) et Gal. IV, 28: ἡμεῖς δέ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν (coll. 21 sq.); conferas Barn. XIII, 7: τί ὄν λέγει τῷ Ἀβραάμ, ὅτι μόνος πιστεύσας ἐπέθη εἰς δικαιοσύνην; Ἰδοὺ τέθεικά σε, Ἀβραάμ, πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας τῷ θεῷ cum Rom. IV, 3 sq.: τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην v. 11^b: εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην (coll. Gal. III, 6 sq.). Conferas Barn.

XIV, 1 sq.: *Nat.* ἀλλὰ τὴν διαθήκην ἣν ἔσμοσεν τοῖς πατράσι δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκεν, ζητῶμεν κ. τ. λ. v. 4: αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν ἔδωκεν εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομένοντας κ. τ. λ. cum Rom. XV, 8; conf. Barn. XIV, 7—9 cum Rom. XV, 9—13; conf. Barn. XIV, 5: ὅς εἰς τοῦτο ἠτοιμάσθη, ἵνα αὐτὸς φανεῖς τὰς ἤδη δεδαπανημένας ἡμῶν καρδίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομέναις τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρωσάμενος ἐκ τῶν σκότους διάθεται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ (coll. XIX, 2) cum Colos. I, 13 et 14 (coll. Eph. I, 7). Conferas Barn. XIV, 7: καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὄφθαλμοὺς τυφλῶν κ. τ. λ. cum Act. XXVI, 17 et 18: ἐξαιρούμενός σε (sc. Παῦλον) ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς ἐγώ σε ἀποπέμψω, ἀνοῖξαι ὄφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκοτῶν εἰς φῶς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν θεόν κ. τ. λ. Conferas Barn. XIV, 9: πάλιν ὁ προφήτης λέγει: Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρυσέν με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς κ. τ. λ. cum iisdem verbis citatis Luc. IV, 18 et 19. Conferas Barn. XV, 5: Ὅταν ἐλθῶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καταργῆσει τὸν καιρὸν τοῦ ἀνόμου καὶ κρῖναι τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τότε καλῶς καταπάσσειας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ cum Marc. XIII, 24—26 (coll. Luc. XXI, 25—27; Act. II, 20; Hebr. IV, 4 sq.). Conferas Barn. XVI, 2: σχεδὸν γὰρ ὡς τὰ ἔθνη ἀφῆρσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος καταργῶν αὐτόν; μάθετε: Τίς ἐμέτρησεν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῆ, ἢ τίς τὴν γῆν δρακί; οὐκ ἐγώ; λέγει κύριος: Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου: ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετεί μοι; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; cum Act. VII, 48—50: ἀλλ' οὐκ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις (cf. Barn. XVI, 7) κατοικεῖ καθὼς ὁ προφήτης λέγει: Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου: ποῖον οἶκον κ. τ. λ. Conferas Barn. XVI, 6 sq.: Ζητήσωμεν οὖν, εἰ ἔστιν ναὸς θεοῦ. ἔστιν ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτιζέειν. γέγραπται γάρ: Καὶ ἔστιαι τῆς ἐβδομάδος συντελουμένης οἰκοδομηθήσεται ναὸς θεοῦ ἐνδόξως ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου κ. τ. λ. v. 10: τοῦτ' ἔστιν πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ cum Ephes. II, 21 et 22: ἐν ᾧ (sc. Χριστῷ) πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογμένη αὐξεῖ εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατεδικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι (cf. Barn. XVI, 7: πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ θεῷ ἣν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενές cf. supra). Conferas Barn. XVI, 8: λαβόντες τὴν ἀφῆσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα κυρίου ἐγεγόμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι et v. 10: ὁ γὰρ ποδῶν σωθῆναι βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κατοικούντα καὶ λαλοῦντα κ. τ. λ. cum II. Cor. V, 16 et 17. Conferas Barn. XVI, 8 et 9: οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου. προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ ἐνδόξως οἰκοδομηθῇ κ. τ. λ. διὸ ἐν τῷ κατοικηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ θεὸς κατοικεῖ ἐν ἡμῖν κ. τ. λ. αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν κ. τ. λ. cum II. Cor. VI, 16 (coll. I. Cor. III, 16). Conferas Barn. XVIII, 1: Ὅδοι δύο εἰσὶν διδαχῆς καὶ ἐξουσίας ἢ τε τοῦ φωτὸς καὶ ἢ τοῦ σκοτῶν cum Rom. XIII, 12: ἀποδώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκό-

τους καὶ ἐνδυσάμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός (coll. Ephes. V, 11). — Conferas Barn. capp. XIX. et XX cum Rom. XII. et XIII; Gal. V, 13—VI, 10; Ephes. IV, 22 sq.; Colos. III; I. Thess. IV et V. Conferas Barn. XXI, 1: Καλὸν ὄν ἐστιν, μαθόντα τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου, ὅσα προέγραπται, ἐν τούτοις περιπατεῖν. ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ δοξασθήσεται· ὁ ἐκεῖνα ἐκλεγόμενος μετὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολείται cum Gal. V, 21: ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ ταῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν et Rom. I, 32: οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγρόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν κ. τ. λ. (coll. I. Cor. VI, 9 et Ephes. V, 5). Conferas Barn. XXI, 3: ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα, ἐν ἧ συναπολείται πάντα τῷ πονηρῷ. ἐγγὺς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ cum Philip. IV, 5: ὁ κύριος ἐγγὺς et Rom. XIII, 11 (coll. I. Thess. IV, 15; Hebr. X, 37; Apoc. XXII, 11). Conferas Barn. XXI, 5: ὁ δὲ Θεός, ὁ τοῦ παντός κόσμου κυριεύων, δάη ὑμῖν σοφίαν, σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνώσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ cum Ephes. I, 17 et Col. I, 9^b sq. Conferas Barn. XXI, 6: γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, ἐκζητούντες τι ζητεῖ ὁ κύριος ἀπ' ὑμῶν cum I. Thess. IV, 9: αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοὶ ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους (coll. Joh. VI, 45). Conferas Barn. XXI, 9: ὁ κύριος τῆς δόξης καὶ πάσης χάριτος μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. ἀμήν. cum Gal. VI, 18: ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. ἀμήν.

Quae evidentissima convenientia cum Pauli doctrina et argumentandi ratione quum *in sola ea quam genuinam ducimus epistolae parte* inveniatur, atque haec pars minime imitatione ex epistolis paulinis expressa videatur, sed *propria et singulari natura emineat*, habemus, cur putemus, hanc genuinam epistolae partem a comite quodam et socio apostoli Pauli conscriptam esse.

Quibus de causis nobis confidentibus, genuinam Barnabae epistolae partem eandem esse epistolam, quam a Bernaba apostolo compositam esse traditum est, persuasum est, *hanc epistolam, quum sit digna, quae in canonem librorum novi testamenti recipiatur, receptam fuisse, si non interpolata fuisset.*

Corrigenda.

Pag. 8	lin. 34	ἀγάπη	leg. ἀγάπη	Pag. 52	lin. 23	et 24	Vespasian leg.
"	9	12	ὅμιν leg. ὅμιν				Vespasiani
"	"	40	αὐτῶ leg. αὐτῶ	"	53	24	pap. leg. pag.
"	10	33	ἡμῖν leg. ἡμῖν	"	"	17	Ἐναχ, (cf. leg. Ἐναχ, cf.
"	"	40	οὐν leg. οὐν	"	"	26	constituendum leg. con-
"	"	41	δ leg. ο. διαδήκη leg.	"	"		stituendum
"	"		διαδήκη	"	"	29	ex medio leg. ex medio
"	12	1	οὐν leg. οὐν	"	54	"	19, 22, 36 et
"	18	32	ἀναποδόσεως leg. ἀνα-	"	55	"	23, 36 קרמא leg. קרמא
"	"		ποδόσεως	"	"	"	5
"	"	37	αὐτου leg. αὐτου	"	"	"	החלה leg. החלה
"	"	38	ἡ leg. ἡ	"	"	"	9, 11, 18, 14 כּי leg. כּי
"	"	44	σύνεσις leg. σύνεσις	"	"	"	9, 11, 19 קרמיה leg. קרמיה
"	14	2	μικρον leg. μικρον	"	"	"	13 קרמה leg. קרמה
"	16	8	et 9 interjectio leg.	"	"	"	19, 23 קרמחא leg. קרמחא
"	"		interjecto	"	"	"	15 τεταρτον leg. τέταρτον
"	17	6	πρῆπει leg. πρῆπει	"	"	"	16 διάφορον leg. διάφορον
"	"	9	μικρον leg. μικρον	"	"	"	25 אָררין leg. אָררין
"	18	42	necessarium leg. neces-	"	59	"	8 βλέπει leg. βλέπεται
"	"		sarium	"	61	"	23 καια υἱοί leg. και αυτοί
"	20	18	αὐτου leg. αὐτου	"	63	"	7 πως leg. πώς
"	21	36	conferatur leg. confe-	"	"	"	12 εἰδωλολατρίας leg. εἰ-
"	"		rantur	"	"	"	δωλολατρίας
"	23	5	Μωσσεως leg. Μωσσεως	"	64	"	15 ἀνακομοουσιν l. ἀνο-
"	"	15	διαδήκη leg. "δια-	"	"	"	κομοουσιν
"	"		δήκη"	"	65	"	45 apite leg. capite
"	24	15	omitt. vocem: haec	"	67	"	16 Epistola leg. Epistolas
"	27	16	judicavit leg. indicavit	"	70	"	24 לשבוח leg. לשבוח
"	81	30	τουτ' leg. τουτ'	"	"	"	28 שרר leg. שרר
"	"	38	alidu leg. aliud	"	"	"	33 ונקמו leg. ונקמו et pro
"	32	2	πιστεοντι l. πιστεύοντι	"	"	"	ונקמו leg. ונקמו
"	"	4	τεδεικά leg. τέδεικά	"	"	"	34 רמם leg. רמם et pro
"	33	14	locum leg. loco	"	"	"	ונקמו leg. ונקמו
"	"	37	miserat leg. misereat	"	"	"	35 נר leg. נר
"	35	44	ἀνθρωπος leg. ἀνθρωπος				
"	38	9	υἱός leg. υἱόν				
"	39	47	mimus leg. minus				
"	40	23	στι leg. ὅτι				
"	49	1	ούκ leg. οὐν				
"	52	23	essei leg. esse				





600098937



